

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204387

UNIVERSAL
LIBRARY

ఉత్తర రాఘవము.

(కుశ - లవ)

తొమ్మిది అంకముల నాటకము.

ఇది

బలిజ్ఞ పల్లి లక్ష్మీకాంత కవిచే

రచింపబడి

ప్రకటింపఁబడినది.

కాపీరైటు.]

[రు 1-4-0

ఉత్తర రాఘవము.

(కుశ - లవ)

తొమ్మిది అంకముల నాటకము.

మహాకవి భవభూతి సంస్కృత “ఉత్తర రాఘవచరిత”
సనుసరించి

గాలి జేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిచే
ఆంధ్రమున రచింపబడి
ప్రకటింపబడినది.

రెండవకూర్పు 2000 ప్రతులు.

రజత ముద్రాక్షరశాల, తెనాలి.

1924

కాపీరైటు.

[రు. 1—4—0.

ఈ నాటకమున ౧౭ ద్విపాత్రలు.

—:పురుషులు:—

శ్రీరాముడు

లక్ష్మణుడు

భరతుడు

శంకుకి

అష్టావక్రుడు

సూతుడు

నవతీహరి

దుష్కులు

వాల్మీకి

., ఇద్దరు శిష్యులు

విశ్వుడు

Checked 1965

Checked 1969

జనార్దనభట్టు

నారాయణభట్టు

శంకుడు

దివ్యపురుషుడు

కుశుడు

లవుడు

నలుపులు

జనకుడు

చంద్రకేతుడు

సూత్రధారుడు

—:స్త్రీలు:—

సీత

విశ్వునిభార్య

అనసూయ

మూరతి

వాసంతి

అరుంధతి

కౌశల్య

సౌమ్య

భాగీరథి

శ్రీ రామచంద్ర పరబ్రహ్మజేనమః

విజ్ఞప్తి.

సహృదయతారా ! చిరకాలముక్రిందటనే ఉత్తరగామకథను స్వతంత్రనాటకముగా వ్రాసితిని; కాని భవభూతిమహాకవి యుత్తరరామచరితముందలి యద్భుతకథాసంవిధానముగూర్చి చర్చించుకొను కొలంది నానాటకమును బ్రకటింపవలయునను నుత్సాహమే లేకుండెను. ఈవిరుద్ధస్వభావముతో నూరకుండక యామహాకవి నాటకమును గానిగింప మొదలిడి చాలవరకు ముగించితిని. అవకాశమొదవిన ట్లక్కడక్కడ ననేకుల కనేకపర్యాయములు తెనిగించినభాగములను స్వతంత్రించివ్రాసిన భాగములనుగూడ వినిపించితిని. ముద్రణకుఁబూర్వమే వీనిలోని కొన్నిపద్యములనందఱో కంఠపాఠముచేసి జదువుచుండిరి. విడివిడిగా నీరెండుభాగములు రెండుసంపుటములుగాఁ బ్రకటింపుమని కొందఱును, కొంతప్రయత్నముతోఁజేసి బ్రదర్శించుట కనుకూలముగా నీరెండు సంపుటములలోని భాగములను గథాసంవిధానమునఁ జొచ్చితినిబొటించి యనుసంధించి యొకసంపుటముగానే ముద్రింపుమని కొందఱును నాకు సలహానిచ్చిరి. ఈ రెండవపద్ధతి కొన్ని కారణములచే నాకునచ్చినది. ఏమన, ఒకకథయే రెండొగ్రరీతిములుగా ముద్రించుట ధనవ్యయమగుననియు, ధనవ్యయమున కొప్పుకొన్నను నిదివరకుండిన మహామహుల కేవలాంధ్రీకరణములముందుఁ బాఠకులకైనను నాయది యేమంత గాఢించుననియు, నిజమైన నాటకసారస్వత కళాప్రదర్శనమునందు సమర్థులయ్యఁ బామరంబునమునకై యేపార్శ్వమట్లతోడనో విదేశీయ విజాతీయ రుచులతో బయస్కోపు ప్రదర్శనముల ననుకరించి కాలక్షేపముచేయు నిష్పత్తినాటకీపు కంపెనీలవా రివరీపండిత యుత్తమోత్తమములగు నాంధ్రీకృత్తరరామచరితముల నాడుటకే వెనుకాడుచున్నప్పుడు నాయాంధ్రీకరణమును మాత్రము ప్రదర్శింప సాహసింతురాయనియు, ఎంతపోడిమ యొకింపెనీలకుఁ గలిగినప్పుడున్న యాంధ్రీకరణములే చాలుననియు నూహించుకొని భవభూతి యనుసరణమును నాస్వతంత్రరచనయు జోడించి యొకసంపుటముగానే ముద్రించితిని. ఇదియైనను పార్శ్వమట్లవారీకంతగా నక్కఱకులేదుగాని నాటకసారస్వతకళాసాధము నాలోపాంపఁ బ్రయత్నించువారికి మొదటిస్పెట్టాకైన నుపయోగించునని నానమ్మకము. ఇట్లుజూడించుటలో భవభూతికథ యించుకంత మార్చనలసివచ్చినది. లక్ష్యముఁడు నీతను వాల్మీకాశ్రమప్రాంతమున విడిచిపోయిన కథను భవభూతి ప్రత్యక్షముగాఁజూపక, తనస్వతంత్రాంక ప్రారంభమున నొకవిష్కంభ

మలో వాత్రేయ వాసుతికచేఁ జెప్పించినాడు. అందునీత ప్రసవవేదన కోపజాలక గంగలో దుమికినట్లును, అందు గుళలవులఁ గనినట్లును పృథ్వీభాగీరథుల మెను బోపించినట్లును వారెనాలు విడిచిన పిల్లలను వాల్మీకికి నొప్పగించినట్లును జెప్పించినాడు. నీతిమహాత్మ్యముఁ బ్రకటించుటకై ఆమెకు బోకాంతరావాసమును, అందు దాకిక దేవతాపోషణమును గల్పించి, నీతాగమ పునస్సంయోగమునరకుఁగూడఁ గుళలవులకైనను నీత తమతల్లియని తెలియకుండనుంచి యడ్డుతరసమును బ్రదర్శించినాడు. నీతను లక్ష్మణుఁడు వాల్మీకాశ్రమమున డించుకథ ప్రదర్శనమునకు యోగ్యముగ నుండు వని నేనుప్రత్యక్షముగ రెండవయంకమునఁ జూపించినను భవభూతి పరమోద్దేశములకు భంగము రానీయలేదని చదువరులు పరికింతురుగాక. భవభూతిమహాకవి హృదయమును వెల్లడించుటలో నానంటివాని కేలోపములు లేకుండుట యొకగుణమేకాని యుండుట యంతలోపముకాదు. వాగ్రంధమునఁ బొరపాటున నేని రసమెందేని బొసంగిననో నానంటింతురుగాక !

నాటకసామాజికులు వారివారి పీలుననుసరించి 1,2,3,6,7,8,9, అంకములఁగాని 1,2,5,6,7,8,9, అంకములఁగాని ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

రెండవ కూర్పు.

నా యీగ్రంధము కోలదిమాసములకే రేండవతూరి ముద్రించుట కవకాశ మొసంగినందులకు నాంధ్రపాఠక మహాశయులకు నాకృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచున్నాఁడను. ఈకూర్పునందు మార్పులక్కడక్కడ నవసరముగా జూపట్టినను నాకవకాశము లభింపమి యట్లేముద్రించితి.

నాటకసామాజికులు మునుపుగా నెట్లుప్రదర్శించుకొనఁదగునో మొదటికూర్పు పీఠికలో వ్రాసితిని. ఆవిధముగ బ్రదర్శించిన నాటకము అయిదుగంటల కాలము కంటె నెక్కుడుపట్టు. శ్రద్ధతోఁ చదివి నిపుణముగాఁ బ్రయోగింప గలిగినచో నాటకమంతయు ప్రేక్షకులహృదయ మాకర్షింపఁగలుగునని నమ్మకము.

ఇట్లు,

గుంటూరు, }
1-6-24. }

విద్యజ్ఞన విధేయుఁడు,

బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతం.

— ప్రస్తావన. —

గీ॥ ఆదిమకపిందురలకు నభివాదనంబు
విమలభక్తి నిదే సమ్మించుకొందు;
అమృతయును, నా త్తకలయునై యలరీ వాణి
నిత్యకల్యాణి మాకు రాణించుకొనుటకు ॥

(నాంద్యంతమున సూత్రీధానుడు.)

అతివిస్తరమేల? ఆర్ద్రమిశ్రులారా! వినియందురుకదా, మహానుభావుని, కాశ్యపుని, శ్రీకంఠపదలాంఛనుని, పదవాక్యప్రమాణతత్త్వజ్ఞుని జాతూకరీపుత్రుని భవభూతియును మహాకవిని; వశీకృతవాణియును తత్కవిబ్రహ్మచే గీర్వాణభాషణో రచియింపఁబడి, విదగ్ధదేశములోని పద్మనగరమునందుఁ గాళప్రియనాథుని యుత్సవసమయమునఁ బ్రదర్శింపఁబడి విశ్వవిఖ్యాతిం బడసిన యా “ఉత్తరరామచరిత” నాటకమును” గొలఁదిమార్పులతో నాంద్యమున నేను చూయెడుటఁ బ్రదర్శింప నెంచితిమి, కావున సావధానమున నవధరింతురుగాక !

కార్యవశమున నే నిప్పు డయోధ్యాపురవాసినయి రామ సమకాలికుఁడనైతిని (అంతటఁ గలఁచుంజూచి) ఓహూ ! ఏమిది పౌలస్త్యకులధూమకేతువగు శ్రీరామసార్వభౌముఁ డట్టాభిషేకసమయముకదా! రాత్రిండివము లవిచ్చిన్నముగ మహానందనాగదీవాడములతో సందడించు నీ చత్వరస్థానంబులెలకో చారణవ్యాపారములు లేక మాటు మణఁగి యున్నవి.

నటుఁడు—(ప్రవేశించి) భావా ! ఎఱుంగవాయేమి ? ఈయుత్సవములెల్ల నెవరి నారాధించుటకై యిన్నిదినములు జగ్గెనో యట్టి లంకాసంగ్రామమిత్తులగు వానర, రాక్షసులను, నానాదికంఠాకతులగు పూజ్యులగు బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సత్తములను, నెవరియిండ్లకు వారిని మహారాజుగారు పంపి వేసినారుకదా; మఱియు నిప్పుడు,

గీ॥ అల్లుభిమఖింబుగనడగిరియాశ్రమంఁ నకరిగిరవనిశుల్లలందఱునరుంధ
తీసతీమణి వెను వెంట, దేశికేంద్రుఁ డలవశిష్ఠుఁ డధిష్ఠాతయై మెలంగ!
సూత్రీ—భావా, విదేశీయుఁడఁగాన నీ కుగురువాఁడు. అల్లుఁ డెవ్వరు ?

నటు... గీ॥ ధశరథున కుద్భవించె శాంతమనుకన్య
 గోమహదుండు ముద్దార నామె బెనిచె
 ధర్మపత్నిగ నల విభండకనుతుండు
 ఋశ్యశృంగుండు గాని బరిగ్రహించె॥

అయల్లుడే యిప్పుడు వ్యాదశవారిక యజ్ఞమును బ్రారంభించి
 నాడు. పూర్ణగర్భిణియగుటచే గోడలిని సీత సొటనే విడిచి తప్పని
 విధిగా బెద్దలందఱాయాగమన కేగిరి.

సూత్ర--అగోడవయంతయు మనకే? పద. రాజద్వారము నాశ్రీ
 యించి మన కులధర్మము ననుసరింపము.

నటు--అలాగైన మహారాజుకొఱకు బరిశుద్ధమైన స్తోత్రపద్ధతి నేదేని
 నిర్ణయింపుము.

సూత్ర--మారిషా !

గీ॥ ఎల్లవిధముల నుతియింపు మేల శంక ?
 తప్పు లెన్నుట యెట్లును దక్కుదింక;
 యువతులం దెట్లా యట్లా లే కవితలందు
 సాధులనిర్ణయమున దుర్జనులు జనులు॥

నటు--కడుంగడు దుర్జను లనుము.

గీ॥ జానకీదేవి గూర్చియే జనులు లేనిపోక యపనింపలను దలమోపినారు
 హేతువితకు రక్కసునింట నుంట, వహ్నిపరిశుద్ధిమాట యబద్ధమంట

సూత్ర--ఈలాటికింపదంతి మహారాజుచేసి పోకెనేని కొంపమును గునే!
 నటు--కాని సర్వథా వేల్పులును ఋషులును శ్రీయమాపాదించురు
 గాక ! (పరికోమింది) మహారాజుగా రిప్పు డెందున్నారో ? (విని)
 ఇట్లనుకొనుచున్నారు.

మ॥ అనుగుంగూతును నల్లుని గన విడచాధీశుడే తెంచి, మ
 న్నన నిన్నాళ్ళు మహాత్మవంబుల మహానందమునక దీర్చి క
 న్నన నేడే తనయింటికేగెని వంతగొన్న సీత బ్రీయం
 బునఁదేర్పం బ్రభువేగ వా సభవంబు గొల్పుఁ బాలించుచు॥

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(శ్రీరాముడును సీతయు నుపవిష్టులై యుండురు.)

రాము—దేవీ! వై దేహీ! ఊహింపము. మనపైఁ బ్రేమలేకియా మీ తండ్రిగారు వెడలిపోయినది? నిత్యకర్మానుష్ఠాన తత్పరులయిన వారికి, స్వేచ్ఛావర్తనము సాగివచ్చునా? ఆహతాగ్నుల గృహస్థ ధర్మ మాచారభంగ సందేహములతో ననుక్షణము సంకట మైనదని యెఱుంగవు?

సీత—ఎఱుంగుదును ; అయినను బంధుజనవియోగములు మనస్సుల వ్యాకులపెట్టక మానవుకదా.

రాము—ప్రేయసీ; ఇవియే సంసారములోని భావములు హృదయముల విదారించునవి. వీని నేవగించియే జ్ఞాను లగణ్యముల విశ్రమింతురు.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) రామభద్రా! (అని శంకించి) మహారాజా!

రాము—ఆర్యా! తండ్రిగారి పరిజనము నన్ను “రామభద్రా” అని పిలుచుటయే నాకు ముచ్చట, అలవాటు తప్పింపకుము.

కంచుకి—ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్యులు దయచేసినారు.

సీత—అభ్యంతరమేమి!

రాము—వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

అష్టా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుగాక !

రాము—అభివందనము. ఇటు దయచేయుడు.

సీత—వందనము. కుశలమేకదా పెద్దలందఱికిని మావది నె శాంతియ్యకును?

రాము—నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా యజ్ఞము ?

సీత—అయ్యో ! వారుమమ్మ, ధలంచుచుండురా ?

అష్టా—దేవీ ! భగవంతుడు వసిష్ఠుణ్ణి నిన్నుఁగూర్చి చెప్పుమనియె.

సీ॥ వివిధప్రజారాధ్య • విశ్వంభరాదేవి కడుపారఁగా నిన్నుఁ • గన్నతల్లి
అపరప్రజానాథుఁ • దని జగన్నతిగన్న జనకరాజునీ • యనుఁగుడండీ
భవనబాంధవుడు మే • మను వంశగురులహా నలరాదవారి కో • డలవు నీవు
మనుకులాలంకార • మనకు రామునకు, గుణాభిరామునకు న • ధ్ధాంగివీవు
గీ॥ అబ్బరో! యింతకంటె సం • పౌర్ణ్యమైన శ్రీమహమ్మది గురులమా • శిర్వదింప
రాఘవధురంధరుల కుపు • త్రికులఁ గాంచి వీరమాత్మచుతల్లివై • వెలయు తల్లి॥

రాము—దేవీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

అష్టా—రామభద్రా! భగవతి యరుంధతియు శాంతయు పడే పడే నీకుఁ
జెప్పుమనిన సందేశమిది. “వేవిళ్ల గుటచే జానకి యేమేమి యభిల
షించుచుండునో వానిని వెంటనే నెఱవేర్చుచుండుము” అని.

రాము—అలాగుననే ; కోరినదే తడవుగా.

అష్టా—వత్సా! జానకీ! నీయాడుబిడ్డయు ఋష్యశృంగులును నీకుఁ బలు
మాటుఁ జెప్పిన దిది. “అమ్మాయి! నీవోపలేనిదానవగుటచే
యజ్ఞమునకు నిన్నుఁ దోడ్కొని రాకుంటిమి. అబ్బాయిని రామ
భద్రుని సీవినోదముకొఱకే నీయొద్దవిడిచివచ్చితిమి. పుత్రపూర్ణో
త్సంగవగు నాయుష్మతిని నిన్నుఁజూచి యానందింపఁగలము.” అని

రాము—(చిటునగపుతో) తథాస్తు. వసిష్ఠభగవానులు నాకేమైన
సందేశ మనుగ్రహించిరా?

అష్టా—ఇదిగో వినుము.

గీ॥ అల్లునిమఖంబు, తీరమి ధ యయ్యె మాకు
బాలుడవు, నీకుఁ గొత్త భూ • పాలనంబు
జనుల రంజించి కాంచు య • శంభె ధనము
కంటఁ బ్రాణంబుకంటె యో • గ్యుంబుమీకు ॥

రాము—భాగ్యము.

గీ॥ దేశజనరంజనక్రియా • దీక్షయందు
స్నేహమునుగాని, దయగాని • స్వీయమైన
సౌఖ్యమునుగాని కడకు నీ • జనకసుతను
గాని విడనాడుచో వెను • కాడఁబోను ॥

సీత—ఆహా! కావుననే యార్యపుత్రులు రఘువంశధురంధరులు.

రాము—ఎనరక్కడ? అష్టావకుని విశ్రమింపఁజేయుఁడు.

అష్టా—(లేచి పరిక్రమించి) ఓహో! చిరంజీవి లక్ష్మణుడరుదించినాఁడు.
నేను విశ్రమింపఁబోయెదను. (నిష్క్రమించును)

లక్ష్మణ—జయము జయ మార్జునకు. నియమించినప్రకారము మీచరిత్ర
మంతయుఁ జిత్రీకారుఁ డీపటమునఁ జిత్రించినాఁడు. వినోదింపఁ
గోరెదను.

రాము—వత్సా! మంచి సమయమునకే తెచ్చితివి. దేవిని వినోదింపఁ
జేయువిధానమెఱుంగుచువు. కథయెంతవరకుఁ జిత్రింపఁబడినది

లక్ష్మణ—ఆర్యురాలి అగ్నిపరిశుద్ధివరకును

రాము—హా! పాపము శాంతించుఁగాక,

గీ॥ పుట్టువునుబట్టియే పరి • పూతయైన
యీమహీజకు శుద్ధి వే • తేమికలచు
అన్యములచేత శుద్ధి క • ర్నంబులగునె
భవ్యతీర్థోకముగాని, • వహ్నిగాని ॥

దేవీ! దేవయజ్ఞసంభవా! క్షమింపుము. ఈజనప్రవాదము నీకు
యావజ్జీవితమైనది.

చం॥ పరమకులప్రతిష్ఠ నిలు • పం దలఁపూనినతేనికి న్నిరం

తరము ప్రజానురంజనప • థం బనుగమ్యము గాన, నీయెడ

నెఱపితి నాఁ డవాచ్యమగు • నిర్ణయ; మాదలఁధాల్పనౌ మనో

హర సురభిప్రసూన, మగు • నా చరణాహతుల న్నలుపగఁ? ॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! మఱచిపాం డావిషయమును. రండు, పవిత్రమైన
మీచరిత్రము చూతము.

లక్ష్మ—(చిత్రపటము విప్పి) ఇదియే యాచిత్రపటము.

సీత—(నిర్వర్ణించి) వీరెవ్వరు ! ఆకసమునఁ గ్రక్కిఁజేసినట్లు నిలువంబడి
యార్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదియే సరహస్యములగు జృంభ కాస్త్రములు. తాటకాసంహార
సమయమున భగవానుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డన్నగారికిఁ బ్రసాదిం
చిన యాయస్త్రరాజము లివియే.

రాము—దేవీ! నమస్కరింపు మీ యస్త్రరాజములకు. బ్రహ్మాదులగు
మహానుభావులు వేన వేలువత్సరములు తపంబొనరించి, లోకహి
తార్థమై వీనిని సృష్టించిరి.

సీత—నమస్కారము దివ్యాస్త్రములారా!

రాము—దేవీ ! ఈ యస్త్రములు సర్వభా సీ సంతానము నాశం
యించుఁగాక.

సీత—కృతార్థురాలను.

లక్ష్మ—చూడుఁడిది మిథిలంవృత్తాంతము.

సీత—ఓహో! ఎంత మనోహరము ! ఇదిగో యార్యపుత్రుని సౌంద
ర్యమూర్తి ! లప్పడే వికసించుచున్న నల్లగల్వతేకుం బోలిన
చామనచాయతో నున్ననై, చిక్కనై, బలిష్ఠమెయున్న యీ

శరీరసౌభాగ్యమును తెప్పవేయక మానాయనగారు తిచ్చవడి చూచుచున్నారు. ఆహా! అల్లారుముద్దారు పిల్లజులుపములతో నందగించువదనారవిందమునం దామందహాసమేమి ! అవలీలగా హరచాపమందికొని యెక్కిడుచున్నారు !

లక్ష్మ—

గీ॥ వీరె మీతండ్రిగారు గా ♦ వించుచుండి
రనుగు వియ్యంకులకు వసి ♦ వ్వాదిములకుఁ
దత్తదుచితప్రకార స ♦ త్కారవిధులఁ
దన పురోహితుడైన గా ♦ తముని గూడి॥

రాము—ఆహా ! నేతోత్సవకరమైన దీవిషయము.

గీ॥ రఘుజనకవంశములకు నే ♦ ర్పడిన యిట్టి
యందమగు వియ్య మెవని కా ♦ నందమిడదు;
దాతయుఁ బరిగ్రహీతయుం ♦ దానె యగుచు
మనువు స్వయమూగఁ గుశికనం ♦ దనుఁడు నడువ॥

సీత—ఆహా ! వీరె పెండ్లికొడుకులు మీనల్లు రన్నదమ్ములు- కలకల లాడుచున్నవి పెండ్లికళలు- ఆహా ! యా ప్రదేశమందే, యా సమయమందే యిప్పుడున్నానా యేమి !

రాము—నేనును నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మ॥ అనురక్తిం బులకించి, కొంజెమరువో ♦ యే, గంకణశ్రేణి ఘ
ల్లనఁ గంపించుచునున్న సీతలిరుగే ♦ లాగౌతముం డూది, ఝ
ల్లని నామై పులకింప, నాకరమునం ♦ దర్పించు నానాటిమో
హనదివోత్సవ మిప్పుడు జరుగుచు ♦ న్నట్లే మనంబూగెడు॥

లక్ష్మ—ఈమె పెద్దవది నెగారు. ఈయమ చిన్నవదినె, మాండవి. ఇది మఱదలు శుత్రకీర్తియును.

సీత—(చిటునవ్వుతో) వత్సా! ఇది యెవ్వరు, ఇంకొక తె?

లక్ష్మ—(తనలో) వదినెగా రూర్మిళ నడుగుచున్నారు కాని దృష్టి మఱి
యొక చోటికి మరలెచ్చద. (ప్రకాశముగా) ఆర్యురాలా ! చూడుఁ
డీయన పరిశురాముడు. అన్నగారు హఠకోదండము ఖండించిన

వార్త విని

సీత—అమ్మయ్యా! భయమగుచున్నది.

రాము—ఋషిసత్తమా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—కడ కీయన మాయన్న గారిచే

రాము—(సాక్షేపముగా) సౌమిలీ! ఇంతకంటె వినోదించదగిన విష
యము లేదా చిత్రపటమున?

సీత—(సబళుమానముగాఁజూచి) ఇటువంటి వినయప్రభావముచేతనే
యార్యపుత్రులు, మఱిత శోభిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మయోధ్యం జేరితిమి.

రాము—వత్సా! సౌమిలీ!

గీ॥ తండ్రిగారుండఁగా, మన • తల్లులెల్లఁ

గొత్తగాఁబెండ్లి యైన న • ల్గురఁ గొమాళ్ళ

ముద్దుముచ్చటలంగని • మురియుచుండు

మంచిదివసంబు లవి యంత • రించెనె కడ॥

లక్ష్మ—ఇక మరచిదివసంబు లెక్కడివి? ఇదిగో మంథర.

రాము—(వేటొకచోఁదిలకించి) చూడుము నై దేహీ!

గీ॥ శృంగిబేరపురంబు సే • రంగఁగనిన

యింగుదీపాదపం బిది • యే లతాంగి!

దీనినీడనె పల్లెమ • స్త్రీనితోడ

మనకు లభియించె మిత్రున • మాగమంబు॥

సీత—ఇది జటాబంధన వృత్తాంతము కదా !

లక్ష్మ—అవును. ఆకాలమహిమ యెట్టిదో కాని,

గీ॥ ముదిసి ముప్పున రాజ్యసం ♦ పదల సుతుల

పరముగావించి, యిట్టొకు ♦ ధరణిపతులు

కైకొనెడు పుణ్య మారణ్య ♦ కవ్వోతులు

చేకొనెగదమ్మ మాయన్న ♦ చిన్ననాడె॥

సీత—ఇదికదా, ప్రసన్న పుణ్యసలిలయగు భగవతి భాగీరథి.

రాము—తల్లీ! రఘుకుల దేవతా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—ఇక్కడనుండి భారద్వాజశ్రీమము మీఁదుగ మనము దక్షిణారణ్యము ప్రవేశించితిమి.

సీత—ఇదిగో మనదక్షిణారణ్యయాత్ర; జరిగినది జరిగినట్లుగానే చిత్రింపఁబడినది. నా కెండపొడ సోకకుండుటకై, యార్యపుత్రులు నాతలపై నొకతాలవృంత మాతపత్రముగఁబట్టి నన్ను మెల్లన నడిపించుచున్నారు.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఈప్రాంతముననే ప్రశాంతములైన తపోవనభూములు. చూడఁడు, సెలయేళ్ల తీరములందలి తరుమూలముల నాశ్రయించి తపంబొనరించు వానప్రస్థుల చేతను, శమదమాన్వితులై నిరంతరాతిథేయవృత నిష్ఠాగరిష్ఠులై, నీవారముష్టింపచులై, స్వచ్ఛందజీవయాత్రం గడుపుకొను గృహస్థుల పరశ్రాలికల చేతను నీప్రాంతమంతయుఁ బ్రశాంతమనోహరముగ నున్నది.

రాము—ఆహా! ఇది చూచునప్పు డాయాశ్రీమవృత్తాంతములే నాకుఁ గన్నులఁ గట్టినట్లున్నవి.

సీ॥ కలసి నివ్వరిధాన్య ♦ ములు దంచు జడదారిపడతుల మేటిను ♦ వ్యాఘ్రపాట
చిలుకలం గోరవం ♦ కలు, పెద్ద రేతేర “ఆస్యతా” మను స్వాగ ♦ తానువాద
మేకాఱునక బీటు నోక ♦ పూసిఫలించు స్వచ్ఛందతరులతా ♦ సంచయంబు
బ్రహ్మచారిగృహ ♦ తపస్యచర్యాధీన పరమర్షి గంభీర ♦ భావగర్భ

గీ॥ తులసిబృంహాదమునుండి ♦ మలముచుండు వలపుఁజల్లనిగాడుల ♦ కైభవంబు

తలఁచికొనినంత మేనెల్లఁ బులకరించు సౌఖ్యములకొల్ల మునుల యా ♦ శ్రమములెల్ల॥
సీత—ఆహా! ఈ ప్రదేశం బెంతతడవు చూచినను దనివిదీరకున్నది కదా!

లక్ష్మ—ఇక్కడఁదిలకింపుడు. దండకారణ్యమధ్యస్థమగు ప్రసాదవన
పర్వత మిది. నిరంతరము వర్షించుచుండు నిరంజనేశ్వరమేఘసంఘాత
ముల సంయోగముచే సాంగ్రీకృతశ్యామలవర్ణములై దీని శిఖ
రాగ్రములు విరాజిల్లుచుండు; దీప్తముగఁ బెనవైచికొని, పూజీభ
వించియున్న తరులతానికుంజములచే, నిరంతరస్నిగ్ధశీతలశ్యామ
లంబగు నీ కాంతార పర్యతభాగములలో గోదావరీస్రవంతి ప్రవ
హించుచున్నది. ప్రపాతసంవేగమువలనఁ బరస్పరాస్ఫాల్మమాన
ములగు, నేత తరంగిణీసముత్తంగతిరంగ సంఘముల రొదలతో
నీపర్వతకందరము తెడతెఱచిలేక ప్రతిధ్వనించుచుండును.

రాము—నెచ్చెలీ! ఈ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించి, మన
మెంతయుల్లాసముగఁ గాలము గడిపితిమో స్మరణకు వచ్చుచు
న్నదా? ఈ నీమఱుదికట్ట నానావిధ రుచ్యఫలాహారంబుల సేక
రించికొనివచ్చి మనల సేవించుచుండెడివాడు. మంజులతాంత
లతానికుంజములతో మనోరంజకములగుగోదావరీనదీకూలములు
మనవిహారముల కనుకూలము లగుచుండెడివి. (రహస్యముగా)
చూడు, పేయసీ జ్ఞప్తియున్నదా!

మ॥ అలలందోగుచుఁ బిల్లగాడ్పు లలస ♦ వ్యాలోలతఁ వీవ, మే
ల్వలిపెంపుఁ దెలికప్పురంపుఁ బెను ది ♦ పుంబోలు గోదావరీ
పులినంబు దొకనాటిరేయి సరసం ♦ పుక వెన్నెల రాగముల్
వాలయం గాంచిన నాటిసౌఖ్యము తలంపుంబాయ దెన్నాళ్లకు॥

సీత—మనోరమణా! అరణ్యమందున్నను మనము సౌఖ్యముగనే కాల
ము గడిపితిమి, రాజధానియందంత నిరాకులమగు సౌఖ్యమెక్క
డిది? చూడుడు,

సీ॥ దొరకునా! యిచ్చటి • దోరఁబండిన రేగుపండ్ల బేసంబు, నీ • వారభుక్తి
కలుగునా! చేతిమేఁ • తలఁ బెంచి మంచిన కనకురంగీ న్నేనా • వైభవంబు
చేమాడునా! తప • స్విను లాదరముతోడ సారఁబట్టిన మేలి • వారసీర
మరల లభించునా! • మనకు గోదావరీ పులిసవాంసాంగనా • విలసనములు

గీ॥ బుజముల నలంతి బిందెలం • బూని, పాటుటాకుఁ బైటలు దడియఁముఁద్దూహనదలఁ
దబికికన్నెలు పాదులం • దడుపునట్టి మధురనిగమార్థగీతిక • ల్లనకుఁగలవె? ॥

లక్ష్మ—అమ్మా! ఇది పంచవటి. ఇదిగో శూర్పణఖ.

సీత—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఇంతవర కేకదా మిమ్ముఁ గలిసయుండు
భాగ్యము నాకు.

రాము—ఓసి వియోగభీరూ! ఇది చిత్రపటము, భ్రమఁ జెందకుము
సీత—ఏమైనను దుర్జనుఁడు, దుఃఖమునే కలిగించుగదా?

లక్ష్మ—అమ్మా! అం దాశ్చర్య మేమున్నది?

మ॥ మును మాయామృగకైతవంబుల దురా • త్తుల్ రక్కసుల్ మాకొన
ర్చిన ద్రోహంబుఁబ్రతిక్రియఁ దుడిచిన • జేయు మనోబాధ నూ
తనమై, యాతఱి శూన్యమైతగు జన • స్థానంబునం గుండునా
ర్యుని శోకా ర్తికి, రాయియే గఱఁగితి • రుక్ వజ్రమే భిన్నమా॥

సీత—హా! రఘుకులానందా! మందభాగ్యునైన నానిమిత్తమై యంతటి
సంతాప మనుభవించితిరి గదా!

లక్ష్మ—(కన్నీటఁదోగు రామునిగాంచి) ఆర్యా! ఏమిది చిత్రపటదర్శన
మాత్రముననే మీరును మనోవైకల్యముఁ జెందుచున్నారు!

రాము—వత్సా! సౌమిత్రి! ఈవృత్తాంత మట్టిది; యెఱుఁగనివాఁడవు
కావుగదా

చ॥ ప్రియజనవిప్రయోగమునఁ • బేర్చిన యప్పటిశోకవహ్ని, త
ద్దయు భరమయ్య నోర్చితిఁ గ • దా యెటులే బగదీర్చునొచు ని

శ్చయమున; నే డదే మరల • న్వాంతమునన్ సెలవారి దుస్సహం
బయి పరిపక్వమైన హృద • యవగ్రణమ ట్లొనరించు వేదనన్ ॥

సీత—అయ్యో! ఏమిసేయుదు. దుర్భరవిరహభావమున మునింగి నేనిప్పు
డార్యపుత్ర శూన్యరాలనై పోయితి నే !

లక్ష్మ—(స్వగతము) ఓహో ! వీరిచిత్తవృత్తుల నన్యథా మరలింప
వలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా ! ఇటుఁజూడుము. మన్వంతర
వృద్ధుని జటాయుని పరాక్రిమోదంత మిది.

సీత—(చూచి) హా తండీ! ఆపన్నురాలి నన్నురక్షించుటకుఁ బ్రాణ
ములఁగూడఁ దృణప్రాయముగ విసర్జించి, నియపత్యవాత్సల్యము
పెల్లడించితివి కదా,

రాము—నాయనా; కాశ్యపా; తీర్థభూతుఁడగు సీయట్టి మహానుభావుఁడు
మాకు మరిల లభించునా?

లక్ష్మ—అమ్మా! యీమెయే “శ్రీమణ”యను సిద్ధశబరి.

సీత— తల్లీ శబరి! ఎంత పుణ్యాత్మరాలవు. నాఁడు నిన్నుఁ జూచు
భాగ్యము లేకపోయినను నేఁడు చూడఁ గల్గితిని.

రాము—దేవీ ! ఈశబరిమాటఁ దలంచిన నాహృదయ ముప్పొంగును.
చూడు మెట్లున్నదో! ఆహా ఆవినయము, ఆయాదరణము. ఆభక్తి
బ్రహ్మత్తి, యాయతిథిపూజాతాత్పర్యము, వాచామగోచరములు.
పాపము మాకొక్కతై శ్రీమపడి వింతవింతయోగిరములెన్నెన్నో
సంతరించినది. ఎందులకో,

సీ॥ అలరుఁ గన్నీచు • కృణు చాలవనియేమొ పానీయమున కర్పణపాద్యమొసఁగె
శమ్భువు లరతాడప్ప • గనఁ జాలవనియేమొ విరియు నెత్తావి కొి • వివరులు నల్లె;
పలుకు గద్దదిక వె • ల్యదఁజాల దనియేమొ తేటిస మంచి పూ • జేసఁగూర్చు;
పైకి నేర్పదని భా • వము చాలదని యేమొ యుపహారఫలము లె • న్నోయమర్చు

గీ॥ ఎదురుపడి,దోయిలించి, “శాంయిడినవిందు. గొనుము శ్రీరామ!తరియింతు”ననుచుశబరి
యట్టె పరవశయై, నిల్చి • నట్టె నిలిచె । నారగించితి నపుడు; నో • రూరు నిపుడు॥

లక్ష్మ—ఈతడు మహానుభావుఁ డాద్యుఁడు హనుమంతుఁడు.

సీత—అహా! చిరకాలమునకుఁ గంటిని, చిరనిర్విణ్ణమైన జీవలోకము సముద్ధరించిన యీపరమోపకారిని.

రాము—గీ! అంజనానందవర్ధనుం డైడైన యితఁడు
బాహుశాలి, శుభక్రియా • దోహదంబు
ఇతని శౌర్యంబునక గృతా • ర్థత సుఖియై
గలికి; మనకును నెల్ల జ • గంబులకును॥

సీత—వత్సా! ఈకొండ పేరేమి, విరియఁబూచిన కడిమిచెట్టుపై మయూర
దంపతులు, తాండవించుచున్నవి. శరీరలావణ్యకాంతి, ఘోరి
ఘాసరితంబైయున్నను, సహజానుభావసౌందర్యమాలీమున
గుర్తింపఁదగి, ముహూర్తమాలీను మూర్ఛిల్లియున్న యార్య
పుత్రుఁడు నీచేతులందున్నట్టు లీచెట్టునీడను జిత్రింపఁబడియె!

లక్ష్మ—

ఉ॥ తావులు మద్దికొప్పిరుల • తావుల తావులుగా, నవాంబుద
ప్రావృతసీల శృంగమగు • నాగిరి మాల్యవదాఖ్య మస్తు!

రాము—

వత్సా! వినఁజాల దుర్భర మి • తఃపరగాధలు, చాలుఁ జాలు, సీ
తావనితావియోగ పరి • తాపము దాపరమయ్యెఁ గిమ్మఱు॥

లక్ష్మ—విరమించెదను. కథ యింకను మిగిలియున్నది; కాని వదినగారు
కడునలసటఁజెందిన ట్లున్నారు. కొండాక విశ్రమింతురు గాక.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈ చిత్రపటదర్శనము చే నాకొక యభిలాషము
వాడమనది. విన్నవించుకొందునా?

రాము—కా దాజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రశాంతములగు తపోవనవాటికల విహరించుచు, మునిపత్నుల
తోడ భాగీరథియందు ఇలకము లాడవలయునని,

రాము—నత్సా! ఈమెకోరిక వెంటనే చెల్లింపుమని గురుజన మిప్పుడే
కదా సందేశించినది? కుమపులేకుండ సుఖముగా బ్రయాణము
చేయఁదగిన రథము సిద్ధముచేయుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (అని నీష్క్రమించును.)

రాము—ప్రేయసీ! రమ్మ. ఈ వాతాయనముకడ నెకింత విశ్రమింతుము.

సీత—ఔను అలలుకచే నిద్దర తూగుచున్నది.

రాము—అలాగైన నన్నాది మఱి నమవుము. (అనిచేయినది) ఓహో!

చిత్రపటముగా జూచిన బడలికచేతను, వియోగసంభ్రమముచేతను
గాఢోలు ముచ్చెమరువోసిన దీబాహులత; నాకంఠమున నర్చి
పుము, (సీతబాహువుల దనమెడవైచి కొని) చంద్రీకరస్పర్శముచే
జెమ్మగిల్లిన చంద్రీమణి హఠమువలె జల్లనై... ఆహా మనో
హరిణీ; సీ బాహులతాసంస్పర్శముచే నాశీరీర మమృతవిలేపన
మందినట్లున్నది. అనిర్వచనీయఁగు వికారమేదియో యావిర్భ
వించి, నన్నాకస్మికమూర్ఛాపారవశ్యమున ముంచివేయుచున్నది.
ఇది నిద్రయో లేక సమ్మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపరాకున్నది.

సీత—మనోరమణా! మీహృదయము నిరంతరము నాయందు సుప్రస
న్నమైయుండును! ఇంతకంటె నే గోరఁదగిన సౌభాగ్యమే
మున్నది?

రాము—ఆహా! ప్రేయసీ!

గీ॥ ప్రియమధురంబులైన నీ భాషణములు

వాడువాటి న జీవన • ప్రసవములకు

వికసనమ్ము లిందియమోహా • విభ్రమములు

శ్రీవణపేయంబులు, మనోర • సాయనములు ।

సీత—అగ్ర్యపుత్రా! ఇందువలననే మి త్తుందలు ప్రియంవదు లందురు.
ఇక శయనింతును. (అని శయ్యకొఱకు నటునిలు వెదకుచున్నది.)

రాము—ప్రేయసీ ! ఏమి వెదకుచున్నావు ? ఇదిగో,

చం॥ కలనయినక బరాంగనకుఁ • గాక వివాహమె యాదిగా భవ
ల్ల లిత తనూపలాలన వి • లాసనుభానుభవ ప్రశస్తమై
చెలువ ! గృహంబునక గహన • సీమల ని న్నుచితంపు సేవలక
గొలిచెడి రామబాహు విడి • గో తలదిండ్లగు నీకు జానకీ ! ॥

సీత—కృతార్థురాలను (రామబాహువుదలాపిగా నిడికొని నిద్రించును.)

రాము—ఏమిది ! ప్రియంవద కప్పుడే నిద్రివచ్చినది ! (స్నేహమున
మేను నిమురుచు) ఆహా ! ఆచుకూల్చువతియగు నిల్లాలివలని
సౌఖ్యమున కింతయని విలువ యెక్కడిది ?

ఉ॥ ఈ మహిళాలలామము గృ • హేందీర; కన్దన కీమెమూర్తి ది
వ్యామృతవర్షి, స్పర్శసుఖ • మా! హరిచందనచర్చ మేని, కీ
కోమలిబాహువల్లి మెడ • కుక వలిముత్తైసరమ్ము, రమ్యమే
యకా మది కేతదీయము స • మస్త, మహా విరహంబు దక్కఁగక ॥
(ప్రతీహరి ప్రవేశించి) దేవా ! వచ్చినాడు.

రాము—ఎవరు ?

ప్రతీ—ఏలినవారి పాదసేవకుఁడు దుర్ముఖుడు.

రాము—(తనలో) శుద్ధాంతసంచారి సేదుర్ముఖని జౌరజానపదులపై వేగు
నడుపుటకు నియమించితిఁ గదా. (ప్రకాశముగా) రమ్మనుము.
(ప్రతీహరి నిష్క్రమించును)

దుర్ముఖుడు— (ప్రవేశించి) అయ్యో ! రాణిగారినిగుఱించిన యవాచ్య
మగు సీజనాపవాదమును దేవర కెట్లుమనవి చేయుదును. తప్పదు.
ఈదౌర్భాగ్యుని యుద్యోగ మట్టిది.

సీత—(నిద్దరలో) అయ్యో ! ఆర్యపుత్రా ! ఎక్కడనున్నావు!

రాము—ఓహో! చిత్రపటపీఠమునలని సంక్షోభకారణమగు వియోగ
భావనమునే కిలవరించుచున్నట్లున్నది. అవును ప్రేముడికిది నైజమే,

శా॥ ఏ, దద్వైతము భేదమోదముల, నెం ♦ దే హాయిజెందు మనం,
 బేదా నన్నిట దోడునీడ, ప్రియ మో ♦ దే పోదు ప్రాయంబుతో,
 నేదా నాటికినాటికి బెఱుకునో ♦ హృద్యస్థితి బ్రేమ సాం,
 పా దాంపత్యశుభానుభోగమె కదా ♦ యాసింతు రెట్లెనియు॥

దుర్గు-దేవా! జయము

రాము-దుర్గుఁడా! నేటి విశేషములేమి?

దుర్గు-నమున్నవి. చల్లనియేలుబడిచే శ్రీరామచంద్రులు తమ తండ్రి
 గారినిగూడ మఱపించుచున్నారని పౌరులు వేనోళ్ళ మిమ్ముఁగాని
 యాడుచునే యున్నారు.

రాము-ఇది కేవలశ్లాఘావాక్యము. లోపములమాట చెప్పుము. నిన్ను
 వేగుబుపినది నాగుణకీర్తనము వినుటకుఁ గాదు.

దుర్గు-దేవా! నోట వక్కానింప నేటికి? సర్వ మీపత్రమునఁ జూచి
 కొండు. (కాగితమిచ్చును.)

రాము-(కాగితమందుకొని ఈవలకరుదెంచి) ఈపత్రంబున నెట్టి విశేష
 మున్నదో! ఇతఁడు నోటవక్కానించుటకే సంశయింప నేటికి?
 ఇదేదియో మహానర్థము కానోవు. (అని లోపలఁ జదువుకొని)
 హా! హా! హాతోస్తీ. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్గు-దేవా! ఉపశమింపుఁడు.

రాము-(మూర్ఛదేటి) దుర్గుఁడా! ఎంతఘోరమిది! ఇంతటి వైపరీత్యము
 గూడఁ బ్రపంచమునఁగలదా? అనన్యకన్యాసామాన్యమైన జన్మ
 ముచేతనే పరమపవిత్రమైన యీజానకీచరిత్రమునకా యీనీచ
 ప్రవాదము! అయ్యో, ఇంతకంటె నా కాకస్మికనిర్భాతపాతము
 మేలే! హాలాహల జ్వాలామాలికలచే భస్మీకరింపఁబడుట మేలే,
 హా! హా! చిరకాలపరగృహ వాసముచే లోకు లీసీతంబుజిం
 చి, యన్యథా భావింపక మానరని, లోకాతీతములగు నదృశ్యో

పాయముల నెంత యుపశమింపఁ జేసినను, గడకు రావలసిన
 యాలేతమాట యెట్లొరాక తప్పినదికాదు. హా ; హతవిధి !
 నీనిర్ణయము నిరాఘాటముగ నిట్లు పరిణమింపవలసియుండఁగా,
 నావంటి ప్రాకృతుల పురుషకారము లేమక్కఱకువచ్చును;
 ఏమీ ; ఇందు నే నెవ్వండను ! సీతా పాతివ్రత్యనిర్ణేతలలోఁ
 బ్రాకృతులనం దగినవారెవరు? వీతిహోతుఁడా! విశ్వంభరా
 దేవియా! విద్యాధరప్రముఖామరసేవ్యమానుఁ డావిబుధనాయ
 కుఁడా ! విష్ణుపత్రయైక గురుం డావసిష్ఠభగవానుఁడా; విశ్వ
 విఖ్యాతచరితుఁడై విబుధేశ్వరు నర్థాసన మలంకరించియున్న
 నా తండ్రి దశరథేశ్వరుఁడా ! ఇట్టివా రేకగ్రీవముగ “ జానకి
 నిర్దోష నిర్దోష నిర్దోష ”యని పలుమాటుద్ఘోషించి నిర్ణయిం
 చిన యీమె సౌశీల్యమునకు, మరల నే డిట్టి మిథ్యాప్రవా
 దము సంభవించుట, నాదౌర్భాగ్య పరిపాకము గాక
 వేఱేమున్నది! కాని యిప్పుడేది కర్తవ్యము (విమర్శించి) ఆహా!
 ఈరాముని జీవయాత్రయం దింతకంటె గఱోరమైన విషమావస్థ
 యుండునా ? మరియు నేయపాయముచే బ్రజాసముదాయ
 మును సమాధాన పఱుపఁగలను? (ఆలోచించి నిర్ణయముతో)
 ఇంక నెక్కటియె యుపాయము. (దూఱిముతో) హా ! జానకీ!
 సవనమహీనందనీ ! (ఆసి దూఱి మఱించుకొని) ఛీ ! ఇప్పుడు
 దూఱిమునకవకాశములేదు. ఎట్టి గాఢప్రయత్నములతోనైనను,
 బ్రజారాధనదీక్షం గాపాడుకొనుటయేకదా యిత్యాకురాజ
 ధర్మము. అంచునకేకదా తండ్రిగారు నన్నును గడకు దన ప్రాణ
 ములఁగూడఁ గోల్పడినది. వసిష్ఠభగవానులు నాకీవిషయమై సందే
 శించిన దిప్పుడేకదా ? జగదేకస్తుతిపాతులగు హరిశ్చంద్రాది
 నరేంద్రుల సాధుప్రవర్తనములచే బగమపవిత్రమగు నా సూర్య

వంశ చారిత్రమునకు నామూలమున నేడేమేని కళంకలేశము సంభవించినచో ఛీ ఛీ నాజన్మము కాల్చినా? హా దేవీ! హా! సవనమహీతనూభవా! స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రితవసుంధరా! హా! నిమిజనకవంశవర్ధనీ! హా! పావకవసిష్ఠాదుంధతీప్రతాపశ్రీల శాలినీ! హా! రామమయజీవితా! హా మహారణ్యవాసప్రియ సఖీ! హా ప్రియస్తోకవాదినీ! ఇట్టి సీకా; తుదకీయవస్తాపరిణామము. హా జానకీ! లోకములన్నియు నీవలన సుశ్లోకములగు చున్నను నీవు మాత్రము లోకమునకుఁ గాకపోయితివిగా.

గీ॥ పరమ సాధ్వీత్వ సామాజ్య ♦ పట్టమంది
ముజ్జగము లేలుచున్న యో ♦ ముద్గరాల
సాపీఠిధిచేత మిథ్యా ప్రే ♦ వాదమంది
యనదవై దిక్కుమాలి య ♦ ల్లాడ వలనె॥

(అని కాగితముపై నేమియోవాసి) దుర్యుధా! నీవు పోయి మీ యీ క్రొత్తరాజు సీతీయాజ్ఞాపత్రమును బంపినాడని లక్ష్మణునకిమ్ము. దుర్యు—దేవా! దుర్జనుల వాక్కులు లెక్కఁగొని, పవిత్రీరఘువల సంతానమునుమోసియున్న యగ్నిపరిశుద్ధురాలగు దేవిగారియెడ నేమో ఘోరనిర్ణయము సంకల్పించినట్లున్నారా?
రాము—పాపము శాంతించుఁగాక! దుర్యుధా! నా ప్రజలు దుర్జనులనవచ్చునా?

గీ॥ ప్రజల కభిమాన మిత్వోక్తు ♦ వంశమనిన
విధివశత నందె నిందకుఁ ♦ బీజ మొదవె
అగ్ని పరిశుద్ధిఁ జేసితి ♦ మంటిమేసి
అగుననుచు నమ్ము దూరవృ ♦ త్తాంత మెవఁడు ? ॥

దుర్జు—హా! దేవీ! (దుఃఖముతోఁ బోవును.)

రాము—హా హా! కఠోరమైన రాజధర్మము నన్నెంత పాపాణహృద

యునిగా మార్చినది. అయ్యో బేలా ! జానకీ; నాపై నెంత
చేరాసగొంటివి. ఎంత మురియుచుంటివి.

సీ॥ పనికితై లెందఱు • న్ను ను బైటచెఱుగునక దుడిచి పాడుక లీత • దొడిగినావు
యుపచార మెప్పుడే • దోయంచు నేమర కలమి నామనసులో • మెలగినావు
మరిపెంపు రాచకూఁ • తురవయ్య నఱుగూడి యడవి కాఁపుర మొర్తి • నడిపినావు
రాసి అంపానఁ గా • రాడు రక్కసి ధిక్కరించి యీలువు నిల్వ • రించినావు
గీ॥ ఇట్టినినఁ జిచ్చునందోసి • నట్టి నాదునేర మొకలెక్కయనక మ • న్నించినావు
ఎంతమరిసితి వింతిలో! • యేమిఁలము కన్నగుటైను విధికి నీ • కాఁపురంబు ॥

నెచ్చెలీ! కడగండ్రన్నియుఁ దొలఁగినవి కొంత కాలమునుండియైన
సుఖించుచుంటిమని సంతసించుచుండ నింతలో నిట్టియుపద్రవము సొభ
వింపవలయునా? అంతయైనను లోకము నీయెడ నవిశ్వాసమే వహింప
వలెనా? కానీ జనకనందినీ! నీసదాచారమెవ్వరు విశ్వసించినను విశ్వసింప
కున్నను, బరమపవిత్రములగు నీచరణాంభోజములాటి నచింత నిదిగో,
శా॥ నే నావంతయు నీసుశీలతకు సా • దేహింప, నిన్మార్చి యే

మేనిక గీడనుకొన్న నాకు నరకం • బే జన్మజన్మాల క

య్యో నారీమణి! యన్వయద్వితయ ము • యో పావనంబయ్యె నీ
చే, నట్లయ్యుఁ బ్రవాదమిట్టిది జని • చెక్ నాదునిర్భాగ్యత ॥

ఇంక నేమనుకొన్న నేమిప్రయోజనము? కూరిక క్కుడనై
బీభత్సకార్య మొనరించితి.

గీ॥ పిన్ననాటనుండి • పెంచినప్రియురాలి

బారుపులేని స్నేహ • పూర్ణురాలి

క్షైతవమున మిత్తి • వాత వేయుచునుంటి;

చెనటియెఱుక యింటి • చిలుక నట్లు ॥

జానకీ! పొమ్ము; నీకును నీరామునకునుగల ఋణానుబంధము
నేటితోఁ గడముట్టినది. ఈ పాడుకన్నులకు నీమూర్తిం జూచుకొను
కడపటిభాగ్య విదియే.

సీ॥ నీలాలమేలుంగ • రాల మంగురుల కోసకి ! యిదే కడసారి • సంతరింపు
లలితంపు నీతనూ • లత కిదే మానినీ! కడసారి నామేని • కాగిలింత
నిద్దంపు నీచక్క • టద్దంబులకు నిదే చానకో! నాకడ • సారిముద్దు
పరమపావనము నీ • చరణాబ్జమున కిదే జానకి! నాకడ • సారి మొక్కు

గీ॥ నేటితోఁదీరె నాకును • నీకు ఋణము సుఖముగా నీవునీరాడి • సుతులఁగాంచి
కానికృంతల నెందైన • గాని బ్రతుకు వేడికన్నీళ్లతో నిన్ను • విడిచినాడ॥

చాలు నింతేటికిఁ బాపకర్మఁడనైన నేను స్మృతించుచు దేవి నప
విత్యపఱుపవలయును?

ఆ॥ వె॥ చను మపూర్వకర్మ • చండాలు ననుఁబాసి

యంతఁబోకు ముద్ద • రాల! నన్ను

ఆశ్రియించినావు • హరిచందన భాగిని

విలయమూలమైన • విషకుజులు॥

అయ్యో; జానకీ! పరమసీచమైన యీ రామునిపాశి నేదుర్లు
సూర్యమున గ్రహించితోనో కానీ నీకాపురమంతయు నిష్ఠురములగు కష్ట
ములతోడనే కడముట్టుచున్నది. కానిమ్ము, ఇట్టి ప్రేమానుబంధమునకు
వియోగమే రనైకస్థానము. హా! హా ! జీవలోక మొంతలో విపర్యస్త
మైనది? నేటితో రామునిజీవయాత్ర నిష్ప్రయోజనమైపోయినది. ప్రపంచ
మంతయు జీర్ణారణ్యమైపోయినది. దుస్సహదుఃఖానుభవమునకే యీ
రామునిశరీరమునఁ జైతన్యము శూన్యముగాకున్నది. వజ్రిమయశస్త్రము లై
హృదయమర్మములం జూచుటాగోయుచు నీమొండిప్రాణులు లింకను
రాలిపోకున్నవికదా! హా అంబా అరుంధతీ! హా భగవానులారా వసిష్ఠ
విశ్వామిత్రులారా! హా దేవీ భూతధాత్రీ! హా మామా జనకరాజేంద్రీ!
హా లంకాధిపతీ విభీషణా! హా పీయసఖా సుగ్రీవ! హా సౌమ్య
అంజనాతనయా! హా సఖి తిరీజటా! మీరంద టీరామహతకునిచే బరా
భూతులై పోయితిరి. ఛీ! కృతఘ్నుఁడనైన నేను వారిం జేర్కొనుటకైన
నర్హుడనా ?

శా॥ బాలికానమ్మి యురంబునక నిదురమై • పన్నుండు ప్రేమంపుటి
ల్లాలిక దీని గృహందీరక బ్రసవవే • లాలోలయా నిండుచూ
లాలిక హా! దయమాలి నేడు బలిగా • నర్పించుచుంటిక, మహా
త్తాలాభీక రాశకాననకిరా • తవారిత మధ్యంబునక ॥

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యము అబ్రహ్మణ్యము.

రాము—(ఆకర్ణించి) ఎవరక్కడ ఆగగ్గోలేమో తెలిసికొనుము.
(మరలఁ చెరలో)

గీ॥ యామునీయతటాబులం • దత్తుదగ్గి
తపము గావించుకొను తపో • ధనులు వారు,
క్రూరలవణాసురునిబారి • గుఠిలపడుచు
దేవ! నీపాపుఁజేర నే • తెంచినారు॥

రాము—(కోపముతో) ఏమి ఇంకను రాక్షసభయమా! ఇదిగో దురా
త్తుడగు నాకుంభీనసపుత్రుని సంహరించుటకు మాశత్రుఘ్నుని
బంపెదను. జడియనలదనుము పొమ్ము. హా దేవీ! ఏమి కాను
న్నావో, నిన్నెవ్వరి కొప్పుగించి పోవుదును.

సీ॥ నీకన్న కావు నీ • వే కాచికొనుచున్న భగవతీ! భూదేవి! • భద్రమమ్మ
నీయింటికోడలీ • నెలకఁబాలింపుమా లోకజంధూ! కృపా • లోకశమున
మిముఁజూడవచ్చు నీ • మేదినిసుత సీత నరయరే తబిసి ము • తెలులార!
జనకరాజుర్ని పెం • చినముద్దు గూఁతు నీ చానల్రోవరే దివ్య • మామలార!

గీ॥ దిక్కటినసీత కిరసీత • దిక్కటంచు దలచి నీకొప్పుగించి నే • వొలగెనుంటి
అరయ మెట్లైన యాపన్న • యైన వీని గరుణదలఁత్రాని దివిజగంగాభవాని! ॥

(నిష్క్రమించును.)

సీత—(కలలో) హా! ఆర్యపుత్రా! హా సౌమ్య! (దిగ్గునలేచి) ఆర్య
పుత్రవియోగముచే నల్లాడుచున్నట్లు లెంతపాడుకలగఁగిని!
(అటు నిటు జూచి) హా! హా! నిద్రవోవుచున్న నన్నెక్క

దానిం జేసి యార్యపుత్రిఁడు వెడలిపోయెనా ? కానీ! ఏవ
రక్కడ!

దుర్ము—(ప్రవేశించి) “అమ్మా! రథము సిద్ధముచేసితిని, ఆరోహిం
తురుగాక” అని కుమార లక్ష్మణులు తమతో విన్నపముచేయు
మని నెలవిచ్చినారు.

సీత—(ఆలోచించి) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

దుర్ము—దేవీ! ఇటురండు, ఇటురండు.

సీత—రిఘుకులదేవతలకు నమస్కారములు. తపోధనుల కభివందనములు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణీనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(అరణ్యమున సూతచోదితమగు రథముపై సీతయు,
లక్ష్మణుడును బ్రవేశింతురు.)

సూత—అమ్మా! రథము నడుకానలోఁ బ్రవేశించినది. ఇచ్చటిదారి,
కడుమిట్టపల్లములతో నున్నది. హెచ్చరిక విన్నవించుకొను
చున్నాను.

సీత—ఆర్యా! రథ మాపుడు. కుదు పెక్కువగ నున్నది. కూరుచుండ
లేను. కొంతదూరము నడచెదను. సౌమిలీ! దిగుము. (అందఱు
దిగుదురు.)

లక్ష్మణ—సూతుడా! నే మరలివచ్చునంతలో గుట్టములఁగడిగి మేఘ
కొనుచుండుము. అమ్మా! మెల్లఁగ దారి చూచినడువుము.
(నడుచుచుఁ దనలో) గమ్యస్థానము చేరువరకు సీయమ కేదే
సౌకముచ్చటఁ జెప్పుచుండవలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా!
చూడుము. ప్రకృతిరమణీయమైన యాయరణ్య సౌభాగ్యము
పరిచితులమగు మనకే వింతగనున్నది !

సీ॥ తఱచుగానల్లి క్రి॥ క్రి॥ తీసి, చీకటులీను తరువల్లికల పర్వ॥ తముల చఱులు
చఱులఁబడినన్న॥ బాబులై ప్రవహించు నినుఁ దేవీన సెల॥ యేళ్ళగములు
సెలయేళ్ళ యిరుగెలం॥ కల గోవజవ్యాది బుగలుగ లెవలయించు॥ పొదరుటిండ్లు
పొదరుటిండులఁ జెంచు॥ భ్రా॥ బోండ్లు పిల్లనగ్రోవులంబాడు మే॥ ల్గులుకుఁబాట
గీ॥ పాటసాలించి, పరవశ॥ త్వమున మేతమాని వీనులనిక్కించి॥ మౌనపడుచు
లేళ్లు నిలఁగడు పచ్చిక॥ బీళ్ళలిమి నడ్కులావసామియర॥ బొంబు గుడ్డి॥

సీత—సామిత్రి! నేను చిన్నబుచ్చుకొందు నేమోయని, యడిగినదే తడవుగా మీయన్న గారు నాప్రయాణమున కంగీకరించిరి. కాని బయలుదేరు నప్పుటి నుండియు నెకటిపై నెకటిగా దుర్నిమిత్తములే నాకుఁబొడగట్టుచున్నవి. నిర్నిమిత్తముగ నాకసము విఱిగి నెత్తిపైఁ బడునట్లున్నది. మనసేమో పరిపరివిధముల నిలవిలలాడుచున్నది. మఱదీ! యెందులకో కాని,

గీ॥ సృష్టిలో నేదిగనెన్ను ♦ నేది విన్ను
నాత్మ, భయసంశయముల న • ల్లాడఁజొచ్చె
నేఁడదేమో చెఱుబడ్డ ♦ నాఁడువోలె
మనసు చెయివెట్టి కలఁచిన ♦ మాదిరి నుండె.

లక్ష్మ—(స్వగతము) పాపమిమంద భాగ్యురాలికి రానున్న దురవస్థ యీదుర్నిమిత్తము వలననే సూచితమగుచున్నది. ఈయమ సంశయములకు నేనేమని పరిహారములు చెప్పఁగలను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఈశకునము లొక్కొకతఱిగాక తాళీయముగ సరిపోవునవి, వీనికేమి.

చ॥ ఇలజనియించి నీవొకరి ♦ కెగ్గొనరింపవు; పూర్వకగ్మదు
ష్ఫల మనుభోగ్యమాటఁ బతిఁ ♦ బాసి చిరంబు విపత్తురంపరకా
వలసఁగ్యశింపఁగా; విధివి ♦ పాకము దాఁటఁదరంబె, యేలయు
మృలికఁగలంగఁ జింతిలినఁ మాత్రము తప్పునె వచ్చుకష్టములే?

సీత—వత్సా! నీవెంత ధైర్యముఁజెప్పుచున్నను నామదికేమియు సమాధానముగాలేదు. ఈప్రయాణము నాకెంతమాత్రము సంతోషాస్పదముగాలేదు. ఇక్కడినుండి పురంబునకు మరలి పోవుటయే మేలు. రథం బింక మరలింపుము.

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! నాకిప్పుడేదీ తెఱవు.

గీ॥ అరదముమరల్ప నన్న భ ధ యార్తయగుచు

నేడికొను జానకింజూచి, ధ విభునియాజ్ఞ

దలచుకొన్న; రథంబు ముం ధ నటకుఁగాని

సిఱిదికింఁగాని నడిపింప ధ వెఱచుమనసు ॥

రాజాజ్ఞ నేకారణమునఁగాని యుల్లంఘింప రాదుగదా. (ప్రకాశముగా) జానకీదేవీ! దిగులొందినకొలంది డెందమున కేవియో పాడు తలంపులూరుచునేయుండును. హృదయము కొంత కుదురువఱచుకొనుము.

సీత—వత్సా! సోమిత్రీ! నిర్నిమిత్తంబుగ నాచిత్తమున కిట్టిపరితాపము కలుగుటకేమికారణమో వెలియకున్నది. అవస్థలంబడి చెడియున్న ప్రాణముగావున నేమాత్రము మనసుచివుక్కుమన్నను వెనుకటినాదూరవస్థ స్మరణకు వచ్చుచుండును. నాయనా! ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి మఱేమియు భుర్వార్తవచ్చియండ్లదగదా. ఇంతకు నేనుబయలుదేరునప్పటి కార్యపుత్రుఁడు కొలువుకూట మందుండుటచే నుక్కమాటు చూచివచ్చుట కవకాశము కలుగదయ్యెను. వత్సా! నీవు మీయన్నగారినిజూచియే వచ్చితివిగదా? వారు డేమముగానున్నారా? చెప్పుము.

లక్ష్మ—దేవీ! యెవ్వరిడేమమున కేకొఱుతయులేదు. చూడుము,

మ॥ అణగూఁసంశయమెల్ల, నల్ల దె తరం ధ గాభంగ గంగాతరం

గిణి; యాపొంత తపోవనంబు; సవనా ధ గ్నిద్యోతమానంబు, కా

రణదేహుల్ నిరవగ్రహుల్ నిగమతం ధ త్రీవ్యగుఱ్ఱ తాపనా

గ్రిణు లచచ్చోవసియింతు; వారల సప ధ ర్యసీకు శ్రీయంబగు॥

సీత—ఏమోకానిమ్ము. మిగిలివచ్చితిమి. మున్యాశ్రమదర్శనాభిలాషమునాకుఁ గలుగకుండినను భాగుండెడిది. ఆర్యపుత్రునివిడిచి

నేటికప్పుడే రెండుదినములు కావచ్చుచున్నది. అందువలన నాడెందము మఱింత దిగులొందుచున్నది. కానీ! ఆకనఁబడునది యేనా భాగీరథి? వత్సా! రఘుకులదేవతయగు నీభాగీరథీజన్మ మెంతపవిత్రమైనది.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఒక్కజన్మమేయేల? ఈయమ చారిత్రముతయుఁ బవిత్రమైనదే.

సీ॥ దేవదేవేశ్వర • ధ్యేయహా హరిసావకమలసాశ్రమ నూతి • కాగృహంబు
పరమావధీలతా • వాలమూలంబైన పా)లేయనగ ముగ్ధ • బాలగిండి
దరచంద్రచంద్రికా • ధౌతవిర్లమైన భవుజటాజూటంబు • పడకటిల్లు
పా)జ్యహీశ్వరయజ్ఞ • వాటిపవిత్ర మార్యావర్తభూమి కీ • డాంగణంబు
సీ॥ పరమపావనమైన జీ • వనపచ్చుద్ధి వెలయు యమునాతరంగిణి • చెలిమికత్తై
పుబలరత్నాకరనితోడి • బాంధవంబు పొగడఁదరమె వియన్నదీ • పుణ్యచరిత్ర॥
(సీతా లక్ష్మణులు సదీతీరమున కేగుదురు.)

సీత—భగవతీ, భాగీరథీ! నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—దేవీ; మనమింక నావలిదరికిఁజేరుదము, ఓరీ పల్లీ! మాకుఁ బడవసిద్ధము చేయుము.

పల్లె—దొరా! దయచేయుండి, చిద్దముగానే ఉంది.

(సీతా లక్ష్మణు లవ్వలిదరికిఁ జేరుదురు. రథముతో నూతుఁడివ్వలనే నిలిచియుండును.)

సీత—వత్సా; సౌమిత్రీ! మనము దారితిప్పి పెడదారింబడలేదుగదా? నాకేమో భయమగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడను జడదారుల యాశ్రయస్థలంబులజాడయే కనఁబడదు చూడు; పోను బోను నాఢైర్యముతోబాటు పొద్దుగూడఁ గుంకుచున్నది. చెవులు చిల్లులువోవనటచు కీచురాళ్ల యలికిడిదక్క మానిసియలికి డియే గానరాదు.

సీ॥ మునిమాత్రు సందేవా • యనకునై మిన్నేటిపాయ కేతెంచు తా • పనులుగాని
లేగదూడల భువర్ • లేగి యంభాయంచు సందెబుల్లెనుసాల • మందగాని

తెలియేటియనుక, తె • స్వెలకుప్పులాడి, యిండ్లకుఁబోవు మునికుమా • రికలుగాని
కుశపక్రములఁ గోసి • కొని, యెండొరుం గెల్పువరుగులఁ జను ప్పి • వలులుగాని
గీ॥ తీరి నలిగిన కాల్పడ • వారిగాని, యిచటఁగవరాదు మునిపల్లె • లెంతదన్య
మునికొనివచ్చుచున్నవి • మొలకయిరులు నేమిటికివచ్చిన ప్రయాణ • మిది మఱిందీ!
లక్ష్మ—తల్లీ! యిది నీకై నీవేకోరి తెచ్చికొనివచ్చి. చింతించుట యెందు
లకు? మున్యాశ్రమములు చూడవచ్చు భయ ముక్కఱలేదు.
చేరునకే వచ్చితిమి.

సీత—అయ్యో సామింక! మన మంక కారమునఁ బడిపోవుదుమేమో
లక్ష్మ—అమ్మా! మనమేమి లోకమే యంక కారమునఁ బడనున్నది.
సీ॥ లోకబాంధవుని యా • బాంకంబునకుఁ బాసి ప్రకృతి తేనోదరి • ద్రాణమయ్యె
నెఱసంజవిచ్చునం • దుఱికిఁ బన్నిటితోడ యాపురంధ్రి • య • స్తంకమింప
కడఁబాసి పెంటిజ • క్కవ దుస్సహవియోగమున నెలుంగత్తి వా • పోవుచుండె
తనవాధుని ప్రవాస • మనకు గానిలి తేటియెలుంగునఁ బద్దిని • యెప్పుచుండె
గీ॥ వీరి గని గుండెనీరయి • విపినరమము విపులవిహగారవంబుల • వెక్కివెక్కి
యెప్పుచున్నది, తల్లికో! • యెన్నఁడరమ కాలమహిమఁబుల్ సన్ని • కళలుగలవో॥
సీత—ఏమిసామిత్రి! నీమో యుపన్యసించుచున్నావు. నేఁడు మొదటి
నుండియు నీవున్నవిధము నాకు మిక్కిలిసంశయాస్పదముగా
నున్నది. నాయనా! ఎన్నఁడుగాని ప్రసన్నతంబాయని నీవదనం
బిటు చిన్నవోవుట కేమికతమయ్యా?

సీ॥ అన్న గారేమైన • వాగ్రహించిరటన్న నీయందుఁగానంత • నెపమురాదు
ప్రియభార్య ప్రతికూల • విధిజేసెనా యన్న ననుకూలదాంపత్య • మన్నమిదె
పొరపాటుచే నాడి • బొంకితి వయన్నఁ దారలు తమగతు • ల్లప్పలేదు
యధ్వరంగమునందు • నోడి వచ్చితివన్న మరలైన నిను దేరి • చూడలేదు
గీ॥ ప్రజ లతికాంతకారణ • భావులగుచు పదునించున నిన్నెగ్గు • లాడిరనినఁ
బ్రజలకు విరోధిగాదు నీ • వర్తనంబు కటకటా! యేలనీకింత • గానిచింత॥

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో ఈ యిల్లాలికిప్పుడు నేనేమని సమాధా
నముఁ జెప్పుదును. కర్ణకతోరమైన శ్రీరామాజ్ఞ నీ సాధ్వీమణి

కెల్లు వచ్చితు. ఛీ! లక్ష్మణా! జన్మమొత్తటి పాతకమునకు హేతు
భూతమైనది. ఇంతకుమునుచే నీ జీవితమంతమైయుండిన నింతటి
దారుణవృత్త్యము నీవలనజరిగియుండదుగదా. (కన్నీరుగార్చును)

సీత—(ఆతురతతో) ఏమి నాయనా! వెక్కి-వెక్కి బాష్పజలంబుల విడు
చుచున్నావు. చెప్పము, నీపరితాప కారణమేమో అలిపి నాకు
మనశ్శాంతి కలిగింపుము.

లక్ష్మ—అల్లీ! నీకింకెక్కడి శాంతి.

గీ॥ సాధుజ-ములఁ బీడింప ♦ జన్మమెత్తి
చూపకున్నాఁడు పాపి ల ♦ త్కణుడు మీడు
మఱుది గాఁడన్న సీతల్లి ♦ భరముదీరు
కత్తెకాపంపునగి పో ♦ కార్పుమన్న.

సీత—నాయనా! అదేమోయీ అల్లనుచున్నావు? ఇంతటి దైత్యమునకుఁ
గారణమేమో యెఱింగింపవేమి?

లక్ష్మ—ఉ॥ తొంపున నింతదూరమరు ♦ దెంచి రఘుప్రభునాజ్ఞ సీతెఱిం
గింపక పోదునమ్మ! పురి ♦ కి? వినుతల్లిగో! లోకనిందకు
గిరివిలి రామచంద్రుడు వ ♦ సంబుల నీక విడిరమ్మటంచు న
న్నుదె దురింత ఘోరదురి ♦ తాళికిఁజాలినవాడ నాటచే॥

(అని సీతపాదములపైఁబడును)

సీత—హా ! రామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—అయ్యో! ఈ యిల్లాలికెంతటి దుర్వార్త వినిపించితిని. హా రాఘ
వేంద్రా! సోకీర్త్యగుణాభిజాతయగు నీ సీతామహాదేవిని జేతు
లార నీ కీకారణ్యంబున డించి యీమె దురవస్థనంతయుఁ
గన్నులారఁ జూచి యొప్పుటకుండగిన కటికమానిసిననియా
నన్నే యీహుష్కార్యమునందు నియమించితివి? అక్కటా!

దుఃఖపారవశ్యముచేఁ గలిగిన యీమూర్ఖ యింక నెంతటి
ముప్పునకుఁ గారణమానోగదా? అయ్యో! జైవమా !
దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని నీవిపత్తునుండి దరిఁజేర్చు
వారు లేకుగా! కానీ,

శా॥ నాచిత్తంబు పవిత్రైరామపదచి • తాయత్తమేనై, మనో
వాచాకర్మములగుఁ ధర్మనిరతిఁ • వర్తింతు నేనై, ధరి
తీచక్రింబున “సత్యమేన జయ”తి • తి ఖ్యాతి నిక్కిబయ్యే
నీ చూలాలి కపాయముల్ దొలఁగు గా • కి ఘోరమూర్ఖగతిఁ॥

సీత—(మూర్ఖునుండి లేచి) నాయనా! ఇదేమి కలయా? మునిపత్నుల
జూచిరమ్మని కదా మీ యన్నగారు నన్ను పెనది? మఱచి!
మూర్ఖుడవేమి?

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ! నిందయేము, ననుభా • యుబూను టేమీ, కలం
గన్నావో? కలతకావచించితివా వ • క్కాశంపు మింకొక్కమా
జీన్నిజ్జేతుకమర్వయోగము నిజం • బే యైనచో నింక నే
నున్నా, నున్నదిగంగ చెంగటనెయి • ట్లొ యోగ మట్లయ్యెడుక॥

లక్ష్మ—అల్లీ! ఆత్మహత్య యెంతేనిపాతకము. అందున పరమాతెవు
కానున్నది విప్పుడేదేని తేంపునకుఁ బూనితివా భూణహత్యకుఁ
గూడ బాల్పడినదానవగుదువు. దేవీ! కలహపు నీకు నా నోట
నేమని విశేషకఠింతునమ్మా.

చ॥ పనిగొని సిన్ను నట్టడవి • పాలొనరించినయట్టిపాపమే
నను డహియింపనుండ భవ • సత్రీయపాపనివైన నిన్ను దు
ర్జనుఁ డొకఁ డాడినట్టి యప • రాధ మరుక్తుల నోటమీఁదుగా
వినుచు పురింతపాపపరి • వేదన కేరుయిపోదుఁ దల్లిలో॥

దేవీ! నాహృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. వక్కాణింపఁ జాలను. ఇదిగో రాజుగారి యాజ్ఞాపత్రము.

సీత— (లోనఁజదివికొని) అయ్యో! ఈనిందోదంతంబు వినియు నిలుపు సీరుగా నాశరీరము భస్మీపటలముగాకుండెనే. అయ్యో! నేనింత పాపమున కొచ్చితి. హా రామచంద్రానుజా! మందభాగ్యురాలైన యీజానకి సౌఖ్యమున కేదియో యొకయంతరాయము సంభవించుచునేయుండును. సౌమిత్రి! నాఁ డామాయాకురంగింబును, నేఁడీ ప్రజాపవాదమును సీత జాతకమనకు దుష్ట గ్రహంబులై యామరణాంతము వేధింపఁజొచ్చెనే అయ్యో! అయ్యో! ఎంతటిమాటపుట్టెను. అన్నా! పాణిముకన్న మిన్నగమన్నించు మీయన్నగారు నన్నీలాగున నడవిపాలు చేసె నన లోకమీప్రవాదముఁగూర్చి నిజమని విశ్వసించుకుండునా? సౌమిత్రి! నిన్నగదా మీయన్నగారు “దేవీ! నీవు నాప్రాణము కన్నను నెక్కుడు. ప్రేమాస్పద”వని బహూకరించినది. ఇంతలో నింత విపర్యయంబెట్లు సంభవించెనయ్య? నాయనా! ఇట్టి యుపనింద మీఁచుదమున విశ్వసించితిరి?

శా॥ అనఁ డంతపరీక్షతోఁ దెలియ లే • దా? పాపమో పుణ్యమో ఆవిర్ణాయకు లిప్పుడేమియు? లే • డా వేల్పుతోఁ, డగ్నిలే డా, నీరేజభవాది దేవతలు లే • రా? వారువీరేలే లే దా నన్నింతకునేలు నాపతి మన • స్సాక్ష్యంబు సల్లక్ష్యమై॥

సౌమిత్రి! ఆఁగుదాననైన నాకు బుద్ధి యత్యల్పమైనను సకల ధర్మాధర్మ కోవిదుడనై సుగుణములయందు మీ యన్నగారి కెందును దీసిపోనివాడవు నీవైన నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నాయవస్థ యించుక యోచింపుము,

సీ॥ నిందించనేమాడు • సీచాధముఁడెవఁడో పతి తాగఁజించుచే • పాడియయ్య
పాడియే యనిమాడు • నాఁడగ్నియందు నే నుఱికిన కథగూడ • మఱితురయ్య
మఱితురేమాడు మీ • మాటతానేనాకు మునుదెల్పునే మొగ • మోటమయ్య
మొగమోటమేమాడు • తగవెంచి నన్ను నీరాడుదాక భరింపఁ • గూడదయ్య
ఁ॥ అకటకట! నిందుమాలాలి • నైననన్ను విడిచి తధ్వాపమైన యీ • యడవియందు
దిక్కెవరు లక్కణా! మీర • దివకు నింక నెవరు నీరాయ్వానరు నా • కేది తీరు॥

మఱిదీ ! ఎంత నైపరీత్యము సంభవించెను. భగవంతుండగు నగ్ని
భట్టారకునిచే నాఖ్యాతంబైన నాచరిత్రమున కిప్పుడు మరలఁ బ్రత్యా
ఖ్యానములు బయలుదేరినవిగా?

లక్ష్మ—దేవీ! దేవయజ్ఞసంభవా! మా దురదృష్టవశమున నిట్టియనా
చ్యుప్రవాదములు సంభవించినవిగాని, నీసాశీల్యమొక్కగు నిర్ణ
యింపవలసినదా ?

మ॥ అనలుండెవ్వఁడు సీచరిత్రకు నుపా • ఖ్యానంబుగావింప, నీ
తనుసంస్పర్శము సర్వభక్షకతచే • తం గల్గు దుష్పాప మా
తనికింబాపె, భవన్మహామహిమయా • తంగాక, లోకత్రయీ
జనవిద్రావణరావణాద్యసురహిం • సల్ మాకును శక్యమే ?॥

తల్లీ ! ఇట్టి సుశ్లోకపు నీవు పలుగాకులగు నీలోకులకుఁ గాక
పోయితివి.

సీత—నాయనా! ఇది నానోచిన నోము ఫలము. ఇందులకు లోకులు
దూష్యులుగారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! లోకులుగారు మొదటినుండియు నేనే దూష్యుడను.
నీకింతటి ఘోరపర్యవసానమునకుఁ గారణమైన యారావణాప
హరణమునకు నాదికారణమే నేను గదా.

మ॥¹దనుజుల్ గుప్తములుచుందు, మీపది నెభఁద్రంబంచు మాయన్న నా
యునికిన్నప్పి, కురంగమేయజన న • యో! యోగ్నిలే కొంటిగా

వనపీఠ్ నినుడించి రావణున కొ • పుంజెప్పితి నాడు, త
పునిపాపంబున నేడు నీయడవికొ • పుంజెప్పితి దల్లిగో॥

సీత—తల్లీ! ఆవృత్తాంతము తలపెట్టకుము. అప్పుడి నాగట్టివానితన
మునకు నాయంతరాత్మ యిప్పుటకెంత ఊభించుచుండునో యా
పరమేశ్వరుఁడెఱుగు. ఒప్పులకుప్పవైన నీయం దొకనాడైన
దప్పు గలుగునయ్యా? కలహోనైన నీవు నాకిపకారంబు దల
తువా నాయనా?

ఉ॥ నీవు మఱుదివా లోలఁడు • నిక్కము విడ్డఁపుగాక నాకు, వ
త్సా! వనవాసముఁఖ మిను • మంతయుఁ గన్పడకుండ నిత్యము
బూవులఁ బండులందనిసి • ప్రాచీన నన్నుపచారభంగి; నీ
పాపనశీలమొచక య • వాచ్యములకొ నినుఁ దిట్టితిగదా॥

విడ్డా ; ఏపాపమెఱుంగని నిన్నుఁ బాపపుఁబలుకులాడిన యీపా
పాత్మురాలి కప్పుట శిక్షానుభవము చాలునా? మరల నింతటదురవస్థ
రాదగినదే. తండ్రి! అంగునఁగాని యిందునఁగాని నీవుచేసినదేమున్నది?
మొదటినుండియు నన్నుఁగట్టఁ ద్రొక్కు నేనే తెచ్చికొంటిని చూడు;

సీ॥ మామదారిమెకంబుకై యాసపడి, నాడు పతి నలయించిన • పాతికంబు
మతిమాలి నాడు నీ • హితబోధఁగోక యనఘాత్తు నిన్నుదూ • రిన యసుంబు
కఠకురః గ్రునుంటఁ • జెఱుఁడి యన్నినాశ్వరఁగాలముంబుచ్చి • నట్టిదొసఁగు
పతిచేతనిసింపఁ • బడి చిచ్చునక జొచ్చి మొండినై జీవించి • యుండుకలమ

గీ॥ మన్నిటికి నెల్లముఖ్యమే • నవలైన నాఁగుపుట్టువునై పుట్టి • నట్టిపాప
మంతయునుబండి నన్నిట్లు • లేమముడఁ బరులుకారకులకుకా • న్నుదముగలదే॥

లక్ష్మ—తల్లీ! సతీమతల్లీ! ఎంతమాటాడికొంటివి. ఆజన్మపరిశుద్ధు
రాలవగు నీకుఁగూడ నొక పాపమా?

ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణివి • నిజనను బిలకుఁ విశేషపు
ణ్యాపహమయ్యె, సీచరిత • మా మగ నాండ్రకుమేలుబంతి, నీ

పాపనమూర్తి నిత్యము పృథ్వీ భాతమునకా గనుఁగొన్న జన్మజ
న్మావిలపాపముల్ దొలఁగఁ • వా సనుఁబొలిన దుర్జనాశికా?॥

అమ్మా! ఇట్టి లోకమాతను నిన్నుఁ జేతులార నీహారారణ్య
మున కొప్పగించిన నా ఘోరపాప శున్నిజన్మాంతరములఁ దీరవలయు?
ఇప్పుడు నీన్నాఁడింపింపకైన నాకు నోయి లేకుగదా.

సీత—సామిగ్గి! నివమాముకుండ్రు! ఈమందభాగ్యురాలి కూలుట గలి
గింపగలవా రెవ్వరు? దుర్బల దుఃఖానుభవమునకై యేర్పడినదే
కిదా యీజన్మము. కాకున్న నిమిగ్గోగమేమి? పుట్టినింటఁజూచి
నను మోక్షినిఁజూచినను గంపిత బలగమే; బగదేకప్రాజ్ఞమగు
సామ్రాజ్యవైభవమే, లోకేశ్వరేశ్వరుండనందగిన ప్రాణేశ్వ
రుడే; విషయ ధునిధరులగు సుయ్యతివారు మఱిందులే. ఇంత
యుడియు శేషి ప్రయోజనము.

చ॥ ‘బ్రహ్మకేసయంతి కాల మపఁ • వాదములకా భరియించి, భార్యయుకా
బలియును మున్దుముచ్చటల • భాగ్యములేమియులేకి, మొండివై
బ్రతుకు’మటంచు నానొసట • వ్రాసెను తీరిచి మూఁడుబంతులకా
మతకర్తృబహ్మ, నీవిపుడు • మార్పున నాతలవ్రాత లక్ష్మణా!॥

లక్ష్మణ—తల్లీ! దుఃఖంపకుము. ఎల్ల కాలం బ్రీతిష్టములే కాపురములు
చేయునా? ఎప్పటికేమో యెవరెఱుంగుదురు. బండ్లొడల
గును, ఓడలు బాడ్లగును. ఏనాటికైన నీకు శుభదినములు
రాకపోవు?

సీత—నాయనా! ఇప్పటికి నిట్లయినదికదా!

సీ॥ కఠకంఠచాపంబు • విడిచి నన్ను ద్వహ మాడిననాటిగా • ధామరక్తి

అవిషయకాగ్రూరకా • కాసురుకా వెఱపించి నన్నుఁగాపాడిన • నాటిపేరెమ
నరనాంతియా చుప్పు • నాతియిక్కుండెపుల్ నాకి నవ్వన్నించు • నాటిచెలిమి
వనకాశిఁగట్టి రా • వఱుఁగొట్టి నాచెఱుం గడతేర్చినట్టి ని • క్కంపునెనయ

గీ॥ నేటితోనొక్కపాయని • మాటచేత వ్యర్థమగుటెల్ల నాపాప • వశతఁగాక

రామచంద్రుని నూఁజంగ • నేమిగలదు విధివిధానంబు నెవరు లె • ప్పింతురయ్య॥

ఇంతకు సామిత్రి! సత్యసంధునకు శ్రీరామచంద్రునకు నాపైఁ
గల యపూర్వప్రేమానుబంధ మీయపవాదము నలనఁ దొలంగెనని
తలంతునా ?

లక్ష్మ — తల్లీ! ఛాయాప్రభాకరుల యనుబంధమెన్నఁటికైన మాఱునా?

సీత — వత్సా ! మాఱదు నిస్సయమేకాని, ఒక్కవిషయము మాత్రము

నాహృదయమును వేధింపక మానదు. చూడు,

చఃతనయపనిందఁబాపికొను • దాకి నేనును లోనుగానె ? యి

ట్లని తుదిమాటకేని తని • నా? మొగమొటముఁబెంచి తేనియా

జ్ఞను మరలింతునయ్య? కడ • సారి దను బెడబాయు నో మనం

బునఁగల నెయ్యముందెలుపు • ముచ్చటకేసియు నోచ నైతి నా ?

లక్ష్మ — తల్లీ! అట్లనకు, తనప్రాణముకన్నను బ్రేమాస్పదవగు నిన్ను,

పరమపతివ్రతాశిరోమఃకివగు నిన్ను, సరపరాధవగు నిన్ను

గృహిణివగు నిన్ను దనహృదయము విశ్వసింపని కేవల మిధ్యా

ప్రవాదమునకై మొగమెదుటఁ గఠోరముగ “నన్నువిడిచి

యెంచేని యరణ్యభూములకుం బొమ్మ” అని యాజ్ఞాపించు

టకుఁ గరుణాస్వభావుండగు శ్రీరామచంద్రునకు నోరాడు

నమా? చూడు,

చ! ఒకయెడ స్వప్రజానికృతి • మొక్కెడ నాత్మసతీవియోగ మా

త్తుకువిషమంబులక, బలువి • ధంబులయోజనఁజేసి, భూమినే

తకు జనరంజనంబె విహి • తంబగుటక, మొగమొటమెంచి యి

తకు నను బాపె నీపతి మ • సంబెటువంటిదిదొ నీవెఱుంగ వే ! ॥

క! శరణుబిడ నీచరిత

స్థరణంబే నీదుపతికి • జానకి ! జీవ

స్మరణంబున దగు తన సం

సరణాబు దరింప విరహా • సంతాపమునకా ||

సీత—హా! దుఃఖపరవశత్వమున నేమో యాడిసిరిగాక, సరళహృదయుండగు నాపతికి నావైగల స్నేహవాత్సల్యం బెఱుగని దాననుగాను. నేను మున్ను రావణకూర్మనిర్భంధముననున్న సమయమున గరుణాసముద్రుని యాతండు నాకై యనుభవించిన పరితాప మాంజనేయునిచే విన్నదాననుగానా? అక్కటా! రాజధర్మ మొతదాగుణమైనది. చేపట్టిన యిల్లాలియెడనైన జాలిదలంచుటకు స్వాతంత్ర్యము మెసంగదయ్యెనే? నన్నుగూర్చి ప్రజాసముదాయమున వ్యాపించినది మిథ్యాప్రవాదమని తెలిసి యుడియు నిరాశాసాహసమునకుఁబెరి జగదారాధన దీక్షాధురంధరుండగుట, కాకుత్స్థవ్యయప్రదేపకుండగు శ్రీరామభూపాలున కొక్కచికింజెల్లెఁగాక, యెరుల్లిటి వీరవ్రతబొనరింపఁగల్గుదురే! ఇంతకు నాయనా! నాకీజన్మమున శ్రీరామచంద్రచరణారవిందపునస్సేవాభాగ్య మెన్నఁగి కైన లభించునా?

సీ॥ ఈశాంకవ యెన్నఁ • చేనిఁ గన్గెనునొకో కామితన్పూర్తి శ్రీ • రామమూర్తి
ఈకర్ణయుగమెన్నఁ • చే విను గలుగునో కపురంపుఁ బలుకు రా • ఘవుని పలుకు
ఈకరద్వయ మెన్నఁ • చేని నేనించునో మోక్షప్రదంబు రా • ముని పదంబు
ఈజీవితంబెన్నఁ • చేని పావనహానో పాణిజేతు చెలిమిఁ ద • పంబు కలిమి

సీ॥ ఎన్నఁటికివైన నేతల్లు • లేని, నేనునీకులేని దయాకులై • యీదురంత
విరహావారాశిలోనుండి • వెలికివైచి జీనితేకవ్యురప్జ నకా • జేర్తురయ్యె!

లక్ష్మణ—తల్లీ! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సంకల్పంబు లేనాటికైన సఫలములుగాకనోవు. దేవీ! నీకింక విన్నవింపవలసిన దేమున్నది?

ఉ॥ దాయలకైన రాఁదగని • దారుణమైన యవస్థ నీకు నె

ట్లో యనుభావ్యమయ్యె, నిక • నుమ్మలికం దిగమింగి నీమనో

నాయకు రామచంద్రుని ముఖం నంబున నిల్చి దినంబు లెట్టులో
 తోయిగదమ్మ, తాపస వంశం ధూమిలతోడఁ దదాశ్రమంబులక॥
 సీత—వత్సా! నికున్నాపై గల భక్తి నాత్సల్యముచే నిట్లాడితివిగాని
 నాయనా! నేనిప్పుడున్న తెలుగుచతుర చోటాక్కరిపంచ జేర
 సలసన దినములు గువి.

మ॥ కలకాలంబిటు చేసికొన్నవతికింకా గాకుండు నేకాకినై
 గుల తీవించుట యెంతయైవ్యమగు? నంబున “నేలా మగం
 జిలునెల్పించె వచ్చిపు”మన్న నపుడే గుంపాప్రాముల్ పోవె? కాం
 తలలోనం దలయెత్తి నేబ్రతుకజు న్నాయంతికుం బాత్తనై॥

వత్సా! దురంతమైన నాయీ వియోగదుఃఖమున కిన్నా
 శృని పోమితిలేదుగదా. హతాశురాలనై యెరుల పంచలంబును
 నీచత్వమునకోర్చి యెవ్వరికొకటై శరీరయాత్ర సాగింతును?
 లక్ష్మీ—తల్లీ! సకలధర్మ రహస్యంబుల మూలముట్టముగ నెఱిగిన
 సకెదియేని బోధించుట కేనగతవాడను కాని,

సీ॥ తనవునైరోసి నుంకా దని సాహసముజేసి పతినిరాముని నిందఁక బలుప కమ్మ
 తాల్చిమై యెచటనోకరింపఁబడి కష్టకాలంబులో గడుపు మమ్మ
 ఏనాటికైనమా కంతయాధారమా నీగర్భమేని మమ్మింపు మమ్మ
 పతియాజ్ఞ మున్నెచే పుక నిన్నువనికీడు తెంపటిక నమ్మటంక మింపు మమ్మ
 గీ॥ ఒదిగి భవిష్యమున నమ్మి యుండుమమ్మ కేలులే నిన్నువిభుని కంబింతురమ్మ
 నెలవొసగుమమ్మ నమ్మ రక్షింపుమమ్మ కడకు సీతమ్మ! యిదె నమంకారమ్మ॥

తల్లీ! నేనగ్రజుని వాదోపజివినిని యెఱుంగుదువు. ప్రాణాంతమగు
 సమయముననైన నేనుమాయన్నగారి యాజ్ఞ నుల్లంఘించియెఱుంగను.
 కావుననే యింతటి ఘోరకార్యనిర్వహణమునకై యార్యపుత్రుఁడ
 నన్నేనియమించె. తదాజ్ఞానువర్తనై మీయెడ మహాపరాధముగావించితి.
 దుర్భరగర్భాలసవగు నిన్నేకానిగా నీకీకారణ్యమున జించి నేనొంటిగ

నింటికేబో నెలవకుగుచున్నాను. మన్నింపుము. తల్లీ! నాయెడఁ
బుత్రివాత్సల్యము మఱవకుము.

(అని పాదములపైఁబడి నమస్కరించి దుఃఖించును)

సీత — (చేతులంటి) నాయనా! దుఃఖపకుము. మనోవాక్కాయకర్మం
బుల సీయందు నాకెంతమాత్రము కోపములేదు. అట్టి జీవితేశ్వ
రుడే కాను. పుత్రసమానుడగు నీయ్యట్టి మఱాదియు లభించుట
చేతనే నిజముగా నాజన్మము పవిత్రమైనది. జన్మజన్మంబులకు
శ్రీ రామచంద్రుడే ప్రణేశ్యుడై లక్షణుడేమఱాది యగు
టకు నిత్యము వేసుదేవతలకు మొక్కుచుండెద. నాయనా!
సవిక మగలిపొమ్ము.

సీ॥ కన్నీరుమున్నీరు • గానేడ్చి నీవునా విధివిధానంబు ద • ప్పింతుకయ్య
తడవైనచోమాట • వడదు వింటికే నేగి మఱచి లక్షణ! నన్ను • మఱవకయ్య
ముగరత్తలకుఁగోలు • మోడ్చితివని సీత కాఁపురఁబడవిలోఁ గలసె ననుచు
విభవకు నామాటు • నభివాదన మొనర్చి పాఠానందనచింతి • బాయ ననుచు
గీ॥ సడికినోడి తెగించి నక్క • విడిచి మొదటఁ బిదప నాకయి తపియించు • విభవకుంటఁ
దొరఁగుకన్నీరు నీవైనఁ • దుడువుచుయ్య బ్రతికితివయ్యఁ గాంతు ర • పుటికినైన॥

నాయనా! నే నదృష్టపీనురాలను అటువంటి జీవితేశ్వరునితో
భోగ భాగ్యము లనుభవించునంతటి యదృష్టము విభ నానెసటలిఖింప
లేదు. అట్టిచిరమృతని నైన నాకై సప్రగూడ నేలవరితాప మొందెదవు.
మహాదైశ్వర్యములఁ గులతూఁగుచున్నను నార్యపుత్రుని జీవయాత్ర
నామూలమున దుఃఖభాజనమైపోయెఁగదా. కరుణాస్వభావుండగు
నార్యపుత్రుం డీదుర్భరవియోగదుఃఖమున నేమైపోవునోయని దుఃఖించు
చున్నానుగాని వత్సా! నాయపథకై నేనంతగాఁ జింతింపను.
నేనెక్కడ నుండినను, నార్యపుత్రుని కుశలవార్తమాత్రమునాకుఁ
దెలియుచుండినజాలు. ప్రాణేశ్వరుని షేమమే నా షేమము.

నాయనా! సౌమిలీ! నీవుమాత్ర మెట్టిసమయమునను నార్యపు
తుని నెంటరిగా సంచరింపనీకుము. నిరంతరము మీ యన్నగారి
సన్నిధి నే కొలిచికొనియుండుము. చిరంజీవులయిన భరత శత్రుఘ్నులు
గూడ నార్యపుతుని సేవావిధియందేమరకుండునట్లు నామాటలుగా
వచింపుము. నాచేలియండ్రు నాకొఱకై బెంగపెట్టుకొందురు. వారి
నెట్లోయూరార్పుడు. అయ్యో! మందభాగ్యురాలనగు నావలన నేంద
తెందటి కెంతటి సంతాపము సంభవించినదో చూడు; తండ్రి! ఇంత
కంటె నేనెవ్వరికేమివార్తలనంపుటకుఁ దగియున్నాను. ఇంతకు నాజీవి
తేళ్ళకున కేమని సందేశ మంపుదును వత్సా! నన్నీవిధికిం బొప్పించి
నందులకు నేను తనపైఁ గినుకవహించితినిని యార్యపుతుఁడు తలం
చునేమో, వారిని నిట్లనుము,

సీ॥ తనకు లోకాపవాఁ డను మాసినకాబాలు జనమే నీయసం • సిద్ధ ననుము
తనకంటెనాకు ని • తఃపరింబేమి నాతన వాత్మ సర్వంబు • తానె యనుము
తనయాజ్ఞఁ దలమోసి • కొని తపోవనభూమి శీలమే నమ్మి వ • సంతె ననుము
తనువులే దూరకు • య్యెనుగాని యాత్మలం ద్రైక్యమిద్దానఁ బం • పయ్యె ననుము

గీ॥ విరహపరితప్తమయ్య నా • ప్రియలతిక యశుజల సేకమున వృద్ధి • నందు ననుము
నిజమెఱిగి లోక మెపుడు మున్నించు నపుడె చురల నన్నేలుకొనుట ధర్మంబయనుము

అక్కణా! నాకు సంభవించిన యీదుర్భరవియోగమున నేను
దుఃఖించుచునే యున్నచో నాకిక్కడ నెక్కడునామైన సాగునా? నేను
దుఃఖము పూర్ణముగా విడిచిపెట్టినాను. నాజీవితవిషయమై యార్యపు
తుఁడు సంశయవిహ్వలుఁడుగాకుండ నావచనములుగా నిట్లనుము.

మ॥ లలితస్మేరకలావిలాసము, విసే • లభూలతావిభ్రమం,

బలఘ్నుప్రేమరసప్రసన్ననయనా • జ్ఞాలోకనప్రౌఢ, ము

జ్వలతీజస్సురణంబు, శాంతరసభా • వస్ఫూర్తి మీమూర్తి ని
స్తులితానందమునక భజించుచుఁ దరిం • తుక జన్మమాత్మేశ్వరా॥

మ॥ కమనీయంబులు తావకీనగుణము • క్తారత్నముల్ పేరేమ సూ
త్రమునక గుచ్చి, జపకమాకలనఁ జే • తఃపీతి మీదివ్యరూ
పముసంధించి, నిరంతరానుభవ సే ♦ వా భావనా పారవ
శ్యమునక బుచ్చెద జీవయాత్ర, రఘురా ♦ మా! దీనచింతామణీ॥

వత్సా! సౌమిత్రీ! పొమ్ము నేను భవితవ్యమును బ్రతీక్షించుచు
నిచ్చటి తపోవనక్షేత్రంబులఁ గాలక్షేపముఁ జేసికొనుచుందు. నేను
దుఃఖమును మఱవనే మఱచితిని.

లక్ష్మ—మేలు, వీరపతివ్రతాశిరోమణి ! మేలు; ఇట్టి విషమస్థితియందు
సహిత మేదోయొకధర్మ నిర్ణయమునఁ గట్టుబడి చిత్తసైర్యము
నిర్వహించుట ధీరమానసులగు పవిత్రదాపతులకు మీకు సులభ
సాధ్యమైచెల్లుగాక, అయ్యో అల్పజ్ఞుడనైన నేనిట్టి ఘోర
కర్తృబు చేతులారఁగావించి ప్రాణములభరింపఁగలనా, తల్లీ!

ఉ॥ ‘నా’ యనువారులేని విజ ♦ సంపుటరణ్యమునందు నిన్నుఁ ద
ల్లీ! యెటుడిచిపోదుఁ బురి, ♦ కేగక యిచ్చట నీపదాబ్జముల్
పాయక నమ్మికొల్పి నిర ♦ పాయముగా వసయింతమన్న నే
మో! యెటులాడునో జగ, మ॥యో!యెటుఁబోయిన నేమిమూడునో॥

ఎల్లో మనసు రాలుచేసకొని నిస్సీయరణ్యమధ్యమున డించి
పోయినమాత్రము నన్నులోకము మన్నించునా?

మ॥ వికలత్వంబున రాముఁడింతపనికిం ♦ వెళ్ జూడు, తానేమి యి
ర్భకుఁడా? దుర్భరగర్భభార, భయదా ♦ రణ్యంబునకొడించె, ఘా
తుకుఁ జాలత్తుణుడంచు నన్నుజనసం ♦ దోహంబు నిందించు మా
టికి; వేయేటికి నికనేబ్రతుకు కం ♦ లెక జచ్చుటే మెచ్చగు॥

తల్లీ! అసమర్థుడనైన నే నాన్తహత్య చేసికొనవసినదే కాని
నిన్నీ మరివసనుండి తప్పించు యోగ్యతకు నోచుకొన లేదు గదా!
నామాట యటుండ అమ్మా! ఈనీ పరిభవోదంతము శ్రవణగోచర

మైన యుత్తరక్షణమున, నెంత వైరాగ్యవంతుడైనను సీతంజి! జనక
 క్షీతీశ్వరుండు తన పౌత్రవాయువుల విసర్జింపకుండునా? అయ్యో!
 ఎంత ఘోర మెంత ఘోరము నాత్మనీ! జనకీ దేవీ; లేక లేక నేటికి
 నీగర్భమున రఘువంశ విస్తారకంబగు నిత యంకూరము చేకూరనున్న
 దని యీవల మేమందఱమును, నావల సీపుట్టినింటి బాంధవులందఱు
 నమందానందభరితులమై యెన్నియో కోరికల నున్విఘ్నములుచూడ
 నన్నిటికి హేతుభూతమైన నీవే కన్నుల యెదుట లేకుండ సప్రచం
 డారణ్యమున అయ్యో! పతిబంధువిదూరమై, నిర్గతికమై, నిరాధారమై,
 'నా' యన్నవారు లేకుండ నల్లాడవలసి వచ్చెనే. అకటకటా; ఏకాకి
 నివై యీ కీకారణ్యమున నెట్లు ప్రాణములు రక్షించుకొందువు? మిట్టాడ
 నరుండులేని యీనట్టడవిలో నిన్నురక్షింపుమని యెవ్వరికొప్పుఁజెప్పి
 పోవుదును? నారాయణా! దీనత్యాగపరాయణులైన కరుణామయు
 లలో నొక్కరును దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని గాపాడువారు
 లేరుగదా! నావలెనే లోకమంతయు సమ్మరుణమై పోయెనా?
 ప్రపంచమున విషన్నులయిన సాధుజనములఁ బరిపాలింపఁజాలిన నిన్నే
 తుకజాయమాన కరుణాలోకనస్వభావు లొక్కరును లేరా! ఓహో!
 లోకరక్షాదిదృఢాశాలుగు లోకపాలకులారా! మీలో నెవ్వరైన
 నీక్షణమునఁబ్రత్యక్షమై యీరామక్షీతీశ్వరునర్థాంగిని రక్షింపలేరుగా!
 హా నిరంతరాభ్యాసత సేవానిరతులైన యోతపోధనులారా! రామ
 మయజీవిత, పరమపతివ్రతాశిరోరత్న, మీసీతామహాదేవిని మీరైనఁ
 గాపాడలేరా! ఓహో!! సిద్ధవిద్యాధరయశుగరుపగంధర్వులారా! మీ
 రందఁ జేమూలలఁదాగియున్నారు? అయ్యో! ఎంత మొఱిడినను నాయది
 యరణ్యరోదనమైపోయెనే! నాయటిపాపాత్ముని మాట లెవ్వరాలి
 తురు కాని, పరమేశ్వరుని పరమాన్నతసృష్టివిలాసమంతయు లోక
 మున వెల్లడించుచు, ననేకజంతుసంతానములకుఁ గన్నతల్లివలెనున్న

యీవనదేవతామతల్లికే యీనాతల్లి నెప్పుడెప్పిపోయెదను. అమ్మా!
వనదేవతా! నీవు సుగుణవల్లివి. అర్ధమానసమున నామనవియాలిం
పుము. కాలకర్తవశంబున నీకడ నివసింపవచ్చిన యీగల్లా లెవరను
కొంటివో,

సీ॥ జనకరాక్షసిపా • వనమన్ద్ర వేదయు దవతాచుండిన • యాదిలక్ష్మి

శివ భనుర్భంగ ముం • కువగాగ శ్రీరాము పేలుకొన్న • ధూలలాను

కసిడికొంతలకొర్పి • మనుగాధమునపీటఁ గులపతీత్వమునిల్పి • కొన్నసాధ్వి

తనవినిర్మలచరి • త్రిసు సన్నికీలక బ్రకిటీకరించిన • భవ్యశీల

సీ॥ భగవతి యరుంధిలోవి • పృస్తులించు పాలతులవలూతి, వింశపాద్మలపడంతి

పతివియోగాదృ, సీతఁ గా • పాసుమన్న భవ్యగుణవల్లి! వనదేవ • తామతల్లి ॥

తల్లీ వైదేహీ! పాపభూయిష్ఠులగు నాజన్మమున కెయ్యది

ఫలమో యయ్యది నెఱవేర్చితిని. నేనింకఁబోయెదను. పరమపావనములైన

సచరణారివిదములఁ గడసారి నాశిరంబునఁ జేర్చికొననిచ్చు అమ్మా!

నాజన్మమున కింతకంటఁ బుణ్యావకాశము లేదుగదా.

(అని నమస్కరించును).

సీత.—నాయనా! పోయెదనా! నిన్నుజూచుచున్నవరకు నాకుదుఃఖము

కుదుటఁబడదుకాన నీవు శీఘ్రముగఁబొమ్ము

లక్ష్మ—తల్లీ! పోవుచున్నాను. (కొంతదూరముపోయి మరలవచ్చి సీత

పాదములపైఁబడి) అయ్యా! ఎంతయని తెంపువహించెదను.

ఇంతలో నెవ్వరేని నీరక్షణకు నేర్పరురేని కొంతసంతసముతో

నింటికిఁజేరుచునే. పొద్దుబాత్తుగాఁ గ్రుంకిపోవుచున్నది. నిబిడ

తరుచ్చాయాసముదాయముచే నీయరణ్యము మఱింతకాటు

చీకటుల కాకరమై భయజనకముగ నుండునే ఎల్లుపోవుదును.

కాలెల్లాదును? తల్లీ!

సీత—లక్ష్మణా! నీవు మరల నాకు దుఃఖమును గలిగించుచున్నావు. నీవు

పోమ్ము నాకెవ్వరివలన నేభయములేదు. వత్సా! నీకు వెఱ్ఱి

గాని నాయటిమందభాగ్యురాలికి సులభముగ మృత్యువు
సాధవింపఁగలదటోయీ ?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లుగాదు వీరిపతివ్రతాత్వ తేజోవిభాజనము నిన్నుఁ దేరి
చూడ నెవ్వరికి సాధ్యము ! ఈ యరణ్యమునందైన నేమి
నీకు సాయపడని వారెవ్వరు ?

సీ॥ నాగాంగనలు మణి • భోగాతపఁగింబు లెంప వేళల నుద్య • హింతుగాత
లీలాకురంగ బా • లికలపోలికఁ గొలుపులులు మాలిమిఠోడ • మెలఁగుఁగాత
తఱియెఱింగి, తరుంతఁ • దరులు వాచవులూను వివిధఫలములు ల • ర్పించుఁగాత
విపినదేవత లూడి • గవు సానులై కేయి జోకొట్టి నిదురఁ బు • చ్చదురుగాత
గీ॥ ఎచటనుండినఁ గానివా • రెవరు నీకు, కాలములు పంచభూతముల్ • గ్రహచయంబు
వేదములు నిన్నియేల నీ • విమలమైన యాత్మకుద్దియె నీకు వ • జ్రాంగిజోడు॥

కాపున నిర్భయముగా నింకఁ బురికేగెదను. తల్లీ! ఇవే పునః
పునఃప్రణామములు. (అని పోవుచు) ఓహూ సకలధర్మాధర నిర
యాధికారధానేయులై లోకత్రయీశాసన ప్రక్రియా ధురంధరులై
ప్రకాశించు నోలోకపాలకులారా! చరాచరవిశిష్టులగు నాపరమేష్ఠి
సృష్టి ప్రపంచంబునంజరుగు కర్తృసంఘాతమున కెల్ల సాక్షీభూతులరై
యుండు నోసూర్యచంద్రులారా! యమనియమాద్యష్టాంగ యోగాను
ష్ఠాన సిద్ధులై కేవలధర్మసంస్థాపనార్థమై కారణశరీరముల నవతరించిన
యోతపోధనసత్తములారా! ఓతల్లీ! రఘుకులదేవతా భాగీరథి !
నన్నుఁ బరిపాలించు ప్రభూత్వముఁడును విశేషించి నాకు నగ్రిజాతుండును
నగు శ్రీరామచంద్రధరణీదుర్వాజ్ఞాబలమున నేఁ జీపరిణతగర్భ
భరోపేతను, అయోనిజాతను, భువనత్రయ ద్యోతమాన పతివ్రతాత్వ
తేజోవిఖ్యాతను, లోకమాతను, నీసీత, నీ యరణ్యభూముల విశిచిపోవు
చున్నాను. మనోవాక్కాయ కర్తృంబుల నే నిందేయపరాధ మెఱుంగను.
నాభావపరిశుద్ధింబరీక్షించి మీరందఱునాకు సాక్షీభూతులరై యుండి
యిహపరంబుల నన్ను శియోపాతునిఁజేయక రక్షింపుఁడు.

(అని పోవుచుండఁదెరలో)

అయ్యా, దండాయనా! ఈ పాత్రముననుండి దీనారవము శ్రేణు
గోచరమగుచున్నది. పోయి కనుగొందము రమ్మ.

సాధ—అవును. ఎవరైన నభ్యాగతులు వచ్చి కేమో చూచి గురువులగు
వాల్తీకులవారికి జెప్పదమురా.

లక్ష్మ—(అర్హించి) ఓహూ! ఇది భగవానుడగు ప్రాచీతసుని యూరి
మోపాంతమే. హృదయమా! ఇప్పుడు నీవు నిర్భయముగా
నుండుము. నేనుక బోవచ్చును. (నిష్క్రమించును.)

సీత—అక్కటా! పుణ్యమూర్తి మా లక్ష్మణుడేగుచున్నాడుగదా?
నాయనస్థయముండ నాతని నైవ్యప్రసాదించిన నాకు దుఃఖ
మినుమడియగుచున్నదే! అయ్యో! ఎంతటి కరుణాసముద్రుడూ,
ఎంతటి భోత్ర సేవాత్మరుడీ లక్ష్మణుడు.

సీ॥ కవచంబు నిండ నూ • కుసంతాతబాష్పములైతికి తెప్పలకప్పు • లిండుకొనుచు
వాదెసకథయము, దై • వ్యులు, విస్మయము, జాలి దేలుచుపుల వెక్కరిరిగికును
కవచాభ్యుదయము దీనబాం • ధవులకై యాత్రో బలుమాలు దెసల విభ్రాంతిగనుచు
కవచాపుమేర ద • ప్పివ వెక్కకేతెంచి మరలుచు వచ్చును • మరలజనుచు

గీ॥ చిత్తమేలాగో రాయచే • సికొని తనదు సాక్షుల నుల నావసంబుల • రక్షగట్టి
పురికి బోలేక పోలేక • బొందితోడ బోవుచున్నాడు సౌమిత్రి • పుణ్యమూర్తి!

ఇప్పుటికాతని దివ్యమూర్తి నాకన్నులకుఁ జూపైపోయినది.
ఈపాటికి గంగ కవ్వలిదరికి జేరియుండును. అతనితో నేమేమో ధైర్య
వచనములాడితిఁగాని యెంటి నై యెక్కడికేగుటకు నాకిప్పుడు ధైర్య
మాగుటలేదు. (వినుట నభినయించి) ఈపాకనుండి మాటలు వినవచ్చు
చున్నవి.

(పిమ్మట వాల్తీకి శిష్యద్వయముతోఁ బోవేళించును)

సాధాతకి—గురూత్తమా ! ఈయమయేకాభోలు నింతకుఁ బూర్వ
మేప్పుచున్న దీనురాలు.

వాల్తీ—వత్సా! సాధాతకి! ఈయమయేవరో నే నెఱుఁగుచును,
(అని సీతనుసమీపించి) వత్సా! జానకీ! ఊటడిల్లుము,

సౌధా—(స్వగతము) జానకీయనుచున్నారు. ఈయమ శ్రీరామ చంపుని దేవేరియాయేమి !

సీత—తాపసోత్తమా ! అభివాదనము. (నమస్కరించి) భగవానుడా ! ఆర్జునైయున్న నన్నురక్షింపవచ్చిన దివ్యద్రులు తామెవ్వరో నే నడుగవచ్చునా ?

వాల్మీ—తల్లీ : నీవు నన్నెఱుంగవుకాని నేను నిన్నెఱుంగుచును.

మ॥ విను వాల్మీకియటారురమ్మ నను; నీ • వృత్తాంతముకొయోగదృష్టి నెఱుంగంబడె, మాకు నీవిభువకు • స్నేహం బనల్పంబు, నీ జనకుమక బరమాపుం, డాదశరథ • క్షౌభ ర్తయు మేమెఱిగినవాడే, దిగులొందకమ్మ యనుర • క్తికి నిన్నురక్షించితి॥

సీత—తాడీ ! చిరపడితిని. పురాణబ్రహ్మవాదులకు ప్రాచేతసుల మిమ్ము నేమమాత్ర మెఱుంగ కేమి ? శోకమూర్ఛావివశత్వమున మతిమాలి మీయెడ నపచార మొనరించితి, తుమింపుడు.

వాల్మీ—కుమారీ ! యపచార మేమి నాబిడ్డవేకదా నీవు ?

చ॥ మన మునిపల్లె యీతరుల • మాటుననే యొకకూతవేలుదా పునగల, దర్భ్యముకొ గొనుము • పోవుద, మచ్చట మాతపస్విని జన మరచేతఁ గన్నులిడి • సాకుదు, రీయది నీ గృహంబు, నీ యనుచరదాసికాసముద • యంబులు సయమిబాలికామఃఖల్.

సీత—తండ్రి ! ఇట్టి కష్ట కాలమున మాపంచకు రమ్మని నన్నాడరించు నాప్తబాధువులు మీకంటె నాకెవ్వరునులేదు, కాని

చ॥ ననుభరియింపఁ గష్ట, మొక • నాటిదిగాదిది నాకు; నెన్ని నా శృని మిమువంటి బాధుల గృ • హంబులలోఁ దలదాచికొందుఁగా దనివచ్చింపఁ గాని జన • కా ! కలకాలముమీకుభాగమై దినములదోయఁగా ననుమ • తింతు నె యీకొఱగానిమేనితో ?॥

వాల్మీ—బిడ్డా, యెంతమాటాడితివి! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సత్కరించుటకంటె మాతపంబులకు ఫలంబు లితరములుగలవా? అది

గాక మేము నిమిత్తమాత్రులమే కాని మామాశ్రమవసితలంబే
నీయట్టివారి నెదఱునో భరింపఁగలదు. కావుననే,

చ॥ తడవులనుండి శిష్యునము ♦ దాయమునో నివసించుమిందు, నె
న్నఁడు తనుయాత్మకై కలుపు ♦ నెబడ, మీవని నేల్పుటావుకై
వడి భరియించు మ మృతిధి ♦ వర్గము, నెదఱికై న లేదనక
గడ కిట మాకుటీరహరి ♦ ణబులకైనను లేదు మానినీ ! !

జానకీ! నేయెల? యీపరిసరవసితలంబులయుఁ జిరకాలము
నుండి యభేచ్ఛగామేము పరిపాలించుచున్నారము. మీరాజుకున్న
హృదయమంతయు మాకును లేకపోలేదు వినుము,

సీ॥ గంగాపాతరం ♦ గములదోగిన శీతవాతాంకురములు నే ♦ వసులు మాకు
గవఁధూమపయోద♦సమితిఁగాంచినటిండు నలమయూరములు గా ♦ యకులుమాకు
అరివర్ణమున కసా ♦ ధ్యములైన పావనాశ్రమములు కొల్లుకూ ♦ టములు మాకు
ఫలసమిద్వల్కలా ♦ దులఁగానుకలొసంగు తరులు సామంత సు ♦ తతులు మాకు
గీ॥ నాటకయే పుడు నివరిధా ♦ న్యములపంట, ఆలమందలపాడి భో ♦ గ్యంబు మాకు
పావనంబిందు స్వచ్ఛంద ♦ జీవనంబు అవనిపుల కింతకంటె సా ♦ ఖ్యంబు గలదె? ॥
నీత—జనకా, ఇచ్చటనాకు సౌఖ్యలోపముజరుగునని నేనెంతమాత్రం
ముఁ దలంపను గాని, అక్కడిమునిపత్ను లొకప్పుడు “జానకీ!
నిజముచెప్పము సిప్రాణేశ్వరుఁ డేల నిన్ను విడినాడవలసివచ్చె”
అని నన్నడిగినచో వారికేమని సమాధానము చెప్పఁగలను.
నా మనోనాథుని కరుణాస్వభావము వారెరిగినవారగుటచే
జరిగినవాస్తవ మిదియనిచెప్పినను విశ్వసించరు. నాయుండేదియో
మహాపరాధమున్నదనియే తలంతురు. నేను నిరపరాధుని నా
యంతరాత్మ యెఱుంగును. దైవ మెఱుంగును. ఆర్యపుత్రుఁడు
గూడ నెఱుంగకపోలేదు. ఏనాటికేమో వంశచ్ఛేదమొనరించి
భూమిహత్యాపాతకముగూడ నేలకట్టుకొనవలయునని యింత
వఱ కతిభారముగా సిపాడుశరీరము మోయుచున్నానుగాని

నాయనా! లేకున్న నీవఱకే యీగంగలో మునిగియుండనా?
తండ్రి! అటువంటి జీవితేశ్వరు నెడఁబాసి యింకను మొండినై
జీవింపవలెనా?

చ॥ అంతటికాపురంబునకు ♦ నాటడియై, సడిమోసి, మానిశు
ద్ధాతముపొంతకే దగును ♦ నాచెఱుపోవును; నీవనాంతము
దంతటిదాననై రఘుకు ♦ లాంకుర మేర్పడు నంతదాక నీ
వంతభరించి, యంత బల ♦ వంతమునై తరియింతు జన్మము॥
వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు కంటసిరిడిన నే జూడఁ జాలను — దుఃఖంకరు —
ఈ నిండకుంగల కారణార్థము వేఱు

ఉ॥ పుట్టువుతోడనే పరమ ♦ పుణ్యపు నీవయి నేటికెల్లా యీ
పుట్టిననిండ యేమరిత ♦ ముఖ బాసరింపఁగ లేదుగాని నా,
పుట్టువుమంచియై, జనక ♦ భూపతిపోలిక, నిన్ను నేను నా
పట్టిగనెంచి, పెంచికొను ♦ భాగ్యము నాకు ఘటించె జానకీ! ॥
తల్లీ! నీపాతివ్రత్య మెఱుంగనివారు లేరు. నిన్నెవ్వఁగో శం
కింతురను భయ ముక్కరిలేను. నీయుపచారమునకై నేను నిమ
మించు నొకరిరువురు దివ్యపైరంగులికుఁ దక్క నన్యులకు నీ వదృశ్య
వైయుండునట్లు నీకు వరమిచ్చితిని రమ్ము.

సీత—తండ్రి! ఇక నిర్భయముగ నీకడుపున దాఁగియుండెదను.
వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు వెఱిచోటి కెక్కడికో రాలేదు రమ్ము నీపుట్టినంతటి;
పరమేశ్వరుఁడు నిన్ను జేర్చవలసిన చోటికే చేర్చినాఁడు.

ఉ॥ ఈ మునిపల్లెయే మిథిల, ♦ యే జనకుండఁ, దపస్విసీజనం
జే మదినమ్ము బాంధవ, మి ♦ కేటికొఱంత, పడంతులెందురా
రా మునుగానుపుంబురికి ♦ కై, తమ పుట్టినయిండ్లకు? గుమా
రీ! మిథిలేశ్వరుఁడాకఁడు ♦ నేనొకఁడా? నినుఁగూర్చి బెంపఁగ॥

సీత—నాయనా! అట్లున్నఁడఁ దలంపను. ఆ జనకుఁడు నన్ను నాసం
తోషకాలమునఁ బెంచెను. నీవో నాయాపత్కాలమునఁ గడు
పున నిడికొని పెంచకొననున్నావు. ఆజనకునికన్న నీజనకుడే
నాకు మిన్నయనుకొన్నను దోషముగాదు.

వాల్మీ—బిడ్డా! అతడు జగదేకపూజ్యుడు కడుపునఁ గనకున్నను జగ
వీశ్వరి వగు నీయట్టికూతునకుఁదాడియై సార్థకనామధేయుఁడ
య్యె! నేటికి నాతపము సఫలమై నాకులభించితివి. కాని, యతఁడు
రాజాధిరాజు. నేనో యడవికాండరినగు తాపసుఁడను. అంతఃభోగ
భాగ్యములతోఁ బెంపలేనుగాని జీవయాత్రకు లోపముండదు.

సీ॥ కఃమాన్షమం బెట్టఁ • గఱనో లేనో కాని వెదురునియ్యమన కే • కొదవలేదు
మేటిపణ్యారంపు • మాట యేమో కాని కంఠమాలయల కే • కఱపులేదు
కలభాతమణి సౌభ • ములు గల్గివేకాని పద్మకాలకు లో • పంబులేదు
జిలుంగు మేలిమి పట్టు • చీర లేమో కాని వల్కలఁబుల కేమి • బాగ్రితిలేదు
సీ॥ పవకకై దూడపాన్నలె • క్కడివిగాని పూరిపెజ్జలు పెండిబం • గాయగావు
పెట్టిపాతల కొకపేళఁ • జేదనైనఁ గరణకును నాకుఁ బేదటి • కంబులేదు॥

తల్లీ! రమ్మ ఇప్పుటి నీయవస్థకుం దగిన జీవనమునకు నాపెంపు
దగియే యున్నది.

సీత—సీయాదరణము నన్ను దుఃఖము మఱపించినది.

వాల్మీ—బిడ్డా! కన్నలు దుడిచికొని, దాఁచూచి నడువుము. సందే
చీకటిగూడను. (అంధులు నడుచుచున్నారు.) అమ్మా! ఇక్కడ
మోచుచున్నది.

సీ॥ పునఁగు దట్టమగఁజే • రినరాలు కాట్టారు; పూనికమై హేవ • లాయుచున్న
సెలయేటిజాలు నిం • చి: యూబు లివ్వోట నవురుమబ్బుల నడ • యాడుమన్న
ఊశనూచి కంటకాం • కు పథ విది కాలినడబాడలనె మెల్ల • నడవుచున్న
సేలమిఁడికి జాల • వ్రాలె నీతరుకాఖ తఁవాంచి, మెలపునఁ • దొంగురమ్మ
సీ॥ అల్లదే నవయాశ్రమఁ • బాలచంద రొప్పకొనవచ్చుబ్రహ్మచా • రులునవారె,
అలరి నారాక లోనికిం • దెలుపనేమొ వానికం బిదె రివ్వనఁ • బరుగవారె॥

(అందఱు నీష్క్రమింతురు)

ద్వి తీ యాం క ము

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

తృ తీ యాం క ము .

(లక్ష్మణుడును జనార్దనభట్టును బ్రవేశించి యుండురు.)

లక్ష్మ—నాకు మొదటనుండియు నిదియే సమ్యకము.

జనా—ఇంక సందేహమొందులకు ? వయసుకూడ మీయూహకు సరిపోయినది.

లక్ష్మ—ఎన్నియేండ్లుండును ?

జనా—పండ్రెండేండ్లకు మించలేదు.

లక్ష్మ—సరిపోయినది. దేవిగారిని విడిచివచ్చి పండ్రెండేండ్లే యైవది. ఉపనయన మైనదా ?

జనా—చెప్పితినిగా తౌత్రీకల్పమున నైనదని.

లక్ష్మ—అవును. మఱచిపోయితిని. ఈయమితోత్సాహముతో నాకు మతి తిరుగుచువడుచున్నదినుమా కాని, జనార్దనభట్టా! బాలురక్కడనేయుండి జానకీదేవిమాత్రము లేకుండుటేమి ? వారు సీతాతనూభవులు కాకుండురా?

జనా.—కాకున్న నాతౌత్రీతేజమునకును అధన్వద్వ్యావై శద్యమునకును సేమందువు?

లక్ష్మ—వీరు పరశురామానివంటి యపూర్వ బ్రహ్మసంతానమేమో?

జనా—అట్లయిన సీతారాముల ప్రతిబింబము లగుటెట్లు ?

లక్ష్మ—అప్పటికి సీతయేమైయుండును! భర్తృవియోగసంతాపమున ...

జనా—బాబూ! వాల్మీకి భగవానుడుండగా సంతపని జరుగనిచ్చునా?

లక్ష్మ—అదియు విచార్యమే. పత్వాజ్ఞలేకయే జానకియంతటి పతివ్రతా
తీలకం బాత్తహత్యఁ గావించుకొనునా? అదియుంగాక నిరంతర
ము, నిజహృదయాంభోరుహ కర్ణి కాపీతమున సుప్రతిష్ఠించుకొని
నిర్భర ప్రేమ సూత్రమునఁ గూర్పబడిన శ్రీరామగుణముక్తారత్న
ములతో జపధ్యానపారవశ్యమున జీవించియుండునని చెప్పిన దేవి
తన వాస్తవము తప్పదు. అట్లు తలుచుట పాపాతిసాపము
కానీ! జనార్దనభట్టా! మాజానకీదేవిని రఘుకుల ధురంధరులైన
పుత్రులతో మరల మారామచంద్రున కొప్పగించు భాగ్య
మిమంద భాగ్యునకు లభించునా?

జనా—నాయనా! నిరుత్సాహమేల. నిజముగా నేదేని దుర్యోగమే
సంభవింప నుండినచో నీయాశాంకూరములకే యవకాశము
లేకుండును. ఇంతలో సీతేందరయేల? నేడువచ్చునుగదా
నారాయణభట్టు.

(నారాయణభట్టు ప్రవేశించి) చిరంజీవికి జయము జయము.

లక్ష్మ—ఏమైనది?

నారా—చూచివచ్చితిని.

లక్ష్మ—ఎవరిని దేవిగారి నేకదా?

నారా—కాదు, దేవీసంతానమును.

లక్ష్మ—అయ్యో, జానకీదేవి లేనేలేదా?

నారా—ఉన్నది.

లక్ష్మ—ఎక్కడ?

నారా—ఎక్కడనున్నదో చెప్పలేదు.

లక్ష్మ—ఎవరు చెప్పలేదు?

నారా—భగవానుడు వాల్చికి.

లక్ష్మ—నీ వామహామహానిశో మాట్లాడితివా?

నారా—ఆ గునయే నాతో మాట్లాడినాఁడు.

లక్ష్మ—నీవుమాచేబాపబడినవాడనని యాయన కనుంగొనెనాయేమి?

నారా—అర్హతనున్న కిడ్లమేమున్నది? మన మితకాలమునుండియు
జేముచుండి రహస్యపు వేగంతయు నాయన పూర్వగుచ్చినట్లు
చెప్పి వేసినాఁడు. నీతి బ్రతికియే యున్నదట.

లక్ష్మ—అమ్మా బ్రతికితిని!

నారా—బతులుపడవలసిన యనసరమువచ్చినప్పు డామెయే బతులు
పడునని చెప్పుచు నీకు రహస్యముగఁ జెప్పుమనన సందేశమిది.
'వత్సా' లక్ష్మణా! నీతారామ పురస్కారము ముదలి నిద్రప
ప్రయత్నము సఫలముకాఁగలదు. మనరామునిచే రాష్ట్రము
పౌజానపద సమావేశ హేతుకమగు నేదేని మహాయాగ
మొకటి పొర్రంబింపజేయుము. పిదపఁ గాదగినది దైనమే
యనుసంగించుగాక'. అని

లక్ష్మ—విప్రోత్తమా! దైన మిట్లనుకూలంపవలయు. లోకాతిశాయ
ప్రభావులైన మహామహులకేమేని విపాకము సాధించినను
దన్నిర్వాణమునకు దైన మెన్నేని యలోకసాహాయ్యముల
ననుసంగించుచుండురు. కాని, సంపూర్ణవైరాగ్యముచే నేఁడో
జేపో తపోవనగమనోన్ముఖులై యున్న మాయన్నగారిచే
యాగము చేయించుటెట్లు!

జనా—ఎట్లో; కార్యజ్ఞునకు నీకు గుర్తుమేమున్నది?

లక్ష్మ—సరే విచారించెద. ఈమీలోచనలంబడి రాముని నేమరియుం
టిని గదా!

జనా—అలాగైన మహారాజుగారు సీతై నిరీక్షించుచుందురు. పొమ్ము.

(నారాయణభట్టుతో నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—(పరిక్రమించి, రాముని మందిరము ప్రవేశించును)

(రాముడును, భరతుడును గూర్చుండి యుండురు.)

రాము—తమ్ముడా, భరతా ! చిరంజీవి లక్ష్మణుఁ డింకను రాకున్నాఁ
డేమి ?

లక్ష్మ—ఇదిగో వచ్చితి జయము జయము ఆర్యునకు ;

రాము—వత్సా ! పర్యాయసన్నాహము చేయించితివా ?

లక్ష్మ—సన్నాహమెంతలోఁ గాఁగలదు నిశ్చయమైనచో.

రాము—ఇంకను “నిశ్చయమైనచో” అనుచున్నావేమి ? దురంతమగు
చింతాభరముతోఁబా టీరాజ్యభరముగూడ నింకెంతకాలము
వహింతును? పర్యాకులవ్యగ్రములగు చిత్తవృత్తులతో రాజ్య
కార్యముల నిర్వహించుట యెన్నియసర్థములకో మూలము.

చం॥ తన పరిపాలనం బనవ ♦ ధానతఁ జెందినచోఁ బ్రజానురం

జనము నశించు, దాన నయ ♦ శంబు కొలంబునకెల్లఁబ్రోకుఁ ద

జనపతియుం దురంతకలు ♦ షంబున నిందుననందు నిందుడై

చను, నటుగాన నన్ దురిత ♦ సంతతినుండి తొలంగఁజేయన్తా॥

భర—ఆర్యా ! స్వధర్మనిర్వహణమునందు మీకుఁగల యత్యంతా
సక్తిచే నెక్కడ నేధర్మచ్యుతి సంభవించునో యని యనునిమే
షము మీరు సంశయించుచుందురుగాని, శోకవిహ్వలులై రాజ
కార్యములందు విముఖులై యున్నారని మీమొప్పువారు ననుకొనుట
లేదు. ఎవ్వరి నోట విన్నను,

ఉ॥ పామరులన్న కొండాకప్పి ♦ వాదముపైఁ దనప్రాణమైన సా
ధ్వీమణిఁ గానలోఁ దృణగ ♦ తిన్ విడనాడి మనంబు మోహచిం

తామలినంబుసేయక, య • ధావిధి రాజ్యము నిర్వహించు వి
ద్యామహిమంబు రాఘవ వ • తంనునకే తగునండు భూజనుత॥
రాము—వీనికేమి ? ప్రజాభిప్రాయములు తుణతుణము మాటుచుం
డును. ఇదిగాక లోకమంతయు నేకాభిప్రాయనిరూఢమై యుం
డుట యసంభవముగదా,

చం॥ “ఒడలు వశంబుగాక యెవఁ • డో యొక్కఁడాడిన నిందకోడి, రా
ముఁడు నడికానఁ బోవిడిచెఁ • బో తనయాలిని, నంతనే సడిక
గడచెనే? మాటకై, కనుది • నంబుల వేరకటిదాని నెంత్రము
క్కిడి పెనురక్కనుండయినఁ • గాని కటూ! యిటుసేయునే సతిక”॥
ఇట్లనువారుగూడ లేకపోరు.

లక్ష్మ—ఈమాట నాఁడే విన్నవింపనెంచితినిగాని యప్పటి మీకార్య
నిశ్చయము నన్ను నోటుమూయించినది. కానిండు. ఎవరె
ట్లాడిన నేమి ?

శా॥ లోకారాధ్యులఁ బుణ్యదంపతుల ను • శ్లోకాధ్యుల మీ మైవం
డో కింపాకుఁడాకండు మైమఱచి, కూ • యుంజూడుఁ డీమాత్రినే
లోకోద్దీపకమైన మీచరిత కే • లోపంబు, దేశప్రజా
నీకం బేకత మీమనం బెఱుంగకు • న్నే యింత కాలానకు॥

రాము—సోదరులారా ! సీతాపరిత్యాగమందలి పరమార్థమును లోక
మేకాలమునకైన నెఱుంగుఁగాక. నాకిప్పుడు కావలసిన దేము
న్నది. నేను తపోవనగమనమునందఁ గృతనిశ్చయుఁడనై యున్నాఁ
డను. రాజకవచము దొడిగియున్నంతవఱకే కదా నాకు
లోకానుసరణము. నాయనా! భరతా, ఈరాజ్యభర మీక నీవు
వహింపఁదగినదే. నేడే నన్ను బుపివేయుము.

భరత—అర్యా ! నేటికైన నీభరతుఁడు మీచరణదాస్యమునకుం
బనికిరాఁడా ? అయ్యో, ఎంతపాపకర్మఁడను;

శా॥ మీఱంగూడని తండ్రియానతిమెండ్లి • మి మ్మాయరణ్యంబులక
జేరంబుపి, చతుర్దశాబ్దముల నె • న్నే బ్రహ్మకల్పంబుల
ట్లారాధించుచు నీదుపాదుకల, రా • జ్యంబేలితింగాని, య
న్నా! రాకానినె మీరువీడిన యయో • ధ్యక నేను గాలూనగఁగఁ॥

నాఁడు సామిత్రి కనుగ్రహించిన మీసాహచర్యభాగ్యము
నేడునా కనుగ్రహింపగూడదా? మీరిప్పుడు తపోవనమునకుఁ బోవు
టయే తగదు. కాదని పోవుటయే నిశ్చయించితిరా చిరంజీవి సామిత్రికి
రాజ్యమొప్పగించి నన్ను మీవెంటఁ గొనిపొండు.

లక్ష్మ— అట్లెన్నఁడుం జరుగదు; మేమందఱము మీఁలోడివారమే. ఈవి
యోగావస్థయందు నార్యపుత్రు నొంటిగా విడిచియుండవలదని
పూజ్యురాలగు వదిన నాకానతిచ్చిన సుదేశము వినుడు.

శా॥ ‘ఏనెందున్నను రాఘవేంద్రచరణం • బేదిక్కుగానుండు, వ
త్సా! నీవేమఱ కెల్లకాలము తదీ • యచ్చాయయుం బాయ క
య్యా! నామాఱుగ’ నంచు మావదినె మి • మ్మద్విందెనాకెన్నియో
యానల్ వెట్టి తదాజ్ఞమీఱి వని కె • ట్లంపితు మిమ్మొంటిమై॥
రాము— అయ్యో! సామిత్రి! ఇంకను మీవదినె యెక్కడ ?

శా॥ ప్రారబ్ధబగు చుష్పవాద పరిభా • వంబోర్చి యిన్నాళ్ళు ఘో
రారణ్యంబులయం దనాథగతి వ • త్సా! నీత జీవించునా?
పారంబందని యీవియోగపరితా • పగ్లాని కాష్టానయై
జారుక జీవలతాంత మింతివర కా • శావృంతనిష్కాంతమై॥

లక్ష్మ— ఆర్యపుత్రా! అట్టి నిరాశ కవకాశము లేదు. మావదినె బ్రతి
కియే యున్నది. నిరంతరము పతినామాక్షరజపధ్యానాను
సంధానముతోఁ దపోవనక్షేత్రములయందు శుభకాలమును
బ్రతీక్షించుచుఁ గాలక్షేపము చేసికొనుచుండు నని కదా
వక్కాణించినది.

రాము—ఎంతయమాయకుడవు సోమిత్రీ! ఈమందభాగ్యులకు శుభ
కాలముగూడనా? జీర్ణకాంతారమైనది నాసంసారము. అందు
దుస్సహ యాతనాపోత మగునాతనువు కాలముతో బాటు నడు
చుచునేయున్నది. మఱిశుభమనుమాటయేలోకములోనిదో చూడు,

చ॥ కృమముగ నీతఁబాసిన జ ♦ గంబునఁ గాలహృతంబులై వసం
తములు గతించె, శారద సు ♦ ధామధురస్ఫురదందుచంద్రికా
గమములు నిర్గమించె, సువి ♦ కస్వర ధీరమయారగీతికా
హములు గతించె నెన్నియొ క టా; గతియింపవు రాముజీవముల్॥

భరత—ఆర్యా! ధీరతవాటింపుడు. ఈపరితాపమునకు మేరయొక్కడిది?

చ॥ గడచినదానికై వగవఁ ♦ గా ఫలమెయ్యది? దైవికంబులన్
గడవఁడరంబె కేళ్ల యెడఁ ♦ గాని సుఖంబులయందుఁగానియె
న్నఁడును మనోవికారచల ♦ సంబు లెఱుంగనిమీరె యింతగా
నడలిన మమ్ముబోటి యక్క ♦ తాత్తుల కెక్కడివయ్య ధైర్యముల్॥

రాము—సహివాదరులారా! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నారా? అంతర్లీ
నమై రగులుచున్న దుఃఖానలముతో నగ్నిపర్వతమువలె లోలోఁ
గాలుచున్నను బైకిగాంభీర్యమే నటించుచున్నాను. ఇది నానాటికి
దుర్భరమగుచున్నది.

శా॥ గాయం బేమియుఁగానరాక విషది ♦ గ్ధంబైన శత్రుంబుగా,
నాయంబుల్ దెగఁగోయుచున్నయది; వ ♦ తా! యెన్నఁడియాతనా
వ్యాయామంబున కంతమో మది నిరా ♦ శాశ్వాసితంబయ్య నె
ట్లో యంతర్దహనంబునఁ గుములుచుం ♦ డున్ బూదిగా దింతకున్॥

నేడు నా ప్రాణబంధువుల మిమ్మందఱ విడనాడి తపోవనమున
శేగుచున్నాడఁగాన హృదయమున కవశమై సంక్షోభించి శోకము వెల్లి
విరిసినది.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! ఇట్టియవస్థలో రాజధానియం దుండిననే కొంత
యూరట కవకాశముండును; కాదా,

గీ॥ నిరతజగదభ్యుదయకార్య • నియతజేసి

చిత్త మంతగ శోకవం • చితముగాన,

కార్యగతిలేక శోకమే • గతిగ, నేక

తమున వనినుంట కడుఁ బ్రమా • దంబుగాదె॥

రాము—నాయనా ! ఇక్కడమాత్రము నాకు శాంతి యెక్కడిది?

జానకీచిరసహవాసచిహ్నితములైన యీమందిరస్థానవిశేషములఁ
బరికించునప్పుడెల్ల నాహృదయము బద్ధలగుచుండునె; అల్లదిగో
వినుండు,

మ॥ అనుగుంజ్యేయసిచేత నేర్చి, యలవా • టై నాదుకొల్వేగిరా

కను దూరంబునఁగాంచి నేఱికిని, “అ॥క్కా! రాముడేతెంచె ర”

మృ ని ముద్దారఁగ జానకిబిలుచును • య్యారంపురాచిల్క మం

తన మింతింతగ అంపమై తునియకుం • డకొగోయహృన్మర్మముల్॥

శోకోద్దీప్తకములగు నిట్టివిషయము లెన్నియో నన్నేచుచున్నను,
వావిడిచి దుఃఖించుటకైన నాకు స్వాతంత్ర్యములేదు. దుఃఖించిన సీతా
పరిత్యాగమువలని ప్రియోజనమే భంగముకాగలదు.

లక్ష్మ—ఆర్యా! అట్లయిన మీతపోవన ప్రవేశమునకుఁగూడఁ బ్రజలు
విరుద్ధార్థములు గల్పింపకుందురా ?

రాము—ఆసంశయముతోడనే యింతకాల మోషికతో నుంటిని.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! ఇంకెంతకాలమో సంతపింప నక్కఱలేదు. శుభకా
లము రానున్నది. ఇంతలో నేదేని యాగమనుష్ఠింపుఁడు. నిష్కం
టకముగ సామ్రాజ్య మేలుచున్నారు కాని మనసనాతనధరా
నేతల సీతి ననుసరించి, యిందాగిదేవతలకుం బ్రీతిగనొక్క
కృతువునైన నాచరింపకుండుట మనవంశచారిత్రమునకు

లోపమనిపింపదా? అశ్వమేధమనుష్ఠించి మామనోభీష్టముల
నెరవేర్చుడు. సర్వానిష్టములు తొలంగును.

(తెరలో) హాకుమారా! నీ కీయపమృత్యు వెక్కడదాపరించె
నురా తండ్రి!

రాము—(ఆకర్ణించి) ఏ మాదీనారవము. అదేమో కనుగొనుడు.

(బాలుని మృతకళేబరముతో విప్రదంపతులు పోవేళించి)

ఎవరయ్యా! మీమహారాజుగా రెండున్నాడు?

రాము—విప్రోత్తమా! మీయాజ్ఞకై యిక్కడనే వేచియున్నాను.

మీకేమి యాపదసంభవించినది?

విప్రుడు—రాజా! చేతులారా గన్నుబూజించి కన్నీళ్లగార్చెద వనుచు

న్నావుగా? చూడు, (బాలునిమృతకళేబరము కిందబడవైచి)

ఉ॥ కానుపులేక లేక చిర • కాలమునాటికి నేటికేము సౌ

తానపుముచ్చటగని ము • దంపమచుంకంగ నెంతకూర్చుండో

గాని యముండు మానుతు న • కాలముగాఁగడ తేస్పి పుత్రదుః

ఖానల మిట్లు మాకడుపు • నందు రగుల్చుట కేమిధర్తువో?

(అని, శవముపైబడి) హాపుతా! (అందఱు విభ్రాంతులై చూతురు)

భార్య—రాజేంద్రా! ఈయకాలమృత్యువు మాపాలనే దాపరింపవల

యునా నాయనా! చూడు (అనికొడుకుం జూపుచు)

ఉ॥ అక్కట! యొక్కగా నెకకు • లాంకుర మీతఁడు, బ్రహ్మతేజము

గ్రోక్కెడు మోమువాఁడు, పదు • నాలుగునిండిన పూఁపపాయపు

జక్కడనంబువాఁడఖిల • శాస్త్రములం గడిదేటియున్నవాఁ

డిక్కొడుకే కనంబడియె • నే భువి నీయవినీతి యున్నదే? ॥

బ్రాహ్మ—ఓసీ! ఛాందసురాలా! నీవుండుము. ఈయవినీతి యూరకే

దాపరించినదా!

మ॥ పుడమి లోకులయందుఁ దత్తదుచితం • పుంగర్నములో నీతిమై
నడిపింపంగల తేడె యున్నయెడ నా • నా యిట్టి దుర్బాధ లె
న్నఁడు మున్విన్నవిగావు ధర్మమడుగం • ట్ట బుట్టె నీ నాటి కీ
కడుపుంగోతలు, రామభూవిభు కటా • డుం బేమనక భామిని॥

రాము— హా హా! ఈ రామునిజీవితమున కెన్నివిషమావస్థలు సంభవించి
నవి. విప్రోత్తమా! శాంతింపుఁడు! విచారించెదను.

బ్రాహ్మ— రాజా! విచారించిన నింతటిముప్పు వాటిల్లునా? చెప్పము.
ప్రజలలోని యీ యపమృత్యుబాధలకు రాజవగు నీ వుత్తర
వాదివిగావా?

శా॥ పాపంపుక విధి మమ్ముడించి పసిపా • పం జంపుచో, జూచి, పో
నీ పోనిమ్మని యూరకుంట తగవౌ • నే నీకు నీ దుర్ణయ
వ్యాపారంబుల నిల్పఁగావలయు భూ • పాలుండవై నువ్వశి
తౌపారీణత లేనిచో నెవఁడు మె • చ్చుంబూని తీ రాజ్యము॥

రాము— విప్రోత్తమా! ఇది నాయపచారమే, కాని మీరు కొంతశాం
తించినచో బ్రతివిధాన మాలోచింతును.

బ్రాహ్మ— రాజా; చెట్టంత కొడుకు పడిపోవఁగా మేము శాంతించుట
యెట్లొ నీవే చెప్పము.

సీ॥ పది నెలలో మోసి క • న్నది, యేతదేకపుత్రిక పని నెట్టు లొ • దార్పఁగలవొ
చేతి కక్కఱకు వ • చ్చిన బిడ్డ ఁడిపోయె బ్రతుకు నాకెటు తెల్ల • వాఱుగలవొ
అలికిన ట్లంకురం • బాటి నాతోడిఱు కులముపే రెటు భూమి • నిలుపఁగలవొ
అనపత్యుడైన యీ • తని నధోగతిఁ ద్రోయఁడను దండధరు నెట్టు • లాపఁగలవొ
గీ॥ కన్నతల్లివండుగ్రలము కేము • నన్న వెనుక నెవనిచే మామ నీళ్లు పో • యింపఁగలవొ
గడ్డె పొంకంబు లాడుట • గాదు నేడు బయటఁబడుఁగాక నీప్రజా • పాలనంబు॥

రాము— అయ్యా! అనుగ్రహింపుఁడు. కర్తవ్యముంగూర్చి యోచించు
చునే యున్నాను.

బ్రాహ్మ—రాజా! ఇంద్రమాత్రముపేక్ష యొనరించితివా నీతరమున ధర్మములెల్లఁ దాఱు మాఱు గాకపోవు. ఈ వైపరీత్యములకుఁ గారణమేమో యాలోచింపుము. చూడు

శా॥ నాపుత్రుఁ శమనుండు నేబ్రీకి యుం • డన్ జంపు టేలాటిదో,
ఈపాపిష్ఠుండు కన్నవారిఋణ మ • ట్టేయించి తాఁజచ్చుటె
ట్లొ, పోనీయని నిపు సైఁచుటది యె • ట్లొ రాజవై యుండి, నీ
భూపాలత్వము నేఁడచూచెదను నా • పుత్రుండె జీవింపఁడే॥

రాము—సహోదరులారా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమో తోచకున్నది. కానిండు, ఈశవమును దైలదోగ్గిణమునఁ బదిలపఱపుఁడు. పిదపఁ గాదగినది యోచింతము.

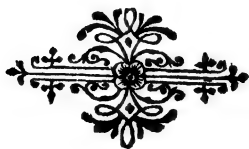
(ఆకాశమున)

గీ॥ పృథివి శంబూకుండనియెడు • వృషలుండొకఁడు
బొందితో నింద్రలోకంబుఁ • బొందఁగోరి
తపము గావించుచున్నాఁ డు • దగ్గివృత్తి
వాని వధియించి బ్రాహ్మణా • ర్భకుని మనుపు॥

రాము—సహోదరులారా! చూచితిరా రాజధర్మ మెంతదారుణమైనదో. కానిండు, మీయిష్టానుసారము యాగాశ్వశు విడువఁ బడుఁగాక! ఇంతలో శంబూక వధార్థమై పోయివత్తును. విప్రదంపతులారా! మీబాలుఁడు జీవింపఁ గలఁడు; రండు పోదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—* తృతీయాంకము *

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము

చ తు థాం క ము

(తపస్సమాధిలోనున్న శంబుకుండును ఖడ్గపాణి యగు
రాముడును బ్రవేశింతురు)

రాము—అహా! ఈతఁడే యాశూద్రోతపస్వి. కాబోలు; బౌరా! ఈతపో
మూర్తి నిస్తరంగసముద్రమువలె నెంత గంభీరముగ నున్నది!
సమీపించి పరీక్షించెదను.

ఉ॥ ఓ యతిలోక యోగనియ • మోజ్వల! యెవ్వఁడప్పి, దుర్ఘటం
బే యభివాంఛితంబునకు • సెట్టి మహాగ్రోతపం బొనర్తు, వ
న్నా! యెఱిగింపు మేకులము • నం దుదయించినవాడవో, వివే
కాయతిఁ గన్నవాడవుగ • దా మదిదాపపుగా, యథార్థముల్

శంబు—(కన్నులు దెఱచి, లేచి) ధన్యోఽస్మి ధన్యోఽస్మి దేవా!

ఉ॥ అక్షరతత్త్వ బోధకుండ • నైన జగత్పతి నీవునాకు, బ్ర
త్యక్షముగాఁగ నింకను, య • థార్థము దాఁపఁగ సంతపాపినా?
వీక్షణముల్ ఫలించె, విన • మే వృషలుండను శంబుకుండ, సం
దక్షయ కాయసిద్ధిఁ బడ • యదపియింతుఁ, ద్వదేకదీక్షమై॥

రాము— భద్రా! వివేకవంతుడవే, ఇది ధర్మవిపర్యయంబని
యెఱుంగవా?

శంబు—చం॥ ఎఱుంగనివాడఁగాను జగ, దీశ్వర! యీయుగధర్మమర్మ మే
నెఱుంగనివాడఁగాను మను • జేశ్వర! నీవు రమేశ్వరుండ వం
చెఱుంగనివాడఁగాను దప • మిట్టిది మాకు! విపర్యయంబటం
చెఱిగి, యెఱిగి నీ వలన • నే మృతిగోరి తపంబె చేసితిన్॥

రాము—భద్రా! నావలనమృతియే యేలకోరుచున్నావు ?

శంబు—మతేదియు నక్షరసౌఖ్య మొసంగదుగాన.

రాము—దారుణముగు నాకరవాలముచే నీకట్టిసౌఖ్యము లభించునా?

శంబు—లభింపకేమి పుత్ర్యత్వ మేకదా!

ఉ! సాతకమూఢుని సీచరణ ♦ పంకజరేణు వచేతనంపుజ

ట్రాతిని నాతిజేయఁగఁ బ ♦ రాత్పర! నీదుకరాసి నాదు మా
యాతనుపూడ్చి యక్షరమ ♦ హత్తరకాయ మొసంగదా? జగ

త్తా! హరీ! యెఱుంగుముఁ గ ♦ దా! భవతారక! నీమహత్త్వముల్॥

దేవా ! ఆలసింపకుము. ఇట్టి నన్ను వధించుట సీశరణాగతత్వాణ
బిరుదమునకు లోపమగునని తలంతువా నన్ను దండించువరకు నిన్నుఁ
బ్రతిఘటించి, తపమే మొనరింతు. దంష్ట్రుడు దండింపఁబడకుండుట
రాజునకు దోషముకదా! కానిమ్ము, మనుమార్గ ప్రతిష్ఠాపకుడవైన
నీవు నీవిధి నిర్వర్తింపుము. ఇదిగో నాశిరము.

రాము—హా! హా! రాజధర్మ మొదిదారుణమైనది.

మ॥ మనుమార్గంబిది యోసి దక్షిణకరం ♦ బా! విప్రసంతానమున్

మనుమార్గంబిది కాన శూద్రమునిపై ♦ నౌజమ్ము కొక్షేయక

మ్మనుమానింపక జానకీ సుగుణధ ♦ న్యన్ నిండుచూలాలినే

వని మానవగల రాముగాత్రమపు గా ♦ వా? జౌలి యింకేటికి॥

(అని ఖడ్గము పోయొగించును.)

శంబు—(దివ్యపురుషుడై) దేవా! రఘుకులేశ్వరా !

చ॥ యమునిదిరస్కరించి, యభ ♦ యంబిడుదండధరుండ పీపు మా

కమర, సజివుడయ్యె విగ ♦ తాసుడు విప్రసుతుండు; నాకు ని

స్సమశుభ మే లభించె నల ♦ శంబుకుండన్ దల నీ పదారవిం

దములధరింతు, దీనికిఁ గ ♦ దామృతిగోరితి నీ కరంబునన్॥

రాము—భద్రా! ఈ రెండును మాకుఁ బ్రിയములే. ఇత నీయంగి
తపంబునకు ఫలమునుభవింపుము.

గీ॥ పుణ్యములఁజేసి నిత్యపఁగి ♦ మోదములును
శాశ్వతానందములు నెందు ♦ జరుగు నట్టి
జైజసములై నెలుంగు నై ♦ రాజములను
భువనములు సేకు భోగ్యంబు ♦ లపురు ధ్యనము॥

శంబు— ఈ ప్రభావము నాకు మీయచుగ్రహముచే లభించినదిగాని
నా తపస్సుచేఁగాదు, (యోజించి) ఆ కాకేసు! తపస్సే నాకు
మహాపకారకమైనది. చూడుము,

మ॥ నిను సర్వేశు, జగచ్చరణ్య ఘను ల ♦ న్వేషింతు రట్లయ్యు, నీ
వె నితాంతశ్రమకోర్చి శూద్రుని నను న ♦ న్వేషించుచున్ నూలుయో
జనము ల్వచ్చులయేదియో యది తప ♦ న్నాఫల్యమే కానిచో,
ననఘా! వెండియు దండకాటవి కయో ♦ ధ్యేదాటి రానేటికో॥

రాము—భద్రా! దండకారణ్యమా యిది (పఱికించి) అవునుగదా!

మ॥ లలితశ్యామలశాద్వలంబు లోకమోగి ♦ లక, భీషణభోగజాం
గలముల్ వేటాకచో, స్రవద్గిరిఝరీ ♦ కల్లోలభాంకారసం
కులదిక్కులము లొక్కచోఁ గలకెలం ♦ కుల్ తీర్థశైలాశ్రమం
బులకాంతారము లివ్వియే పరిచితం ♦ బుల్ దండకాభాగముల్॥

శంబు— దేవా! దండకయే యిది. ఇందుండియేకదా తాము పూర్వము
ఖరదూషణతిగ్ధిరులను పదునాలుగువేల ముగ్ధుల రక్కసుల
సోక్కుమ్మడి సంహరించితిరి. అందుచేతగదా యీజనస్థానము
సిద్ధిక్షేత్రమై నావంటిభీరుజనమునకుఁగూడ నిర్భయసంచారము
లభించినది. చిత్తగింపుము,

గీ॥ కలకలంబేమిలేక ని ♦ క్షలతనున్న
ఏ మహారణ్యసీమలం ♦ దిచటఁ గొన్ని;

కొన్ని దిక్కులుమాత్రోయు • చున్నవచటఁ

జులనిర్భాతమృగచయా • ర్భటులవలన॥

గీ॥ భూరిగంభీరఘోషల • బుసలహాడ

నాదమై నిద్రోహోపు కా • కోదరములు

బాఘరత్వాసపవనపా • శోభమములు

కాలకూటాగ్ను లిచ్చోటఁ • గ్రీక్కుచుండు॥

గీ॥ నేలబారియలలోదాగ • నీరు లేమి

నెండవేడిమి దూపిలి, • నొండ లింకఁ

గొండచిలువల చెన్నుటల్ • గ్రోలుచుండు

భయదములు నిర్జలాబు లీ • ప్రాతరములు॥

రాము—భద్రా! కనఁబడుచున్నది. ఇది జనస్థానమే. ఇదే యాఖరాసు
రుండున్నచోటు. ఆహా! యానాటి వృత్తాంతములన్నియు నిప్పు
డనుభవసిద్ధములై కన్నుల గట్టినట్లున్నవి. (తనలో) వై దేహి
కారామసీమములన్న నెంతయో ముచ్చట. ఆకాంతారములే
యివి. ఇంతకన్న నాకు భయానకములేవి (సభాష్పము)

ఉ॥ ఈవనభూమి లక్ శ్రమస • హించుచు జానకి ప్రేమమీర, “నా,
థా! విడిచేనెతావులకుఁ • దావల మీవని, మిమ్ముఁగూడి యా
హా విహించుకంటఁ గల • దా మఱిసౌఖ్య” మటాచుఁబల్కె నా
భావనిరూఢమా ప్రణయ • బంధము వాసఁగదా హతాశమై!

ఆహా! ఆ ప్రేమరహస్య మేమోకాని

గీ॥ ఎవని కెయ్యది ప్రియజనం • బవునె వాని

కదె యమూల్యపు వింతద్రీ • వ్యముగనలరు

ఏదియుండేయ నక్కఱ • లేదు తనకు

నది సరసనున్న నెల్లయా • పడలు దొలఁగు ।

శంబు—దేవా! ఈయరణ్యములు దుర్గమములు తాము చూడఁదగినవి కావు. ఈపైవి మధ్యమారణ్యములు, మదకలమయూర కంఠ కోమలచ్ఛాయాదాయాదములైన పర్వతసముదాయములచే నావరింపఁబడి యున్నవి. చూడుడు. క్రిక్కిరిసియున్న పచ్చని లేతచెట్ల, గుబుడులలోఁ బలుశైల జంకకనుపులు జంకులేక తిరుగుచున్నవి. ప్రశాంతగంభీరములగు నీవియాగు,

చ॥ బలియుశి కూతిముల్ పలుచి • వాల్మీని రాత్రి పృబ్బపూలతా
పులు నలువంక లొక్కటగు • బుల్కొనుచల్లని తేటనీటితోఁ
గులుకుచుఁ బాటు, జాంబవనీ • కూజము లాఱఁగఁబండి, వాల్మీ తో
నలనుకట్టుటకు గుభగు • భద్వనులన్ లహరీకదంబముల్॥

దేవా! అవి యాకాశ్చిపుఁడు

గీ॥ గుహల నుబూకృత మొనగ్గు • గున్నయెలుఁగు

తెలుఁగులవి మాటుమోతల • వృద్ధిఁజెందె;

కరులువిడిచినయందుగు • గణపు లోడ్చు

కమ్మతాపులు కటుశిశి • రమ్మలిచట॥

రాము—(కన్నీరాపుకొని) భద్రా! నీకు మార్గములు శుభములగుఁ గాక! విమాన మధిరోహించి పుణ్యలోకములకుం బోము.

శంబు—పురాణబ్రహ్మవాది యగు సగస్త్యభగవానుని సెలవుగైకొని శాశ్వతస్థానమునకుఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును)

రాము—ఈ కారణమున మఱల నీకాంతారముఁ జూడఁగల్గితిని. గేస్తులమై యారణ్యకులమై మేము చిరకాల మిందు సాంసారికసౌఖ్యములలో నోలలాడితిమి. మదకలమయూర కేంద్రకార సంకులములగు నాటి పర్వతములే యివి. ఇవిగో మంజువంజులనికుంజాభిరంజితములగు నాటి యేటిదరులు. అవును,

గీ॥ అదియె కాఁబోలు పసప్సవ ♦ కాచలంబు
జలదమాలికవోలె ద ♦ వ్యలకుఁగూడఁ
చెలియనగుచున్నయది (పఱికించి) యగున్ ♦ దీనిచెంత
భవ్యగోచావరీపది ♦ పాటుచుండు॥

ఉ॥ ఆరయ దీనికొట్టకొన ♦ యందె జటాయుప్రగూడఁడు, క్రింద నా
చేరువనుటే మే ముటజ ♦ సీమల, శ్యామల తీరభూరుహ
భీరుచి గౌతమిఁ బ్రతిభ ♦ లించి చలించు మనోజ్ఞకాంతి కాం
తార మదే శకుంతల ♦ నాదవినోదరనైకధామమా॥

అపంచపటియు నిచ్చటనే. చిరకాల మిచటనే కాపురముండు
టచే మావిసంభ సంతాపణముల కీప్రదేశములు సాక్షిభూతిములై
యున్నవి. ప్రియురాలి నెచ్చెలి యగు వాసంతియు నిచటనేకదా
అయ్యో! ఈ రామహతకున కిప్పుడెంత యాపద సభవించినది!

చం॥ తడవులనూడి, మేన విస్మయ తుబయి పొంగు విసంబుమాడ్కి, రా
పిషివలన్ గలక్కుమని ♦ వేవెడి లోపలిశల్వఖండమ
ల్లెడద వ్రణంబుమానియు న ♦ దే మరలన్ సెలవేసి వ్రస్సిన
ట్లడఁగిననాటిశోక మిపు ♦ డైనటులే మనసుగలచెడి॥

అయినను బూర్వపరిచితములైన యీభూప్రదేశములను జూచె
దఁగాక. (నిరూపించి) అహో! మాటిసోయినదిగదా యీ భూమి
సన్నివేశమంతయు;

మ॥ మునుపెదుండె బ్రీనాహ, మందుఁబులిసంబుల్ నేడుగాన్పించు, జె
ట్లనికాయంబున సాంద్రితావిరళతల్ ♦ మార్గంబై, నెన్నాళ్ళకో
కనుటాజేసి మఱొక్కకాన యను శం ♦ కల్లోచునేకాని, యా
వనియే యీవనియంచు రూఢి నచల ♦ వ్రాతంబు రూపించెడి॥

అయ్యో; తప్పించుకొని పోవుదమనుకొన్నను బాచపటి స్నేహము
నన్ను బలవంతముగ నాపుచున్నదికదా!

మ॥ మునుపెంద్రేబ్రియురాలిఁ బహుదినం ♦ బుల్ కాపురంబుండియున్
దనివో కెచ్చటిగాధ లే సతత మిం ♦ టాజెప్పుకొంచుండు మా
యనుఁగుం బంచవట్టిగటా! ప్రియవయ ♦ స్వమాపి, పెన్నాపిన్నై
చని యేమోమునఁ గాంతుఁ గానకె టుపే ♦ తుంజేసి పోజాలుడు॥

శంబు— (మరలఁ బ్రవేశించి) జయము దేవా! అగస్త్యభగవానులు
మీరాక నాచే నెఱింగి, మీకిట్లాదేశించినారు, ‘మహర్షులందఱు
సికొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. వత్సలయగు యోపాముద్రయు,
సీవ్ర విమానమునుండి దిగునప్పుడు గావింపఁదగిన మంగళసంవి
ధానమును సిద్ధపఱచికొని నీరాక కేదురుచూచుచున్నది. కాన
మమ్మెల్లర సంభావించి నాక్రతువు నెఱవేర్చి పొమ్ము’ అని

రాము—భగవానుని యాదేశమెట్లొ యట్లే జరిగించెదను.

శంబు—దేవా ! ఇటు ఇటు.

రాము—భగవతీ! పంచవతీ! తమింపుము. గురుజనాదేశ మతిక్రమింప
రానిదిగాన నొక్కక్షణకాల మీ రామునకు సెలవిమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

— ఇది చతుర్థాంకము —

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

పంచమాంకము.

(అనసూయయు మురళయుఁ బ్రవేశింతురు)

అన—వత్సా! మురళా! ఎఱుంగుదువు గదా, మినాయనగారి యొగమునకు వాల్మీకి భగవానులు, జానకిగారి గూడ నిక్కడకు దయచేసినవిషయము?

ముర—అనసూయాభగవతీ! వాల్మీకులవారిని జూచితినిగాని జానకిజాడ నెఱుంగనే?

అన—అవును ఎఱుంగవు! ఈవియోగావస్థలో నెరులకింటఁబడకుండునట్లమహానుభావుఁడు బిడ్డకు పరము ప్రిసాదించినాఁడులే.

ముర—అలాగా! అట్లయిన జానకి యిచ్చటనున్నదన్నమాటయేకదా.

అన—ఉన్నది కావుననే నిన్నామె యుపచారమునకు నియమించుచున్నాను.

ముర—కృతార్థురాలనే. మఱి రామభద్రుఁడుగూడ నిక్కడకరుదొంచి నాడని విన్నాముగదా.

అన—అందుకొఱకే భగవత్ప్రదావరికి సందేశమంపితిని.

ముర—ఏమని సందేశము?

అన—ప్రేయసీ! వినిపాతిమువలనఁగలిగిన దీర్ఘశోకసంతాపముచే, రామభద్రుఁ డిప్పుడు సగవైయున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి యతఁ డింటకిఁ బోవుచుఁ బ్రేయసీచిరసహవాసవిస్మంభములకు సాక్షిభూతములైయున్న పంచవటీప్రదేశములఁ జూడకమానఁడు. స్వభావముచేత నెంతధీరుడైనను, నిట్టియవస్థలో నుప్పతిల్లు శోకసంక్షోభ

మూలు పత్రి పదము ప్రమాదకరములుగానే యూహింపఁదగి
యున్నవికాన, రామభద్రుడు మూర్ఖిల్లునపుడెల్ల సీతీతలతరంగ
చామరములతోఁ గమ్మఁదనంపుఁ బిల్ల తెమ్మెరల వీచుచు నాతని
సేదఁదీర్చుచుండుము అని.

ముర—తల్లీ! ఆవాత్సల్యమునకు నీదాక్షిణ్యము తెగియేయున్నది; మఱి
సీత యెక్కడనున్నదో చూపుడు.

అన—గోదావరిమడుగునుండి బయలుదేరినది.

గీ॥ పాలి నవసన చెక్కిళ్ళు, ♦ వేళిలుకురులు
చిన్ని మోమున కొకవిత ♦ వన్నెఁగూర్పఁ
గరుణమూర్తియై మైగొన్న ♦ విరహదశయై
యనఁగ వనికేగుదెంచె న ♦ ల్లదిగొ సీత॥

నే డాయుష్మంతులగు కుశలపులకుఁ బండ్రిండవ యేడువచ్చి
నది; కానఁ దత్సంఖ్యామంగళగ్రంథి కట్టఁబడును. అందుకొఱ కామె
సూర్యభగవానుని బూజింప వలయు. రమ్మ సీతను సత్సననుసరింతు
వుగాని. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

— ఇది విష్కంభము —

(తెరలో) అమ్మయ్యో; ప్రమాదము, ప్రమాదము;
(అంతటఁ బూలఁగోయు నాసక్తితో సకరుణోత్సక్యముగా
సీత ప్రవేశించును).

సీత—అహూ! ప్రియసఖి వాసంతిమాటయే యిది.

(మరలఁ దెరలో)

మ॥ మునుజేమీఁడుగ, సల్లకీసిలయం ♦ బుల్ మేసి! యల్లారుగో

మున సీతాసతి పెంచికొన్న కలభం ♦ పుంగున్న

సీత—అఁ దానికేమైనది ?

(మరలఁ దెరలో)

స్వీయప్రియాం

గనతోఁగూడ సరోవిహారములసౌ ♦ ఖంబుందుచోగర్వమె

క్కిన వేఱొక్కగజంబు దాని వడిదాఁ ♦ కెదుర్చదోద్దండమై॥

సీత—(తొట్టు)పాటుతోఁ గొన్నియడుగులునడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపుత్ర
కుని రక్షింపుము; రక్షింపుము. (స్మృతిసభినయించి చింతతో)
అయ్యో! మందభాగ్యురాలను. ఈపంచవరదర్శనమువలనఁ జిర
రాభ్యాసవశములైన యాయక్షరములే నానోట జారుచున్నవి
కదా! హా ఆర్యపుత్రా! (మూర్ఛిల్లును)

మురళ—(ప్రవేశించి) సఖీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము.

సీత—నెచ్చెలీ! మురళా, వచ్చితివా! ఎన్నాళ్ళకు నిన్నుఁ జూచితిని. ఇటు
వంటి యవస్థలోనున్న నాసమాగమము నీకు మనోవెదనకేకాని
సంతోషమునకుఁ గాదు గదా.

మురళ—సఖీ! చెలులు పంచికొన్నప్పుడే కాదా దుఃఖమునకుఁ గొంత
శాంతి.

(తెఱలో)విమానరాజమా! ఇంద్ర నిలుపుము.

సీత—(విని, బెదరుపాటుతో) అహూ ! నెచ్చెలీ! జలధరభావనగంభీర
మైన యీ వాక్యనిర్ఘోష మెక్కడిదో, శ్రీవణగోచరమైన
తోడనే మందభాగ్యురాలికి నాకుఁగూడ నేమో యూరట కలి
గించుచున్నది !

మురళ—చెలియా! ఎక్కడిదో యవ్యక్తమైన యానినాదమునకే
యులుము విన్న మయూరివలె నింతసంభ్రమోల్లాసమేటికేనీకు?

సీత—సఖీ! అవ్యక్తమందు వేమి. సవ్యడిగట్టి గ్రహించినాను. నిశ్చయ
ముగా నార్యపుత్రుని మాటయేయది

మురళ—కాబోలు, శూద్రతాపసిని దండించుట కైత్వోక్తుడైన యా
రాజు దండకారణ్యమున కేతెంచినాడని, విందును.

సీత—బాగు-ధర్మరక్షాతత్పరుఁడుగదా యారాజు.

(పిమ్మటఁ గరుణాశాలియై రాముఁడు పోవేళించుచు)

సీ॥ పచ్చరాలపసిండి • భవనంబు లెచ్చోటి ఛాయాసపాము భూ • జములుమాకు
రమణీయమందిరా • రామంబు లెచ్చోటి విరిపందిరులయేటి • దరులుమాకు
వలపించు పన్నీటి • జలదారులే కొండదోసల జాగ్గానుసన్న • సానలుమాకు
ఇలవేల్పుచుట్టాల • బలగంబు లెచ్చోటి లీలాకురంగబా • లికలుమాకు
గీ॥ అట్టి మాపంచవటి యిదే • యల్లనాటి కాఁపురపుఁ జిన్నెలివె వీనిఁ • గాంచినంత
మఱిఁగుములుచున్నదుఃఖాగ్ని • మండఁబోవ మోహభూమంబయోనన్ను • ముట్టిడించె॥
(తనలో) హా పేయసీ! జానకీ!

మురళి—ఇదియే గురుజనము శంకించినది.

సీత—(రామునిజూచి) అవ్యయో! గుఱుతుపట్టుటకు సహజగంభీరాను
భావమొక్కటి మిగిలియున్నది కాని, చూడు సఖి, యాయార్య
పుత్రుని మూర్ఛియా యిది. అయ్యో! ప్రాతఃకాలచంద్రమండ
లమువలె బాలిపోయి కృశించి, శరీరమెంత దుర్బలమైనది!
సఖి! మురళా! నన్ను బట్టుకొనుము.
(చెలిని గొగిలించికొని మూర్ఛిల్లును)

మురళి—చెలీ! ఊరడిల్లుము.

రాము—హా! దేవీ! దండకారణ్యవాస ప్రియసఖి! విదేహరాజపుత్రీ!
(మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యయ్యో! మందభాగ్యురాలిని నన్నే పేర్కొని మూతలు
పడుచున్న కన్నుగల్వలతో నార్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిలై గదా.
చూడుమమ్మా! యూపిరియు నాడక కటిక నేలపై బడి యేమో
విపర్యాసముగఁ దోచుచున్నారు. అయ్యో, మురళా!
మురళా! రక్షింపుము రక్షింపుము. నాజీవితేశ్వరు నెట్లయిన
భ్రీతికింపుము. (పాదములపైబడును)

మురళి—కల్యాణీ; నీవే జగత్పతిని బ్రీతికించికొనుము. నీకరస్పర్శమే
కదా యీతనికి సంజీవనోపాయము పొమ్ము.

సీత—వమైనగానీ ! పాణిసఖ చెప్పినట్లేచేసెదను (అని వేగిరపాటుతోఁ
జని నేలపై వ్రాలియున్న రాముని స్పృశించును)

రాము— (అనందపారవశ్యమున నిట్టూర్పువిడుచుచు) ఆహా ! ఏమిది!
హాయి హాయి

చ॥ సలలితచందనదుర్మతికి • సాలరసప్రసరంబొ నిండుజా

బిలికిరణాంకురంబుల సృ • వించిన సారసుధాభిషేకమో

మలమలమాడునాయుసురు • మ్రోకు లలిత దలిరాకు వేయఁ గ్రొం

జలువల జీవనావధిర • సాయనమో యిది హాయిహాయిగూ॥

గీ॥ స్పృశమిదియెక్కడిదో పురా • పరిచితంబె

చిత్తపరిమోహణంబు సఁ • జీవసంబు

తాపమునఁ గల్గుసోలంతఁ • బాపుఁగాని

తోన నానందమున సొక్కు • లోనె ముంచు॥

సీత—(కొంతహర్షముతో) అమృత్యు త్రిలోకనాథునకు మరలఁ బాణి
ములు చేయకొన్నవి. (భయకరుణములతో నవ్వలికిఁ దొలంగి)
ఇప్పటికీపాటి బహుకృతియే నాకుఁ జాలు.

రాము—(లేచికూర్చుండి) వత్సలయగు దేవిచే బ్రసాదింపఁబడ లేదుగదా!
కానీ, పరికించెదను.

సీత—నచ్చెలీ ! ఆర్యపుత్రులు నన్ను గుర్తించిరేమో ర మ్మావలకు.
అభ్యనుజ్ఞ లేకయే నాయంత నేను కల్పించుకొనిన యీసన్ని
ధానమునకై, మహారా జెంతయో నాపైఁ గోపించును.

మర—ఓసి! బేలా! వాల్మీకి వరప్రభావమున వనదేవతలకుఁగూడ నీవగు
పడపు జడియకుము.

సీత—అవును. ఆవర మున్నదికదా.

రాము—హా! పేయనీ! జనకనందినీ!

సీత—(పొలయల్కావోడి డగ్గుత్తికతో) ఆర్యపుత్రా! జరిగిన వృత్తాంత
మేమి యీ స్నేహసంభాషణమేమి? మురళా! వినుచున్నావు
కదా! యేమహాభాగునిదర్శనము జన్మాంతరములకై నను దుర్ల
భమని తలచుచుండునో యట్టి యార్యపుత్రుడు మాదభాగ్య
సగు సన్నుడేగిచి, ఇట్లాకోశించుచుండఁ జూచి వజ్రమయ
హృదయమైన యీమని యీతనియెడఁ గాఢవ్యమువహించి
యూరికుండును, చెప్పుము. ఎలుగుచుముకదా యీతనిహృద
యము నేనును, నాహృదయ మితఁడును. నెచ్చెలీ! నన్నట్లు
నిష్కారణముగఁ బరిత్యజించినను నిష్పక్షవిభముగానున్న యీతనిఁ
జూచుచున్నప్పుడు నాహృదయానన్ధ యెట్లున్నదని చెప్పుడును?

రాము—(కలయంజూచి) అయ్యో! ఇచ్చట నెవ్వరును లేరే. హా
ప్రేయసీ! జానక!

గీ॥ తనువున మెలాగు ప్రణయావధి తార మనఁగ

స్నేహరసశీతలంబైన • సేద సుర్య

వలనిసోలింత యిప్పుటి • వరకు విడచు

ప్రేయసీ! యింక సాతాత్మ • రింప వేల?

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రుని యీశోకాలాపము లగాధదర్శితస్నేహ
సంభారములు. ఆనందనిష్ఠులు సుభాషయములు, వీనియం
దలి విశ్వాసముచేతఁగదా, నిష్టైతుకపక్ష్యాగశల్యమున వధిపఁ
బుచున్నను నాజన్మము చరితార్థమేయైనది.

రాము—లేదులేదు; ఇచ్చట ప్రేయసియెక్కడిది, ఇది, సంకల్ప పరంపరా
భ్యాసముచే రామభద్రుని నావరించిన కేవలభ్రాంతి. అంతకంటె
నేమియు లేదు.

(తెరలో) ప్రమాదము, ప్రమాదము.

(మ॥ మును జేమిఁడుగ ... అను పూర్వార్థము పఠింపఁబడును)

సీత—అక్కటా; ఇప్పుడెవ్వ రాపాపిష్ఠిగజము నడ్డగింతురు!

రాము—అ! పేయసీపుత్రకునిపై డీకొనుచున్న యాదుర్బుద్ధి యెక్కడ!

వాసంతి—(తత్తరపాటునఁ బ్రవేశించి) ఏమీ! రఘునాథుడా!

సీత—ఏమీ! నానెచ్చెలి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! జయము జయము.

రాము —(నిరూపించి) ఏమీ! ప్రియసఖ వాసంతియా!

వాసం—దేవా! త్వరపడవలయు. ఇక్కడనుండి జఱాయుశిఖిగమునకు
దక్షిణముగానున్న సీతాతీర్థము మీఁదగుగా గోదావరిలోనికిం దిగి
దేవీపుత్రకుని సాభావింపుము.

సీత—హాతాక్షి! జఱాయూ! సేపులేక యీజనస్థానమిప్పుడు పాడువడి
పోయినదికదా!

రాము—హాహా! హృదయమర్మములఁ గోయుచున్న వేయీపూర్వకఞా
ప్రసంగములు

వాసం—దేవా! ఇటు ఇటు

సీత—నెచ్చెలీ; మురళా! నిజమేనుమీ వనదేవతలుగూడ నన్నుఁ జూడఁ
జాలకున్నారు.

మురళ—మఱి సాధారణమా వాల్మీకివరప్రభావము?

సీత—అలాగైన మీ ననుసరింతము రమ్మ. (పరీక్షింతురు.)

రాము—భగవతీ గోదావరీ! నమస్కారము.

వాసం—(కనుఁగొని) దేవా! ఆనందింపుము వధూసహచారియై దేవీ
పుత్రకుఁడు విజయోల్లాసమున నోలలాడుచున్నాఁడు.

రాము—వర్ధిల్లుఁగాక ఆయుష్మంతుఁడు.

సీత—అమృత్యు; ఇప్పుటి కీకొడు కింతటివాడయ్యెదదా!

రాము—దేవీ; సేపుకృతార్థురాలవు.

శా॥ బాలకీడల సీవతంసలవలీ • పత్రంబు కైకొంచు ముక్

బాలాంభోరుహనాశపల్లవములం • బాటించు నూనూఁగుదం

తాలఁగాలిని నీసుతుం డితఁడుమా • దృద్ధతి నోడించి, నేఁ

జాలంబిం చెగదా కుటుంబిని! వయో • ర్హంబైన కల్యాణముఁ

సీత—సామ్యదర్శనయగు తనప్రియురాలితో సీచిరంజీవి వియోగ

మన్నది యెఱుంగకుండుఁగాక నెచ్చెలీ! ఇది యిట్టిదైనదికదా.

ఇక నాకుశలపు లెట్లగుదురో?

ముర—సఖి! ఇదియెట్టిదో వారును నట్టివారే యాదురు.

సీత—చెలీ! ఎంతటియదృష్టహీనురాలను నేను; ఆర్యపుత్రవియోగమే

కాక పుత్రవియోగముగూడనా? మురళా! నేను బిడ్డలంగన్న

ఫలమేమి? మల్లెమొగ్గలవంటి పలుచని పలువరుసతోడను,

మొలకనవ్వలకేసలచే మిసమిసలాడు పాలబుగ్గలతోడను నంద

గించు నాపుత్రకుల ముఖారవిదములనార్యపుత్రుఁడు ముద్దాడు

చుండుఁగాఁ జూడకపోయితి నే!

ముర—సఖి! చూచెదవు దైవానుగ్రహముచే;

సీత—ప్రాణసఖి! బిడ్డలు తలఁపునకువచ్చి పాలిండ్లు చేపుటచే నిష్పడు

వారి తండ్రిసన్నిధానమున నేనునుత్తమాత్రముసంసారిణినైతిని.

ముర—చెలీ! అబ్బురమా యిది? సంతానముకదా ప్రాణయప్రకర్ష

మునకుఁ బరమావధి. తలిదండ్రుల పరస్పరానుబంధమును బిగి

యించునది కానుచేకదా!

వాసం—దేవా! ఈదిక్కునఁదిలకింపుఁడు

గీ॥ అపుడపుడ యంకురించు చి • న్నానిహింభ

మమరుతటి సీత పెంచిన • నెమిలి, యదిగో

నీటుతలకుచ్చురత్న కి • రీటమమరఁ

గొమ్మఁగూడి కదంబానఁ • గూయ నిపుడు॥

రాము—ఆనందింపుము వత్సా ఆనందింపుము.

సీత—అవును ఆనెమిలియే యిది

రాము—నాయనా! మయూరకుమారా!

మ॥ వలయంపు న్నటనక్రిమంబు లెఱిగిం ♦ పక్షా దారకాచంక్రిమం
బుల గుట్టుల్ వెలయించు కంటికి బటు ♦ భ్రావల్లరీనాట్యముల్
దళకుల్వోయఁ గరపవాళమలఁదా ♦ శక్రియల్ సూపుచున్
జెలియాడించిన నిన్ను నాసుతునిగాఁ ♦ బొత్తుతు నశ్శాంతమున్॥

అహో! తిర్యగ్జంతువులుగూడఁ బరిచయము మఱచిపోవుగదా!

గీ॥ కాంత మును బెంచునప్పు డీ ♦ కడిమిమాఁకు
కొలఁది తొలిపూత చిన్నారి ♦ గుమ్మటంబు

సీత—నిజమే. ఆర్యపుత్రులు చక్కఁగా గుఱ్ఱించినారు.
స్వజనమునఁబోలె దీన హ ♦ ర్షంబుగనుచు
ఈగిరిమయూర మిట సీత ♦ నే తలంచు॥

వాసం—దేవర యిచటఁ గూరుచుందురు గాక.

గీ॥ కదళికారామమున నీవు ♦ కాంతత్రోడ
మున్ను శయనించు చలువరా ♦ తిన్నెయిదియె
తేవుమాపిట సీత చే ♦ మేవులిడుట
హరిణకము లిప్పటికి దీని ♦ మరగి చనవు॥

రాము—సఖీ వాసంతీ; నేదీనింజూడ లేను. (ఏడ్చుచు నింకొకయెడఁ
గూరుచుండును).

సీత—సఖీ, వాసంతీ; ఈప్రదేశము నార్యపుత్రునకు నాకును జూపి
చి, యేమిపనిచేసెతివే. అయ్యో! అయ్యో అతఁడే యార్య
పుత్రుఁడు, అదియే పంచవటి, అల్లదియే ప్రియసఖి వాసంతి.
అవియే మాకు వివిధవిసంభవాత్ములగు గోదావరీపరిసరపని
ప్రదేశములు. అల్ల వే నాబిడ్డలవంటి వైన మృగములు, పక్షులు
వృక్షములును. మందభాగ్యకు నాకివి యన్నియుఁ గన్నుల
యెదుట నున్నను, లేనివే కదా. అయ్యో! జీవలోకపరివర్తన
మీలాగై పోయె గదా!

హా ! దైవమా; 'నేను లేకయితడను, ఈతడలేకనేనును' అని కలయందైన నెవ్వరుదలంచిరి. నాకిదియొకజన్మాంతరావస్థకాబోలు. కావున నేటికైన నాయందనుగ్రహముచే గానంబడిన నాజీవితేశ్వరుని బాష్పసలిలధారావ్యవధానములయందుఁ జూచికొనుచుందును.

మురళి—సఖి జానకీ ! చూచికొనుము. వెల్లివొడుచుచున్న యానందశోకాశ్రుపూరములతోఁ బ్రేమామృతమును వర్షించుచు దయితా లోకనోత్కంఠచే నుత్తాసద్ధీరమైయున్న సీమాష్ఠి పాలకాలువ వలెఁ బ్రీయుని నోలలాడించుచున్నది.

వాసంతి—

మ! ఫలపుష్పార్ఘ్య మొసంగుఁగావుత, తరు • వాతంబు కొందేనియో దళితాంభోరుహసౌరభంబుల, వనాం • తర్వాయువులే వీవుతే గలగానంబు లొనర్చుఁగావుత విహం • గళేణి పోత్కంఠమై చెలిమి వెండి మహానుభావుఁ డరుదెం • చెరాముఁ డీకానకుఁ !

రాము—సఖి! వాసంతీ! ఇక్కడఁగూరుచుండుము.

వాసంతి—(కూర్చుండి కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! కుశలమా కుమార లక్షణునకు ?

రాము—(వినమి నభినయించి)

మ! తఱిలోలేచి, కరారవిందములు గం • దా సీత నీర్వోసి, నివ్వరులఁమేఁపి కుశాంకురంబులిడి, పెం • పా సాంపువాటించు నీ తరుసారంగవిహంగమప్రముఖసం • తానంబుగఁగెన్న దుర్భర మీగుండెగఱంగిసీరగువికా • రంబేదొ నన్నే చెఱు

వాసంతి—మహారాజా! నిన్నే అడుగుచున్నాను. కుశలమా కుమారలక్షణునకు?

రాము—(స్వగతము) ఓహూ ! “మహారాజా” అని ప్రేమలేని యామంత్రణము నాకును, సౌమిల్యియెడ మాత్రము బాష్ప

గడ్డదాతురముగాఁ గుశలప్రశ్నమునా? ఇందువలన సీతాపరి
త్యాగవృత్తాంత మీమెక్కుఁ దెలియవచ్చినదనియే తలంపవలెను.
(ప్రకాశముగా) ఇఁ కుశలమే కుమారునకు.

వాసం—దేవా! ఏమందును! కూర్చుండవైపోయితివే.

సీత—సఖీ వాసంతీ! నీవే యిట్లాడుచుంటివేమి? ఆర్యపుత్రుం డెల్ల
రకుఁ బ్రేమపాత్రుడై యుండఁగా విశేషించి నీకుఁ జెప్పవల
సిన దేమి?

వాసం—ఆహా! ఎన్నియిచ్చకము లాడితివి. ఎన్ని నయగారముల
వెల్లడించితివి?

చం॥ అమలమతీ! మదీయహృద + యంబునకుఁ హృదయంబ వీవు, పా
ణమునకుఁ బాణమీవు, నయ + నంబులఁజుదిక వీవు, గాత్రమం
దమృతరసంబ వీ ననుచు, + నమ్మెయి నన్నిప్రియంబు, లన్నితీ
యము లని, యావిముగ్ధ నె క + టా! (నిట్టార్ప విడిచి)
యెఁక నెందుల కాప్రసంగముల్! (మూఁచిట్లును)

మరళ—అవును; వాక్యము ముగింపకుంటయు, మూర్ఛయుఁ దగియే
యున్నవి.

రాము—సఖీ! ఊరడిల్లుము.

వాసం—దేవా! ఇంతటియకార్య మొనరించితివేమి?

సీత—వాసంతీ చాలు నూఁకకుండుము.

రాము—లోకము నైరింపదని...

వాసం—అది యేమికారణమున?

రాము—ఏమో దానికే యెఱుక

మూర—నిరదింపవలసినదే లోకమును.

ఘోనం—ఏమిమూట యిది.

ఉ॥ ఓయి కఠోర ! నీకు యశ • మొక్కటియేగద వాంఛితార్థ, మ
త్యాయత మింతకంటెగల • దా యిల ఘోరతరాపకీర్తి, య
న్నా ! యటప్పిస్తలిఁబసి య • నాథ, మృగేక్షణ యేమియయ్యె నో
హూ యధినాథ ! యెంతపని • కోర్చితి వేమనుకొంచునుందునో॥
సీత—సఖి వాసంతీ ! అనరాదుగాని నీవేదారుణపు కఠోరపును. ఊభి
చుచున్న యార్యపుత్రుని మఱింత ఊభింపఁజేయుచున్నావు.

రాము—

మ॥ చెలి ! యింకేమని తెల్పుదుఁ సతి గతి • చెఁ గానలోఁజిక్కి, వి
హ్వలయై తల్లికిఁబాయు లేడిపసిపా • పంబోలి, నీరాకు పొ
ద్దుల గర్భం బతిభారమై జవజవఁ • దూఁగాడుచోఁ బాసువె
న్నెలతోఁ బోలు తదీయకాయలతికఁ • మ్మిం గెఁ వసిసత్వముల్ ।

సీత—ఆర్యపుత్రా ! ఇదిగో నేను బ్రతికియే యున్నాను.

రాము—హాప్రియా ! జానకీ ! యెక్కడనున్నావు ?

సీత—అయ్యో, అయ్యో, ఆర్యపుత్రులు నాకొఱకై వావిడిచి యేడ్చు
చున్నారు గదా !

ముర—చెలీ ! జానకీ ! ఇప్పు డింతకంటె గర్తవ్యములేదు. దుఃఖతులు
దుఃఖోపశమనము గావించుకొనవలసినదే,

గీ॥ వరదవడి, దట్టముగ గట్టు • లొరయు నపుడు

గండి తెఱచినచోఁ దటా • కంబు తెగదు

విపుల శోకంబుచేత ఊ • భించు నపుడు

బిట్ట విలపించుచో గుండ • వీలిపోదు ॥

రాము—అక్కటా ! ఈరామభద్రుని జీవయాత్ర యెటుచూచినను గవ్వ
తరమై పోయెనే.

మ॥ ధరణీపాలనమా, యథావిధిగఁ గ • ర్తవ్యంబు, తాదృచ్ఛియా
విరహంబా మిడియెడ కొవ్వొనినటల్ • వేధించుగా జీవముఁ

బరివరించి, తనంత, నేడ్చుటకునై • నన్ బ్రాప్తియాలేదు, డె
పురపు గుం డెభరంబుదీర నిపు డే • డ్వంగలై మేలేకదా !

హా హా దుర్భరము దుర్భరము—

శా॥ వీలున్ డెందము శోకతీవ్రత ద్విధా • భిన్నంబుగా దింతకున్
గూలున్ మేను గలంగి మోహమున వీ • డొక్కదింకఁ జైతన్యమున్
గాలున్ నిల్వైన దేహ మాంతరశిఖన్ • గాదింతకుం బూని యి
స్సీ ! లోమర్మము లుటఁ గోయు విధివి • చేచ్చిదింప దీజీవమున్॥

సీత—ఇటువంటిదే యీదుఃఖము.

రాము—ఓనాయనలారా! పౌరజానపదులారా!

మ॥ అనుకూలింపకపోయె దేవి భవనం • బుదుంటయేమిఁకుఁ, గా
ననె కాన్కదృఢమట్లువీడి, లవమై • నన్ వెన్కఁజింతింప, నేఁ
డనుభూతప్రియ బాంధవంబులగునా • యాభావముల్ మానసం
బున రేగఁవిలపింతునియ్యెడ తుమిం • పుండయ్య నేదీనుఁడన్॥

ముర—ఈశోక సాగర మతిగంభీరముగనున్నది.

వాసం—దేవా! గడచినదానికై వగచి యేమిప్రయోజనము? ధైర్య
మవలంబింపుఁడు

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నా వేమి?

గీ॥ జానకీశూన్యమైన యీ • జగతియంగుఁ

బదియురెండేడ్ల కాల మి • ప్పటికిజన్గె

‘ సీత ’ యనుపేరుగూడ న • శించిపోయె

‘ రాముఁడు నశించె ’ ననుమాట • రాకపోయె ॥

సీత—అయ్యో మురళీ! ఆర్యపుత్రుని యీవిలాపములచే నేను
విమూఢునై పోవుచున్నాను.

ముర—నచ్చేలీ! నిజమే స్నేహార్ద్రశీతలంబులయ్యు శోకనిష్ఠురములగు
టచే నీకీహుకు లాతహృద్యములుగావు. ఏలయన నివియెల్ల విష
రసమలీమసములైన తేనెసోనలై నీమీఁదఁ గురియుచున్నవి.

రాము—సఖి వాసంతీ! ఇంకెంతకాలము నైరింతును.

మ॥ సరముల్ గాడఁగనాటుకొన్నవిషదం • వృంభోలి; డెందాన ని

ఘరితఁగొచ్చి మెలిమలంచుకొఱకం • చుంగాలముంబోలి దు

ర్భరమై దారుణశోకకీల మిటుమ • ర్మశ్రేణులంబట్టి యే

డైటమై చీల్చుచునున్న నోర్చుకొన లే • దే మొండినై నచ్చెలీ॥

సీత—అక్కటా! ఎంతటి మంద భాగ్యురాలను; ఆర్యపుత్రున కీవిధముగ మాటిమాటికి నాయాసము కలిగించుచున్నాను.

రాము—సఖి వాసంతీ! ఈవిధముగ సంతఃకరణమును జలియింపనీకయెంత చిక్కబట్టుకొనియున్నను బూర్వానుభూతములగు నాయావస్తువుల సందర్శించుటచే నిప్పుడు నా కీ సంతోభము తటస్థించినది. ఈ యావేగము నరికట్టుటకు నే నెట్టి గట్టియత్నిము లొనరించుచున్నను నవియెల్ల, మహాప్రవాహరయమునందు, నైకతసేతువువలె భిన్నములై బలాత్కారమగు కొండొక వికారము నన్నావరించుచున్నదిగదా!

సీత—అయ్యో! దుర్వారవిష్ణవారంభమగు నార్యపుత్రుని యీ దుఃఖసంతోభముచే నాహృదయము, తనదుఃఖావస్థను మఱచిపోయి కలగుండువడుచున్నదిగదా!

వాసం—(స్వగతము) ఈ మహానుభావుఁ డత్యాపన్నుడై యున్నాఁడు; కావునఁ బ్రసంగాంతరమున కీతని హృదయము మరలైదను, (ప్రకాశముగ) దేవా! పూర్వానుభూతములైన యీజనస్థానప్రదేశముల నించుక పరికింపుడు.

రాము—అట్లేకానిమ్ము (లేచి పరికిమించును.)

సీత—అహా! ఈవాసంతి దుఃఖోద్దీపకములనే వినోదోపాయములని భ్రమించుచున్నది కదా.

వాసం—దేవా! జ్ఞాపకమున్నదా?

మ॥ కనుగొమ్మిపొదరింటనే చెలియరా • కళ వేచియున్నావు, మూ
నిని గోదావరి రేవునం దిసుక తి • న్నెన్ హంసల గాంచుజో
కను జ్ఞాగై చనుదెంచు చీపు పొలయ • ల్కుగొన్న సన్నం గ్రహిం
చి నవాంభోరుహకోర కాభము రచిం • చెన్ భీతి సేవాంజలి
సీత—వాసంతీ ! కఠినురాలవుగదా నీవు ; హృదయమర్మశల్యములఁ గద
లించు నీలాటివృత్తాంతములతో మాటి మాటికి మందభాగ్యు
రాలిని నన్నును, అర్యపుత్రునింగూడ సంతపింపఁ జేయుచున్నావు
రాము—హాచండీ ! జానకీ ! ఇందందుఁ గానఁబడుచున్నట్లుండియు జాలి
వహింపవుగా !

శా॥ హా దేవీ ! హృదయంబుభిన్నమగు, వ • వత్తాదేహబంధంబులు
లేదయ్యెఁ జగమే, దహించు నమితా • గ్నిజ్వాల లోలోపల
మీఁదుంగ్రిందు నెఱుంగ కాత్తము తమోం • ధిభూతమై పోయె హా !
హా ! దౌర్భాగ్యుడ నేమిసేయుదు, విమో • హంభోధిలోమున్గితి॥
(అని మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యో అయ్యో ! అర్యపుత్రుడు మరల మూర్ఛపోయినాఁడు
గదా !

వాసం—దేవా ! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

సీత—హా ! జీవితేశ్వర ! సకలలోకైక కల్యాణమూర్తివైన నీవు, మంద
భాగ్యురాలనగు నానిమిత్తమై మాటిమాటికి జీవితసంశయ
దారుణంబగు నీలాటి యవస్థాపరిణామము ననుభవించుచుంటివే.
సఖీ మురళా ! ఇక నేరతుక లేను.

ముర—చెలియా ! ఊరడుము. మరల సీకరస్పర్శమే రామభద్రునకు
సంజీవనోపాయము.

వాసం—అయ్యో, ఇక నేమిగతి, ఇప్పటికిని మూర్ఛదేరకున్నాఁడు
హాపీయసఖీ ! జానకీ ! నీప్రాణేశ్వరు నింకను సంభావించుచున్నా?

(సీత తత్తరపాటుతో సమీపించి రాముని హృదయమునందును,
నెన్నెసటియందును స్పృశించుచున్నది.)

వాసం—అమృత్యు రామభద్రునకు మరల బ్రాణములు చేరుకొన్నవి.
రాము—ఆహా! ఏమిది.

గీ॥ తనువునందున్న లోవెలి ♦ ధాతువులను
అమృత రసలేపముల నోల ♦ లాఛ్చిన్లు
స్పర్శ మేదియో మరల జీ ♦ వం బొసంగి
ముంచె నాకస్మికానంద ♦ మూర్ఛలోన॥

సఖి వాసంతీ! అదృష్టవంతురాలవు

వాసం—ఏమి యేమి ?

రాము—మత్తేమున్నది. మరల జానకి దొరక నేదొరికినది.

వాసం—రామచంద్రా! ఆమె యెక్కడ ?

రాము—(స్పర్శసుఖమనుభవించుచు) ఇదిగో యెదుటనే యున్నది.

వాసం—ఓయీ ప్రియసఖివియోగదుఃఖమున నిదివరకే దహింపఁ
బడుచున్న యీమందభాగ్యురాలిని, మాటిమాటికి మర్మచ్ఛేద
కఠోరములగు నీలాటి ప్రలాపములచే నేలదహించెదవు ?

సీత—ఆహా! అవ్వలికిదొలంగి పోడలంతుఁగాని, అంతటి దీర్ఘదుర్భర
మైన నా సంతాపమునుగూడ రవంతలో నడఁగించునదై చిరతర
న్నీహపసన్నశీతలంబైయున్న యార్యపుత్రుని యీకరస్పర్శ
ముచే వజ్రిమయమగుటంకమున నతికింపఁబడినట్లు వా హస్త
మీవలకు రాకున్నదే!

రాము—సఖి వాసంతీ! ప్రలాపములుగావు నిజముగ సీత దొరికినది.

చం॥ పరిణయవేళఁ గంకణ శు ♦ భంకర మేకర మందికొంటి, నే
కర మనుభూతమయ్యెఁ జర ♦ కాళమునాకు, యభిచ్ఛమి సుధా

ధురశిశిరంబులైన యువ • చారముల గరకాతుమారను

దరలవహనాలలి • తం బిపు డాకరమే గ్రహించితి॥

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రసంస్పర్శమువలని విమోహముచే
నాకుఁ బ్రమాదముసంభవించెనే!

వాసం—అకటా! ఉన్నాదమే!

సీత—(సంభ్రామమున విడిపించుకొని యవ్వలికేగును)

రాము—హా; హా; వాసంతీ ప్రమాదమేయైనది.

వాసం—దేవా! ఏమి ఏమి.

రాము—ఇంకేమున్నది.

గీ॥ జడము, ప్రస్వేదకంబు, చం • చలమునైన

సకియ చిగురాకుఁజే యిట్టై • జాటిపోయె

జడము ప్రస్వేదకంబు చం • చలమునైన

నాకరమునుండి యున్న ను • న్నటులెయుండి॥

సీత—అయ్యయ్యో! ఆర్యపుత్రుడిప్పటికిని దన్నుఁ దాఁ దెలిసికొన నేర
కున్నాఁడు. నేత్రములకింకను నైజవిలాసమురాలేదు. కను
జూపులు నిశ్చలములై యెగుటచున్న విషయమునుగూడ సం
గ్రహింపనేరక యూరక ఘూర్ణమానము లగుచున్నవి.

మర—(సన్నహకాతుకమున సీతను నిరూపించి)

గీ॥ నాతిమేను ప్రియస్పర్శ • నాతి హర్ష

మునను జలియించి, చెమరించి • పులకరించె

బవనమునఁ దూఁగి తొలకరి • వానఁ దోఁగి

కోరగించుకదంబంపుఁ • గొమ్మనోలె ॥

సీత—ఓహో! “పరిత్యజించిన మగనిపై దీని కింత యనురాగమేమి”

యని మురళ నన్నుఁ జూచి యేమనుకొనుచున్నదో యని నాకు
సిగ్గుచున్నది.

రాము—హా ! ఏమిది జానకి లేనే లేదే ! ఓసీ నిర్దయురాలా ! వైదేహీ !
 సీత—ఆ నిజముగా, నేను నిర్దయురాలనే, ఇట్టియవస్థలోనున్న మిమ్ము
 జూచుచుండియు జీవించియున్నాను.

రాము—హా పేయసీ ; ఎందున్నావు ? అనుగ్రహింపవా ? ఇట్టి నన్ను
 విడనాడిపోవుట నీకుఁదగునా ?

సీత—ఆర్యపుత్రా ! విపరీతముగాదా యిట్లనుట
 వాసం—దేవా శాంతింపుఁడు, మేరమీటిని వియోగదుఃఖముచే బరవశ
 మైన మీహృదయమును, లోకోత్తరమైన మీధైర్యముచేతనే
 కుదుటఁబఱచికొనుఁడు. ఇక్కడ నాప్రియసఖ యెక్కడిది ?

రాము—నిజమే, లేదు; ఉన్నచో వాసంతికైన సగుపడదా ? ఇది స్వప్న
 వృత్తాంత మేమో ! నేను నిద్దరపోలేదే ! మొదలు రామునకు
 నిద్రయెక్కడిది ! ఇది నిశ్చయముగా నిరంతరసంకల్ప పరంపర
 లచే గల్పింపఁబడిన కేవల చిత్తభ్రాంతి. ఇదే సర్వథా నన్ను
 వెన్నాడుచున్నది.

సీత—కఠినురాలను నేనే యార్యపుత్రుని మోసగించితిని.

వాసం—దేవా ; చూడు చూడు,

మ॥ ఉన్నదైతేయు నయోరథంబిదె, జటా ♦ యుద్ధిన్నభిన్నంబు; త
 తరవాహంబు లవే, పిశాచముఖముల్ ♦ కంకాళశేషాంకముల్;
 పరుఁ డిచ్చోట జటాయుపక్షయుగ ము ♦ త్పాటించి రోహిణ్యుల
 ధర్మణీజం గొనిపోయె మింటఁ జలదం ♦ తశ్చంచలాబ్ధంబనన్ !

సీత—(భయముతో) హా ! ఆర్యపుత్రా ! తండ్రి వధింపఁబడుచున్నాఁడు.
 రక్షింపుము రక్షింపుము. నే నపహరింపఁబడుచున్నాను.

రాము—(వేగమునలేచి) అరేవాహీ ! తాతప్రాణసీతాపహరీ ! ఎందుఁ
 బోయెదవురా ?

వాసం—దేవా ! రాక్షసకులవ్రళయధూమకేతూ ! ఇప్పుడును నీకోర్కీ
 ధమున కాస్పదముకలదా ?

సీత—అహా ! ఉన్నత నైతినే !

రాము—ఇప్పుడు నిజముగాఁ బ్రలాపమేచేసితిని. ఇప్పటి వైపరీత్య

మటువంటిదికాదు. ఇదివేటువిధమైనది. అక్కటా!

ఉ॥ ఆవిరహం బుపాయనివ • హంబుల నిత్యవినోదహేతుకం

బై, వివిధోగ్రిసంగర వి • హారములఁ జగదదృశ్యతావహం

బై, విసువేది శాస్త్రవన • భావధి సైఃపగనయ్యెము, న్నయో!

ఈవిరహాబ్ధి కేయవధి • యేది ప్రితిక్రియ నేడు సైఃపగఁ

సీత—ఏమీ దీని కవధియే లేదుగా! హా మందభాగ్యురాలను ఇది

పోయితిని. (ఏడ్చును.)

వాసం—చేవా! దీనికి బ్రతిక్రియయేలేదా!

రాము—ఇంకేమి ప్రితిక్రియ వాసంతీ! హా హా కష్టము

సీ! కపికులేశ్వరుని స • ఖ్యం బెందుఁ గొఱగాదు

కపిసేన లెచట న • క్కఱకురావు

జాంబవన్మతికి లే • శంబెందుఁ బనిలేదు

హనుమంతుఁడేని యెం • దరుగలేడు

ఎచటసేతువు నలుం • డేని నిర్దిష్టలే

డలవిభీషణుఁడేని • రథుఁడెందు

సామిత్రిబాణసం • చయ మెందుఁ జొరలేదు

నాశక్తి కెందు య • త్నంబెలేదు

గీ! అక్కటా! యట్టిదుర్గమం • బైనచోట

నెచటనున్నావె జానకీ! • యెందుఁగన్నఁ

బ్రాణములఁగోసియిడునిత • బలగముండి

ప్రేయసీ! నీయవస్థ త • ప్పింపలేదు॥

సఖీ వాసంతీ! ఇప్పుడు రామదర్శనము సఖులకు దుఃఖము కొఱకే. ఇట్లంతకాలము నిన్నేడిపింతును. సంకల్పితమగు నశ్వమేధము నిర్వహించుటకై శీఘ్రముగఁ బోవలసియునున్నది. కాన నాకింకఁ బయనమున కానతియు.

సీత—(ఉద్వేగముతో మురళం గాఁగిలించుకొని) అయ్యో మురళా! ఆర్య పుత్రుఁడు వెడలిపోసే పోవుచున్నాఁడు. నాకింకేమిగతి (మూర్ఛిల్లును.)

ముర—చెలీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము. ఆయుష్మంతులగు కుశలవ్రల

వర్షవర్షన మహాత్మ్యము నిర్వర్తింప, భాగీరథీపదసన్నిధానము
నకు మనమును, భోవుడము రమ్ము.

వాసం—పాపము శమించుఁగాక ! అశ్వమేధ నిర్వహణమా ? మఱి
సహధర్మచారిణి యెవరు ?

రాము—ఉన్నదికదా బాగారపు సీతాపత్రిమ.

సీత—(నిట్టూర్చి కన్నీటితో) ఆహా ! ఆర్యపుత్రుడవే యిప్పుడు నీవు.
ఇప్పుడు నాపరిత్యాగశల్యము లాగి వేయఁబడినది.

రాము—దానింజూచుకొనుచు నైనను బాష్పపూరితమైన నా నయన
మును గొంతవినోదింపఁ జేసికొందును.

సీత—ఆహా ! ఆర్యపుత్రునిచే బహుమానింపఁబడుచున్న యాపత్రిమ
ధవ్యగదా. అది ఆర్యపుత్రుని వినోదింపఁ జేయునదై జీవతోక
మునకెల్ల నాశానిబంధనమైనది.

ముర—(చిరునవ్వుతోడను, స్నేహబాష్పములతోడను గాఁగిలించి)
సఖి ! నిన్ను నీవే పొగడుకొనుచున్నావు.

సీత—(లజ్జతోఁ దలవంచి) మురళ నన్నుఁబరిహసించుచున్నది.

వాసం—దేవా ! ఈసమావేశము మాకు మహాప్రీతినాదము. కార్య
భంగముగాకుండునట్లు ప్రయాణ మనుసంధింపుడు.

సీత—అయ్యో ! నాకిప్పుడు వాసంతి ప్రతికూలయయ్యెనే

మురళ—చెలియా ! రమ్ము. పోవుడము.

సీత—(కష్టముతో) వచ్చుచున్నాను. దుర్లభదర్శనుని క్షణమాత్రము
చూచుకొందును. (పోవుచు) అపూర్వపుణ్యపరిపాకముచే దర్శన
మిచ్చిన యార్యపుత్రుని పాదపద్మముల కిదేనమస్కారము.

(మూర్ఛిల్లును)

ముర—సఖి ! ఊరడిల్లుము లెమ్ము.

సీత—మేఘాంతరమందలి పూర్ణచంద్రిదర్శన మెంతసేపు.

రాము—విమానరాజమా ! ఇటు ఇటు. (అందఱు లేచుచున్నారు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

షష్ఠాంకము.

(వటువులతోఁ గుశలపులు పాడుచుఁ బ్రవేశించుచు న్నారు.)

గేయము - కాఫీ - చతుశ్రిగతి.

రామ-సకలగుణధామా-తారకనామా-రఘుకులసోమా || పరం ||

ధామా రాజలలామా-కలుషవిరామా దశరథరామా || జయ ||

తాపసయాగవి-దారణదారుణ-దైత్యవిభంజనరామా || పురహర ||

చాపవిపాటన-పాటవ, ధరణీ-జారమణీవర రామా || జయ ||

పరశురామ బల-భంజన రామా-ప్రముదతపార్థివరామా || రామా ||

పరిపాలిత గురు-వచనా, వనసం-చరణా, మునిజనశరణా || జయ ||

ఖరదూషణముఖా-సురసంహరణా-శరణాగత కపిభరణా || రామా ||

శరనిధిబంధన-సురచిపుభంజన-జగదభిరంజన రామా || జయ ||

గాలవుడు—కుశలపులారా ! మీరు వేయేండ్లు వర్ధిల్లవలయు !

లవు—అయ్యా ! ఈయప్రస్తుతాశీర్వాచన మెందుకు ?

గాల—అప్రస్తుతమేమి ? నేటి కైదు దినములనుండియు మీవర్షవర్ధన

మహోత్సవములు జరుగుచున్నవికదా ?

కుశు—అవును, అయిన,

గాల—ఆసందర్భముగ్గోనివేకా యభేచ్ఛగా మా కీ యనధ్యయన
మహోత్సవములును !

కుశు—ఓహూ, మీకండఱకు నధ్యయన భంగము గలిగించితిమనియా

మా కీబహూకరణము.

గాల—మా కధ్యయనభంగ మిప్పుడు కొత్తగా సంభవించినదేమున్నది ?

ఏనాఁడు మాకు మీసహాధ్యాయత్వము లభించినదో యానాఁడే.

కుశు—ఏమయ్యా మేము మీకు సహాధ్యాయులమై యుండుటకైనఁ బనికిరామా ?

గాల—అఁ పనికిరాని మాటే నిజము.

లవు—ఏమీ ! మేమంత విద్యాసక్తిలేని మూర్ఖులమా ?

గాల—కారు కావుననే మీకును మాకును సహాధ్యాయిత్యము కుదిరి నదికాదు. పాఠ ముసాధ్యాయులనోట నుండగనే గ్రంథమంతయు మీహృదయ ఫలకముల నుండును. మృణ్మయపాత్రలవంటి మా మొద్దు తలకాయలకు, మీకున్న గుటితిగ్రహణశక్తి లేకపోవుటచే బడిలోఁ బ్రవేశించునాఁ డేసితిలో నున్నదో నేటివరకాస్థితిలోనే యెదుగు బాదుగు లేకుండఁ గనుబొమ్మలమీఁది వెండ్రుకలవలె మాచమవొకేతిరుగ సాగుచున్నది. విద్యాబుద్ధులలో మా కీడు జోడుగానుండు సహాధ్యాయులలోఁ జేరి వేరొక యుసాధ్యాయుని నాశ్రయింతమా యని యనుకొందుము కాని, మీస్నేహపాశముచేఁ గదలమెడల లేక యిక్కడనే కట్టబడినట్లున్నాము.

కుశు—అయ్యా! గాలవా! మీస్నేహధర్మము మెచ్చఁదగియున్నది. కాని తెలియక యడుగుచున్నాను. వెనుకటి పాఠములేమైన స్ఫురణలో నున్నవా ?

గాల—మిత్రుఁడా ? వెట్టివాఁడవుగదా ? వెనుకటివి వెనుకకుఁబడియుం డక ముందునకుఁబడునా ?

కుశు—ఏమీ ! అప్పుడప్పుడు వెనుకటివి చింతించుచుండవా ?

గాల—మొదటనే తెలివితేట లుండవలయునుగాని, వెనుక చింతించుట వెట్టితనముకాదా ?

లవు—వివేకవంతుఁడవు పోనీ ఈమధ్యఁ జదివిన ఇంద్రిజిత్తు యుద్ధఘట్టము లోని శ్లోకములైన జ్ఞాపకమున్నవా ?

గాల—నాయనా ! ఈ యుద్ధకాండ మేవేళఁ బ్రారంభించితిమో కాని కంటి కింత హాయిగా నిద్దరపోయియెఱుంగనుగదా ?

లవు-అంతదీక్షగఁ జదువుచున్నావా ?

గాల-చదువు లేదు చట్టుబండ్లు లేదు; కన్ను మోడ్చుటయే తడవుగా,
 లంకలోని దిక్కుమాలిన రక్కసిముండకొడుకులందఱు, నావా
 వికృతాకారములతోనాకు సాక్షాత్కారమగుచున్నా నిదేమిక రము.
 ఆయ్యో ! ఆయ్యో ! ఆ వ్యాఘ్రాననాలేమి ! ఆ మార్జారనేత్రా
 లేమి ! ఆ లాట్టిపిట్టపింపులేమి ! ఆ బారముక్కులేమి ! ఆ సారపం
 ద్లేమి ! ఆ చీరపేల జంజరు వెండుక లేమి ! ఆ నవ్వులేమి ! ఆ
 కీకిసలేమి ! ఆ యట్టహాసాలేమి ! హుమ్మనువాఁడొకఁడు హమ్మను
 వాఁడొకఁడు హుమ్మనువాఁడొకఁడు హమ్మనువాఁడొకఁడు బాబూ
 అనరాదుగాని రామాయణయుద్ధకాండపారాయణమునకు ఫలముగా
 నన్ను బ్రహ్మరాక్షసపిశాచములుపట్టి వేధించునేమోయని లో లో
 పల నడలిచచ్చుచున్నాను.

కుశ-గాలవా ! ఇదియే వాల్మీకిమహానుభావుల కవిత్వములోనున్న
 రహస్యము.

గాల-ఏది ! బ్రహ్మరాక్షసపిశాచసాక్షాత్కారమా ?

కుశ-కాదోయి, వర్ణనాంశములనెల్లఁ జదువరులకు సాక్షాత్కరింపఁ
 జేయుటయే.

గాల-అదియో ? ఆలాగైన నాతోఁబాటిగొడవ మీకును సంభవించిన
 దన్నమాటే.

లవు-అయ్యో ! గొడవ యేమిటి, రసపారవశ్యము, తన్మయత్వమన నిదియే
 కదా, చెప్పుము. రాక్షసులతోఁబాటు సుగ్రీవాది వానరభృంగవులు
 నీకుఁ గన్పించుట లేదా ?

గాల-నాయనా ! చాలు. ఇక్కడికి రక్కసిమూఁకతోడనే చచ్చుచున్నాను
 పైపెచ్చు కోఁతిమూఁకగూడ నెందులకు ? నిద్దురలో వానరదర్శన
 ముకంటె మృత్యుదర్శనముమేలన్నారు. మీపున్నెమున నాకింకను ఆ
 యోగముపట్టలేదు.

కుశు—పోసీ సీతా రామలక్ష్మణులు కనిపించుచున్నారా ?

గాల—లేదు, అబద్ధమెందులకు. పాపము వారెవ్వరు నాజోలికి రాలేదు.

లవు—అనగా వారిని నీవు చూడనేలేదన్నమాట

గాల—చూచుటకు వారు నాకడకు వచ్చినారా ?

కుశు—పోసీ నీవైన వారి సన్నిధానమునకుఁ బోలేదా ?

గాల—పోవుటకు దగ్గతా దాపా ?

కుశు—గాలవా ! అడుగునకు దూరముగాని యంతఃకరణమున నేమి దూతము ?

గాల—అదేమో నాయంతఃకరణ మంతవరకుఁ బోలేదు నుమా.

లవు—ఇదేమి గాలవా ! లంకవరకుఁబోయి రాక్షసుల నందఱింజూడఁగల్గిన నీయంతఃకరణము రాముని జూడకపోవుటయేమి ?

గాల—రాముఁ డయోధ్యలోఁగదా యుండునది.

లవు—ఇప్పుడు మనము చదువుచున్నది యుద్ధ కాండముకాదా ?

గాల—అవునునుమా అదియు మఱచితిని. ఇప్పుడు లంకలోనే యుండును. కాని, చూడలేదు.

లవు—ఎందుచేత ?

గాల—మీప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరములీయలేక చచ్చుచున్నాను.

ఇంతమాత్రే మూహింపలేకున్నావు ! సీతెలివి యింతలోఁ దెల్ల వాఱినది. రాక్షసుల వికృతాకారములు రామునకున్నవా ?

కుశు—ఓహో ! వికృతాకారులగు రాక్షసులఁగాని యన్యులంజూడవని దీక్ష పట్టితివా యేమి ?

గాల—ఎందులకువచ్చిన దీక్షయది ; పుణ్యమా పురుషార్థమా ? నేను వాఁనిజూడ లేదు. వారే నన్నుఁ జూచుచున్నారు ; వెక్కిరించు చున్నారు, వెఱపించుచున్నారు, నవ్వుచున్నారు, పేలుచున్నారు, సోలుచున్నారు, తూలుచున్నారు, తిట్టుచున్నారు, మొట్టుచున్నారు వారి శృంగారము మో పెట్టుకొనుచున్నారు.

లవు—అదియా ? గాలవా ! నీ పిఱికితనము యుద్ధకాండపఠనమునకు
బాగుగా నక్కఱకువచ్చినదినుమా ?

గాల—ఎట్లు ?

లవు—యుద్ధవర్ణనమంతయు యథాక్రమముగా నీకుఁ బ్రత్యక్షముచేసినది.

గాల—మీకుమాత్రము ప్రత్యక్షము కాలేదా ?

కుశు—కాకేమి ?

గాల—అలాగైన నాతోఁబాటు మీరుగూడ నేల పిఱికివారు కాకుందురు?

కుశు—మేము నీవలె భయపడుచుండలేదు. యుద్ధకాండపఠనముచే మా

కెంతరణోత్సాహము కలుగుచున్నదో నీ వెఱుంగవు, విను,

మ॥ శరసంధానవిధానమం దితఁడు సా • తౌద్రాముఁడేయంచు వా

నరయోధాగ్రణు లుగ్గడింపఁ, బ్రళయాం • తకూరసంరంభ దు

ర్భరకాలానల రుద్రభంగి, విశిఖ • జ్వాలావళిఁ బంక్తికం

ధరుసేనాటవిఁ గాల్పు నాభుజము లు • త్సాహంబునం బొంగెడిఁ॥

లవు—గాలవా ! ఇక నాయుత్సాహమునకు మేరయేలేదు.

శా॥ పంకేజప్రభవాండభాండముఁ బగు • ల్పంజాలు దీవ్యద్ధను

ష్టాంకాగం బెలయించుచుఁ బటునిశా • టశ్రేణిఁవైఁబేర్చి త

త్సంకాశంబులు రక్తవాపినులవెం • టఁ బార, వారానిధిఁ

లంకాద్రీపము ముంతునా యను సము • ల్లాసంబునఁ బొంగెదఁ॥

గాల—అయిపోయినపెండ్లికి మేళమొందుకు ? శాంతింపుఁడు.

లవు—ఏమైనది యుద్ధకాండ మింకను బూర్తికాలేదుగా?

గాల—అవునునుమా ! అసలు గడుసుముండకొడుకు, కొఱుకరాని

కొయ్య, పదితలల శిఖండి యింకను నల్లేయున్నాఁడుగా !

కుశు—తేపో మాపో వానిపనియుఁ బూర్తికాఁగలదు.

గాల—వాడుకడతేఱినఁగాని నా ప్రాణమునకు హాయిలేదు. కాని,

ఆ దేవాంతకపుముండకొడుకును రాముఁడుమాత్రము సాధింపఁగలుగునా?

కుశు-గాలవా ! రామాయణ మింతవరకుఁ జదివినను రామప్రతాపము నీకు బోధపడినట్లులేదే; నీ కాసందేహమెందులకు ?

మ! హరకోదండవిఖండనక్షమము బా • హాదండ, ముగ్ధీక్షపాచర సేనావనదావపావక ముదం • చచ్చోర్య, ముభోనిధి స్ఫురదాటోపవిభంగ చంగము పటు • భూభంగ మా రాఘవేశ్వరసుర్వారపటుప్రతాపగుణసం • పశ్చీలలక్ దెల్పవా ?

గాల-తెలుపుచునేయున్నవి కాని ముల్లోకముల ముప్పతిప్పలఁబెట్టి మూడుచెఱువుల సీత్య ద్రాగించిన ముండకొడుకు వాఁడుమాత్రము సామాన్యుడా,

లపు-సామాన్యుడైనచో త్రిమన్నారాయణమూర్తి పీడికొఱకు రామమూర్తియై యవతరింపవలసినపని యేమున్నది?

గాల-సరియేకాని, ఈబ్రహ్మ కింతమతిలేకపోవుట యేమా యని యోజించుచున్నాను. అందఱికి నెక్కతల రెండుచేతులు మాత్రము సృష్టించి యీరక్కనచచ్చినవానికిఁ బదితలలు నిరువదిచేతులును సృష్టించినాఁ డెందులకో ?

కుశు-ఇది రాక్షససృష్టికదా !

గాల-అమాట నేనున్నకోను. రాక్షసు లందఱికి నెట్లుండిన లోకము లన్నియు నీవరకే నిర్మాలములు కాకపోయినవా? సామలలో రెండుమూడుతలలశిఖండలఁ బుట్టించినట్లు రక్కసులలో నెపది తలలశిఖండిని బుట్టించినాడు. ఇరకాంతాపహరణపాపకర్మమునకు నీనికి రెండుచేతులు చాలవని యిరువదిచేతులును, బ్రహ్మసాధువ్రతైన దేవమానవతపోధనుల రక్తమాంసములఁబీల్చుటకు నెక్కనోగు చాలదని కఠవుదీరునట్లు పదిసోళ్ళను పీడికి సృష్టించినాడు. ఈ మొండికట్ట కొకనాఁడైన దగ్గుపడిసెము పట్టలేదుకాబోలు. పట్టినచోఁ బదిముక్కు లొక్కమాటు టంగునబిగిసి, యూపియాడక యెన్నడో చచ్చియుండును. ఓరి ! నీరూపము కాల ! మిత్రుడా ! బ్రహ్మసృష్టిలో నెన్నిన్నిచిత్రము లున్నవి !

కుశు-గాలవా ! కవిబ్రహ్మసృష్టిలో నితకుమించిన చిత్రములులేవా?

కుశు—గీ॥ బ్రహ్మసృష్టి ప్రపంచచి • త్రిములు చిరము
నిలుచునవి కావు, కాల ము • న్నిటి హరించు;
ఇంతవర కెన్నిగలిగెనో, • యెన్నిమనెనె,
యెన్నినశియించిపోయెనో • యెవని కెఱుక?

లవు—గీ॥ కవికి నెక్కునికే వీని • గాధ యెఱుక
ప్రళయమందినసర్వప్ర • పంచములను
భావసంజీవిచే నిట్టె • బ్రతుక జేసి
యక్షరాకారములతోడ • నతఁడు ననుపు॥

కుశు—గీ॥ కవి విఘ్నకింపలేని లో • కంబు లేదు
దూర మిది, దా పిది, యటన్న • మేర లేదు
సుగమ మిది, దుర్గమ మిదన్న • చోటు లేదు
భవనచయమెల్ల నతనిచూ • పుననె మెలఁగు.

లవు—గీ॥ భూతపూర్వంబుల, నభూత • పూర్వములగు
సలిపి, యెప్పటికప్పు డా • క్షణమునందు
జరుగుచున్నవిగానె వి • శ్వంబులెల్లఁ
గలము పోటున నాడింపఁ • గలఁడు నుకవి

కుశు—గీ॥ లోకములు కాన్యరంగంబు • లోని తెరలు
వానిలోఁ జన్నవా రున్న • వారు గలిసి
యాడదురు, పాడుదురు, తగ • వాఁగొందు,
డిట్టె నప్పుడు, యెట్టు కే • మేము గతుల.

లవు—మిత్రులారా! ఇట్టివికదా కవిబ్రహ్మసృష్టిలోని విచిత్రములు.
వాగ్బ్రహ్మమనఁ బ్రబుద్ధులైన వాల్మీకిభగవానుల రామాయణేతి
హస్తప్రపంచమన మన మిప్పుడు సంచరించుచున్నాము. ఆయా
పాత్రల యనన్యభేదముల ననుభవించుచున్నాము. ఆమహాను
బావుని యనుగ్రహముచేగదా రామాయణవిషయములన్నియు
మనకు బ్రత్యక్షమనుభవములోనికి వచ్చుచున్నవి, చూడఁడు,

సీ॥ కనులారఁ జూచుటే • కాదు రామునిపెద్ది
 మించుటోగిర మార • గించినాము
 గురుభక్తిఁ రాముపై • గుదురుటే కాదు పే
 రడవి దోడ్ వెంట • నడచినాము
 పుసాసరస్సార • భము లాచుటే కాదు
 హృదయగబు గిరఁగి పి • స్ట్రీప్తినాము
 కవులతోఁ జెలిమిమై • కలసియాడుటేకాదు
 రాల్గొచి నేతు వే • ర్పఱచినాము
 సీ॥ కడలి లంఘించి, లంకలో • నడచినాము
 రక్కసులఁగాంచి నాము పో • రాడినాము
 రణమునకువచ్చు నేడెల్లి • రావణుడు
 నవ్వఁగలమిక వాని యు • తమును గాంచి.

వటుప్ర-మిత్రమా ! నేట రేపట వానికథ తుదముట్టరు. మనయాశ్ర
 మమున కెవరో పెద్దలు దయచేసినారట అందువలన రేపు మనకు
 శిష్టానధ్యయనదినమని గురువు లాదేశించినారు.

గాల-అట్లయిన వానిచావున కింకను రెండుదినము లభ్యంతర మున్నది.
 ఈలోపున వాడు నాకంటఁబడకున్న బాగుండును. మిత్రులారా!
 నన్ను మాయుటిదాకఁ బంపి పొండు; శ్రోవో వో నాడు నాకె
 దురై నచోఁ గెక్కురుమందును.

లవు-పోదమురమ్మ మేము నీకడనుండఁగా నీకేమిభయము ?
 కుశు-తమ్ముడా! నీవుకూడ నెందులకు? నేనితని బంపివత్తును. ఇంతలో
 నుపాధ్యాయు లేపనికైనఁ బిలుతురేమో నీవుపొమ్ము.
 (కొందఱువటువులతోఁ గుశుఁడు నిష్క్రమించును.)

లవు-మనము రామకీర్తనఁబాడుకొనుచుఁ బోదము.

(వెనుకటిపాట పాడుచుండఁగా)

(జనకుఁడు, కంచుకి, యరుంధతి, కౌసల్య ప్రవేశించుచున్నారు)

జన-ఓహూ! నేడు శిష్టానధ్యయనము కాఁబోలు. అందువలన వటువు
 లందఱు యథేచ్ఛగా నాడుకొనుచున్నారు.

కాస-బాల్యమేకదా సౌఖ్యమున కాస్తదము. (నిరూపించి) అహహా!
 వీరినడుమనున్న యీబాలుఁ డెవ్వఁడో, ఉదారముగలలితములైన
 యవయవములతో మారామభద్రుని పసితనపు లీలలఁ దలపి
 చుచు నాకన్నులఁ జల్లజేయుచున్నాఁడు.

అరు- (తనలో) ఇదియేకదా వాల్మీకి చెప్పినరహస్యకర్ణామృతము. కాని
 యాయుష్కంతులగు కుశలవ్రలలో నీతఁడెవ్వఁడో ?

జన-అహహా! ఎవ్వఁడీబాలకుఁడు !

సీ॥ కలువజేకులకాంతిఁ • జలుకు నున్నదనంపు

మెఱుఁగఁజూమనచాయ • మేనివాఁడు

అలిసిలపు నిగన్న • గల పిల్లసిగిత్తోడ

ముద్దారు చిన్నాటి • మోమువాఁడు

చలువనెన్నెలల • బిలివోలె వలలలో

బున్నెంపుసరి సొచు • మిన్నవాఁడు

చిఱుతప్రాయంబుదె • మరల నారిఘరాముఁ

డని నిరూపింప వీ • లైనవాఁడు

గీ॥ బాలకుం డీతఁ డెవ్వరి • వాఁడో కాని

కూర్మసుత సీతమోము గ • న్నెనెడు భాగ్య

మునకు వాచిన నానేత్ర • ములకుఁ గూడ

హాయిమన నించె నిట్టె ను • ధాంజనంబు.

కంచ-ఈబాలకుఁడు క్షుత్రియ బ్రహ్మచారియని నానమ్మకము.

జన-సందేహ మెందులకు ?

సీ॥ వీపునం దిరువంక • వెలయుఁ గొమ్ముడి దాఁగు

కంకపత్రోకదంబ • కనులదొనలు

ఉరమునం దొప్పారు • రురుచర్త చేలంబు

భసితపుంజపరాగ • పావనంబు

కటిసీమఁ జెన్నారు • గావిమాంజిష్టంబు

లలితమార్కీమేఖ • లాయుతంబు

కరసరోరుహమందు • మెఱుంగారుఁ గారుక
స్వక్షుదండము, లక్ష • వలయకంబు

సీ॥ అర్హచిహ్నుంబు లివియెల్ల • నట్టులుండ
ధీర లలితప్రసన్నగం • భీరమైన
అల్లుచూ పొక్కటే చాల • దా యితండు
క్షుత్రియబ్రహ్మచారి ని • క్కమాని తెలుప ?

అర్హ గృప్తి! నాకుఁ గడు వేషక యగుచున్నది. నీవుపోయి
వాస్తవీభిగా వానుల నడిగిగమ్ము. చూడ, ఆబాలకునితో ఈవృద్ధులెవ్వరో
నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నారనియఁ జెప్పుము

కంచు—చిత్తము. ఆలాగే చేసెదను. (నిష్క్రమించును.)

కొస—ఇట్లుచెప్పిన వచ్చునా ?

అగుం—ఇట్లువంటి యాకారివిశేషమునకు ముచినడవడి లేకూఁదనా ?

కొస—అహా! గృప్తి నాక్యములు కడునశంకువతో నాలించి, వెంటనే
తొడిబాలుర నెల్ల విడిచి యాతఁ డిటు మొగంబై రానేవచ్చు
చున్నాఁడు.

లవు—(ప్రవేశించి తనలో) వీరందఱు పూజ్యులే, అయినను వీరినామ
కృమిగోత్రంబు లెఱుంగకయే యెట్లు నమస్కరింపనగును ? (అలో
చించి) కాని, ఈపద్ధతియు విరుద్ధముకాదని పెద్దలవలన విన్నాఁడను.
(వినయముతో సమీపించి) ఈలవుఁడు మీకందఱకు సాష్టాంగ
ప్రణామ మాచరించుచున్నాఁడు.

అరుంధతి— } కల్యాణిక్ ఆయుష్మాక్ భూయాః !
జనక— }

కొస—బిడ్డా! చిర కాలము వరిల్లుము !

అరుం—ఇటురా నాయనా ! (అని లవునితోడవైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని
తనలో) అహా ! ఒడిమాత్రమే కాదు ; చిర కాలమునకు నామనో
రథముగూడ నిండినది.

కొస—బిడ్డా! ఇటుగూడఁ గొంచెమురమ్ము. (ఒడిలోఁ జేర్చికొని) అహా!
నవనీలోత్పలమువలె శ్యామలోజ్జ్వలమైన దేహబంధముచేతనేగాక

కమలకేసరగ్రాసముచే మధురకంఠమగు రాయంచయెలుంగువలె
ఖిలగంధ్రయ్య గంభీరస్వరముచేతగూడ వీడు రామభద్రునినోటి
లోనుండి యూడిపడినట్లున్నాడు. తామరకోశమువలె బాపేశల
మైన తనుస్పర్శముగూడ నట్లేయన్నది. నాయనా! ఏది సీముఖ
చంద్రా నెక్క-మాటుమాడనిమ్ము (అని చుబుకము నెత్తిచూచి
కన్నుటితో సాభిప్రాయముగా, రాజర్షి! కనిపెట్టివా? చక్కగఁ
బరికించినచో పేని ముద్దుమోమునందు విస్పష్టముగ, గోడలిమోము
చందురుని జాడలును జూపట్టుటలేదా?

జన--చూచుచున్నాను సఖి! చూచుచున్నాను.

కౌస--అయ్యో! పిచ్చియై తినదానివలె నామన స్సేమేమో తలపోత
లతోఁ బలుపోకలఁబోవుచున్నదే.

జన--అహా! ఇకను సందేహమెందులకు?

మ! ప్రతిభావంబు సమగ్ర ముట్టిపడుతే, నన్ జానకీరాఘవుల
ప్రతిబింబించిరొ వీనిలోపల; నురూ, వశ్రీలవే, వాకదే,
గతి శోభనయంబులా యవె, నిస + ర్గపాఠభవంబే నదే
మతి యేమో యడియాసలన్ బయిపయం, బర్వెత్తు హ దైవమా!

కౌస--అబ్బయీ! నీకుఁ దల్లియున్నదా? నీతండ్రిం దలంచుకొను
చుందువా?

లవు--లేదు.

కౌస--అట్లైన నీ వెవ్వడివాడవు?

లవు--చాల్కిభగవానునివాడను.

కౌస--ఓయీ! అడిగినది విస్పష్టముగఁ జెప్పుము.

లవు--నాకింతవరకే యెఱుక.

(తెరలోపల) ఓహూ నైనికులారా! ఇదిగో కుమారచంద్రకేతుఁ
డాజ్ఞాపించుచున్నాడు. “ఎవ్వడును అశ్రమో పాంతప్రదేశముల
నాక్కొనింపగూడదు” అని.

అరుం--ఓహో! యాగాశ్వరక్షాప్రసక్తిచే నిచ్చుటికివచ్చు కుమారుఁ
బండ్రకేతునిగూడఁ జూడఁగలము. అహా ఇదేనుదినము.

కొస.-అహా! వత్సలత్కుణి పుత్రకుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నమృత
బిందుసుందరములగు నత్తరచులు వినఁబడుచున్నవి.

లవు.-ఆర్యా! ఈచంద్రకేతుఁడెవరు ?

జన.-దశరథకుమారుల రామలక్ష్మణుల నెఱుంగునువా ?

లవు.-ఎఱుంగ కేమి? రామాయణకథాపురుషులు వారేకదా!

జన.-అవును. ఆలాగైన నిది యేలయెఱుగవు? ఆలక్ష్మణునికుమారుఁడే
యీచంద్రకేతువు.

లవు.-అట్లయిన నూర్మిలాదేవికిఁ బుత్రుఁడు... రాజర్షియగు మిథిలా
నాథునికి దాహితుఁడు.

అరుం.-నవ్వుచు) కుమారుఁడు కథాప్రాసేణ్యమును బ్రకటించినాఁడు.

జన.-బాలకా! ఆకథయందు సీకితటిప్రాసేణ్య మున్నదికదా ఏదీ ఆ
దశరథకుమారుల కేయేభార్యలయం దేయేపేరుల యపత్యములు
పుట్టిరో చెప్పుము చూతము.

లవు.-ఈకథాభాగము మేముగాని యన్యులుగానియెన్నఁడు విన్నదికాదు.

జన.-అదియేమి! కవి రచియింపనేలేదా?

లవు.-రచియించినారు. కాని ప్రకటింపలేదు. దానిలోని యొకకథా
భాగమును రసవత్తరమగు నాటకముగాఁ గూడ రచించిరి. ఆ
గ్రంథమును స్వహస్తముతో లిఖించి తౌర్యత్రికసూత్రధారియగు
భరతాచార్యులకుఁబంపినారు.

జన.-ఎందులకు?

లవు.-అమహాన భావుఁ డప్పగిస్త్రీలచే దాని నాడించునని,

జన.-ఇదియంతయు నేదో గూఢార్థముగనున్నది.

లవు.-ఆగ్రంథముపై వాల్మీకిభగవానుల కెంతయో యభిమానము.

అందుకొక కేయంతేవాసులచే దానిని భరతాశ్రమమునకుఁ బంపు
నపుడు తోవలో నేప్రమాదముగలుగుండుఁ ధనుర్ధరుని నాసహా
దగుసీగూడఁ బాసటగాఁ బంపియుండిరి.

కొస.-సీకుసహాదరుఁడుగూడఁ గలఁడా?

లవు--అఁ కలఁడు. కుశుఁ డని ఆర్యునిపేరు

కౌస--అనఁగా నీకు జ్యేష్ఠుఁడన్నమాట.

లవు--అవును, ప్రిసవానుక్రమంబున నాతఁడే పెద్దవాఁడు.

జన--ఎట్లా! ఆయుష్కుంతులు మీరు కవలపిల్లలా యేమి?

లవు--అవును.

జన--బాలకా! చెప్పపు ప్రకటితమగు కథాప్రపంచ మెంతవరకు వచ్చినది?

లవు--పౌరజానపదుల మిథ్యాప్రవాదమునకు వెలుచిన రాజుచే వెడలఁ గొట్టఁబడిన ఆసన్నప్రిసవవేదనయగు సీతామహాదేవిని లక్ష్మణుఁ డేకాకినిగాఁ గీకారణ్యమున విడిచి

కౌస--అయ్యో బిడ్డా! ఏకాకినివై యల్లాడు నిశఠీరపుష్పమున కేదైవ దుర్విపాకము సంభవించెనోకదా!

జన--హావత్సా! సీతా! ఏమైపోయితివి

మ! అనిమిత్తంబగునిండచే నడవిపా • లై, సాయముజేయ నా యనువా రెవ్వరులేక, కాన్పుసమయం • బై, నెప్పలం దూలుచో మును వెన్న నహనోగ్రిజంతునివహం • బుల్ నూఁగికాజ్ఞాడ 'నో జనకా! నాగతిజ్ఞాడవే' యరుచు వ • త్సా! యెంత వాపోయితి.

లవు--(అరుంధతింగూర్చి) బిమ్మా! వీరెవరు?

అరుగ-- ఈమె కౌసల్య; ఈయన జనకుఁడు.

లవు--(బహుమానభేదకౌతుకములతోఁ జూచుచు)

జన--బౌరా! దురాత్ములగు సీపారుల నేమనవలయు? ఈరామరాజు వేగిరపాటున కేమనవలయు!

మ॥ పరిభావంబిది ఘోరవజ్రహతియై • బాధింపఁ గ్రోథాగ్నికిఁ దరుణుంబైనది చాపశాపముల చే • లక భగ్గునకమండఁగా
కౌస--భగవతీ! రక్షింపుము రక్షింపుము, కుపితుఁడైన యీరాజుర్ని బ్రసన్నుంజేయుము.

అరుం--అవును పరాభూతులైన మానవంతుల కింతకంటె బ్రాయ శ్చిత్తములేదు, కాని రాజునీ!

అరయకొరముండు నీకుఁ బుత్రోవిషయం బా పోరసంతాన మా

దరణీయద్విజబాలవృద్ధ వికలస్రైణంబింకకన్దైవనా॥

వసువులు—(సంభోమమునఁ బ్రవేశించి) కుమారా! “అశ్వము అశ్వము”

అని యొకానొక భూతవిశేషము జన పదములయందుండునని విందుమే

దానిమేమిప్పుడు పోత్యక్షముగాఁ జూచినాము.

లవు—అశ్వమని, పశుశాస్త్రమందేకాక సాంకామికశాస్త్రమునగూడఁ

జదివితిమి. ఇంక దానిస్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుడు

౧ వటుండు—చెప్పురా? దానికి నెనుక భాగమున నొక జల్లితోకయున్నది

౨ ,, కుమారా అది దానినెల్లప్పుడొడించు చుండును.

3 ,, మెడ చాల నిడుపుగానున్నది.

౪ ,, మనయాశ్రమ కుంగములకెట్లో దానికినిగట్టలు నాలుగే.

౧ ,, అదియు గరికెపరక లేమేయును.

౨ ,, కాని యది మామిడికాయలంతపాటి శక్త్యిండుకముల వేయును

3 ,, కుమారా! ఈవ్యాఖ్యానములతో నదియొపాటికిఁ జాలధూరము పోయియుండును రమ్మరమ్మ పోదము (అని భర్తృత్తరీయముంబట్టిలాగుచున్నాడు.)

లవు—(కొతుకోపరోధవినయములతో) పూజ్యలారా, చూడుడు చూడుడు, వీరునన్నులాగి కొనిపోవుచున్నారు. (అనివడిగఁబరికిమించును.)

కౌస—భగవతీ! వీని జూడకున్న నే బ్రతుకునట్లు లేదు. అవైపునకేగి పరువెత్తుచున్న కుట్టవానిం జూతము రండు.

అరుం—ఎట్లు చూడఁగలము అప్పుడే వాడు వేరుకన్నై కడుదూరము బరువెత్తినాడు.

గృప్తి—(ప్రవేశించి) వార్మికిభగవానులు సెలవిచ్చినారు “ఈవిషయము తగు సమయమున మీకే తెలియఁగలదు” అని.

జన-ఇదివేదితా యతిగంభీరముగనున్నది. భగవతీ, అకుంధతీ ! సఖ
కౌసల్యా ! రంకు మనమే స్వయముగ వాల్మీకి దస్యంతము.

(వృద్ధజనము నిష్క్రమించును.)

వట్టు-కుమారా ! ఆ చిత్రముం జూడుము.

లవు-చూచితిని గ్రహించితిని జనుగా నిది యశ్వమేధహయము

వట్టు-ఎట్లు గ్రహించితివి ?

లవు-ఓయీ మూర్ఖులారా ! ఆకాండము మీరును పఠించినదేకదా.

ప్రత్యేకము నూఱురు కవచధరులు, దండధరులు తూణీరధరులు
నగు రక్షకులున్నారే వీరికిందగిన బలముగూడ వెనుక ముందు నడు
చుచున్నదే కనబడుటలేదా ? నామాటనవ్వుకున్న పోయివారినే
అడుగుడు.

వట్టు-ఓహో ఎవరయ్యా ; ఈ గుఱ్ఱమును దండుతోనూరేగించుచున్నా
రెందుటకు ?

లవు-(అసతోదనలో) అవుచునుమా ! అశ్వమేధమనగా జగజ్జీతలగు
క్షత్రియుల సోత్కర్షను బ్రకటించునదికదా, ఇతర క్షత్రియుల
చందటి బరాభవించునదికదా, పౌత్రాపమును బరీక్షించు నొరపిడి
రాయికదా యిది.

(నేపథ్యమున)

గీ॥ అశ్వమియ్యది పవిత్రం కైకవీర
సార్వభౌముని రాముని జయపతాక
దశముఖుని శాటకులనిఘాదను గభీర
వీర ఘోషణ మియ్యది విశ్వమునకు

అవు-(వృద్ధతో) అహో ! ఆత్మను రగిలించుచున్నవిగదా యీయత్తర
ములు.

వట్టు-వేదితా ! ఏమనుచున్నారు, కానీ, కుమారా ! నీకుదెలియుదే
మున్నది.

లవు-ఓహూ! మీరింతగఁజూచించుచున్నారే! పృథివిలో మఱి క్షుత్రి
యులే లేరాదేమి ?

(నేపథ్యమున) అరే! మహారాజముండు మఱి క్షుత్రియు లేవదరా?
లవు-చీ జాల్తులారా!

గీ! ఉందురోలేరొయట్టివారుండనిండు ఈపటాటోపమంతయు నేలమీఁకు
వెలతురేవీరులింత నేవేయునేల కాచికొనుడిదెమిపతాకనుహరింతు

ఓహూ! వట్టువులారా! అడ్డముగఁబోయి మట్టిబిడ్డలతోఁగొట్టిన
గుట్టమును మరలింపుఁడు ఇది మనరోహితమ్మగములలో దిక్కుమోలి,
సంచరించుచుండుఁగాక

పురుషుఁడు-(గో)ధదర్పములతోఁ బ్రవేశించి) ఛీ, ఏమిరాయాయల్లరి
అ! ఏమన్నావు, చూడుమటు మహాగుఱిగు నాయుధీయు
లసంఖ్యాకులున్నారు వీరికి దాక్షిణ్యమనునది లేదు పిల్లవాఁడన్నను
గర్వాలాపములెంతమాత్రము సైరింపరు. అరివిమర్దనఁడగు మా
రాజపుత్రుఁ డీ ప్రాచ్యారణ్యముం జూడఁబోయినాఁడు అతఁడు
తిరిగిరాకమున్నే యీ చెట్లచాటునంబడి పాతీపాండు.

వట్టు-కుమారా! అలాగైన ఈ గుట్టముజోలిమనకేల భటసముదాయ
ములేమో విచ్చు కత్తులంజలిపించుచు, నిన్ను బెదరించుచున్నారని
ఆశ్రమమేమో యిక్కడికిఁ జాలదూరమున్నది. రమ్మ లేడిగంతు
లతోఁ బాతీపోదము.

లవు-(నవ్వుచు) ఏమీ విచ్చుకత్తులజడిపితురుగా కాసీ మూలేము.
(ధనురారోపణముచేయుచు నిష్క్రమించుచు) అందఱుబకు గైత్రేదము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

సప్తమాంకము.

(నేపథ్యమున)

అహో! సైనికులారా! మనకాధారమిడిగో దొరకైనది. చూడుడు,
చ॥ సమరమునాలకించి, కనుపైగ సుమంత్రుడు వేగవత్తురం
గముల నదల్పు, మేటివలకాటపు బాటలదాటుచో, శతాం
గముపయి కోవిగార తరుకాండపతాకము సంచలంప, రా
“కొమరుడు చంద్రకేతుడిదిగో, చనుదెంచె, భయంబులేడికా!
(పిమ్మట సుమంత్రుడు తోలుచున్న రథముపై, చంద్రకేతుడు ధను
స్వాణియై ప్రవేశించుచున్నాడు.)

చంద్ర- ఆర్యా! సుమంత్రా! పరికింపుము,
శా॥ కించిత్కోపముతో ముఖాంబుజరుచుల్ కెంసార, గర్జించల
స్రాంచచ్చాపశిఖా నిరంతరరటజ్ఞాఘోషతో, సర్వతః
సంచారంబున, సేనపై, శిలశరాసారంబు వర్షించుచున్
పంచాస్యంబనమించు పంచశిఖుఁ డీబాటుండెంతోకదా?

అహో! ఈవీరకిశోర మెవ్వరికిం దెలియరాకుండనండిన మా
రఘువంశీయ నూతనాంకూరమా అనునట్లు పసివాడయ్య నసహాయ
శూరుడై, యింతటిసేనాసముద్రమధ్యమున నేవంకజూచినను, దాన
యై, గంధసింధుర కపోలగింధీటూకార ఘోరముగ శరవర్షము గురి
య్యుచున్నాడు. ఆహా! ఈతని వీరవిహారము మహద్భుతముగనున్నది.
ఆర్యా, చూచుచుంటివా?

సుమం-అయ్యవృంతుడా! ఇంకఁజెప్పెడిదేమి?

గీ॥ ఎఱుంగము సురాసురులకేని యీప్రభావ
మీదుజోడితఁడే నీకు, నితనిగాంచి

కౌశికాధ్వరవైరి శిక్షణముకొఱకు
ధనువుదాల్చిన రఘునందనుని స్మరింతు॥

చంద్ర-ఆర్యా! చూడు, ఏకాకియగు వీనికైయనేకులింతగాఁ బెనంగు
చుండుటఁ జూడ నాకు సిగ్గుగానున్నదినుమా.
సుమంతుమారా! వీరందఱకమై డీకొన్నప్పుడే యిట్లున్నది. ఇంక
నొక్కొక్కరుగానైనఁ జెప్పవలసినదేమి?

చంద్ర-ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఈతఁడు మనపరిజనంబుల
నూరిక నులుమాడుచున్నాఁడు,

శా॥ భేరీభాంకృతఘూర్ణనూన నిజమార్వీటాంకృతిఁ జేసి, కాం
తాఁదభంబులు, కర్ణముల్ వగిల బాధన్, ఘీంకృతుల్ సేయ, నో
రారన్ భైరవుఁ డారగించి, విష మృష్టాహార శేషంబున్
బోరఁడెల్లెడు మొుడముల్ తలలప్రోవుల్ నించె వీడుద్ధతిఁ॥

సుమం--(స్వగతము) అక్కటా! ఇట్టివానితోడి ద్వందయుద్ధమునకుఁ
గుఱ్ఱవానిం జూద్రకేతు నెట్లుపుడును. (అలోచించి) కాదని యూర
కున్న నెట్లు! ఇట్వొకు నాశ వృద్ధులముకిదా మము. సంగ్రామము
తటస్థించినప్పుడు మఱి గత్యంతరమేమి?

చంద్ర--(ఆశ్చర్య లజ్జాసంభ్రమములతో) ఇస్సీ! నానై న్యములు చెల్లా
చెదరై నానావకలంఘి వారిపోవుచున్నవే,

సుమం--(రథముగడిపి) ఆయుష్మాతుఁడా, ఆతఁడే యీవీరుఁడు, మాట
విడికిదూరమున నున్నాఁడు.

చంద్ర-ఆర్యా! ఈతని పేరేమన్నారు?

సుమం-- "లవుఁడు" అనికదా.

చంద్ర-ఓను మఱచితి, (లవునివైపునకుందిగి)

గీ॥ అవుర! యోలవ, వీరాగ్రణివిగదోయి

ఈభటసమూహమన్న నీకెంతపాటి

ఇద్దిగొ, వచ్చితి నెదిరింపు మింకనన్ను

తేజముశమించుగావుత తేజమందె॥

సుమం—కుమారా! హెచ్చరిక, ఆబాలవీరుడు నీపిలువాలకించినవేంటనే
యజ్ఞమువిని యేనుంగులవేటచాలించి బరవసమున నెదిరించు
పొగరుసింగపుఁబిల్లవలె మనవై పునకు వచ్చుచున్నాఁడు
(పిమ్మట సత్వరాటోపమున లపుఁడు ప్రవేశించును.)

లవు—బలే, రాజపుత్రా! బలేనిక్కముగ నీవై ట్టుకుండవే, ఇదిగోవచ్చితి
మాట చెల్లించుము. (నేపథ్యమున సేనాకల కలమువిని) ఛీ, వెన్నిచ్చి
విచ్చులవిడిగాఁ పారిపోయిన యీ సేనానాయకులు మరలరణరంగము
నఁ గూడికొని నన్నుజుట్టుముట్టుచున్నారు. ఇంకా వీరి సంరంభ
మణిగింతుఁగాక (సేనకై తిరిగి) అరే మూర్ఖులారా !

చం॥ నలుగడలంగడంగుచు ఘనంబుగ సంకులమైన మీచమూ
కలకలమెల్ల నెక్కవడిగావుత నాహుతి నాయమాగ్నికి
ప్రళయరయప్రభంజన విభగ్నమహార్ణవవాః ప్రపూర ము
జ్వలదచలాహతిక్షుభిత బాడవవహ్నిశిఖాభికి బలె

(అని వారికిమించును)

చంద్ర—ఓహో, కుమారా!

ఉ॥ ముచ్చటయయ్యె నీసుగుణముల్పరికింపఁ బ్రియుండవందు చే
నెచ్చలివైత నాకు, నికనీయదియేగద నాసమస్తము
మచ్చట మేల నీపరిజనంబులపై నిక, నీపరాకృిపు
మచ్చొక్కయింతఁ జూచుకొనునూ నికమంచిదె చంద్రకేతువా॥

లవు.—(హర్షసంభ్రమములతో మరలి) అహోహా, ప్రసన్న కర్మశంభు
నీతనివీరవచన ప్రయోగమెంత గంభీరముగా నున్నది. మహాను
భావుఁడుగదా యీసూర్యనంశకుమారుఁడు ఇక, నీచిల్లరనైనికుల
తోనేమి! ఈతనినే గారవించెదఁ గాక (మరలఁ దెరలోగలకలము)
ఛీ ఛీ ! ఈపాతాత్ములు వీరసంవాదమునకు విఘ్నమాచరించు
చున్నారు కానీ! వీరికోలాహలమంతయు నింతలో నణంగింతు
(నైనపైకి మరలుచున్నాఁడు)

చంద్ర—అర్యా! సుమంతా! ఈవీరకిశోరుని విజృంభణము చూడు.

సుమం--కుమారుడే నీనిందేటిచూచుటకైన సమర్థుడను, మేమో, కేవలము విభ్రాంతిలోమునింగియున్నాము.

చంద్ర--ఓహో రాజన్యలారా! చాలుజాలు మీప్రతాపములు.

మ॥ కవచాధారులు, వాజకుంజరశతాంగస్వైరసంచారు ల
గ్రవయస్సారులు, మీర, నేకులిటు లేకంబాచు డీకొంటి ర
న్నువలేమేని పదాతిమొక్కగనుగండు మేధ్యచర్మోత్తరి
యు, విచారింపుఁడు మీకు మాకు నిదియె గ్గోవన్నె యోవాసియో॥

లవు--(వ్యధతో) ఏమిజాలిపడుచున్నాడూగా! (ఆగోచించి) కానీ,
వృధాకాలక్షేపముగాకుండున్నట్లు జృంభకాస్త్రప్రయోగముతో
నీ చమూసమూహముల మూర్ఛిల్లజేసెదగాక. (ధ్యానము నభినయించును.)

సుమం--అహో! ఏమది, ఆకస్మికముగా సేవాకలకలాదాగిపోయినది.

లవు--ఈతని దర్పమేమో యిప్పుడుచూచెదను

సుమం--వత్సా! ఈశుష్టవాఁడు జృంభకాస్త్రము ప్రయోగించినట్లున్నది

చంద్ర--అందులకు సందేహమేమి! లోకంబాధకారబంధురమై, మెఱపు
తీగల తళతళలచే గన్నులు మిఱుమిట్లాడుచున్నవి. సైన్యమంత
యుఁ జిత్తువువోలె నిశ్చేష్టతమైపోయినది. నిక్కముగ, నమోఘ
తేజమగు జృంభకాస్త్రము విజృంభించుచున్నది.

సుమం--అహో! ఈజృంభకాస్త్రము లీతనికెట్లు సంప్రాప్తించినవో?

చంద్ర--వాల్మీకి భగవానుడే యనుగ్రహించియుండును.

సుమం--కుమారా! ఆయన కస్త్రీశితౌవ్యవహారములేదు. అందులో
నీజృంభకములయం దసలేలేదు. ఇవిభృశాశ్వని యపత్యములు.
అతనినుండి విశ్వామిత్రునకును అందుండి మారామభద్రునకును
సంక్రమించి స్థిరములై యున్నవి. కాని, కుమారా! పరివీరుడు
సమీపించు చున్నాడు హేచ్ఛటికనుమా,

లవు--చంద్ర--(ఒండొరులంగూర్చి) అహో పీయదర్శనుఁ డీకుమారుడు!

చ॥ కనుగొన్నంత వీనియందు, మది లగ్నంబయ్యె, నద్వైతభా
వన! యాదృచ్ఛః పునః, గుణాతిశయసౌభాగ్యంబూ, జన్మాంతరం
బునఁ జేకూడి, నిరూఢమై తగు చిరంపు మైత్రియో, యొక్కఁడొ
క్కనిసంబంధము దై వతంత్రిత నెఱుంగక రాని బాంధవ్యమో!

సుమం--ఒక్కొక్కరియొ యొక్కొక్కరికి రసమయంబగు ప్రీతి
జనించుట ప్రాకముగా ప్రాశస్త్యము. అనుభవజ్ఞాను ల దీనినే
తారామైత్రివనియు, చక్షూరాగమనియు వ్యవహరింతురు. ఈప్రే
మకుఁ దార్కాణములేదు, కారణమంతకుమునుపేలేదు. అయినను
పెద్దలు దీనినిబ్రహ్మాణముగి సంగీకరింతురు.

గీ॥ హేతువేలేని యాపక్షపాతమునకు
భంగమెప్పుటనైన సంభవముకాదు
స్నేహమయతాతు విద్వానిజెడరసీక
హృదయమర్మంబులను గదియించి కుట్టు॥

లప్ర--చంద్ర (ఒండొరులంగూచ్చి)

గీ॥ మెఱుంగిడినజాతిరతిసంపు యారపులీను
వీనిమేను శరాభి కొప్పీతు నెట్లు
అమరునేనిది కౌగిలింతమనుకోర్కె
హృదయముప్పొంగి మై పుల్కరించుచుండె॥

అయినను, పరాకృమతేజస్సులగు శూరులతోడిఁ పీరవిహారము
నకు శస్త్రమే గాక మణిశరణ్యమేమున్నది. అందులో ఇటువంటిపీరశర
వ్యము దాకని శస్త్ర మొకశస్త్రమా? అదియుంగాక శస్త్రాధారియుగు
నీతని గని మోమోటమునయుద్ధమేటికని నేనే తొలంగుదునేని, నీతఁడే
నన్నేమనఁగలడు. అ హేలా! కఠోరమగు పీరధర్మము స్నేహపరిపాటిని
నిరోధించుగదా.

సుమం--(లప్రని నిర్వర్ణించి కన్నీళ్లతోఁ దనలో) హృదయమా! ఏల
నీకీ యడియాస,

గీ॥ అక్కట! మనోరథంబుల కాదిమూల
మేదొ దైవంబు దాని మున్నేహరించె

త్రొంపి మును పారవై చిన తీవ కింక

కొత్తవిమొగ్గయేమి! చేకూరుటేమి !

చంద్ర--ఆర్యా! సుమంతా! నేను రథము దిగియెదను.

సుమం--ఎందులకు ?

చంద్ర--ఈ వీరపురుషుని గౌరవించినట్లగును. తొత్తిధర్మమును నిర్వహించినట్లగును. రథస్థులు పాదచారులతో యుద్ధముచేయరని శాస్త్రవేత్తలు వక్కాణింతురుగదా.

సుమం--(తనలో) అయ్యో, కష్టముసంభవించిన నాకు! ఇప్పుడు ధర్మాచారమును దప్పింతునా? కుమారుని సాహసకృత్యమునకు సమ్మతించునా?

చంద్ర--ఆర్యా! మానాయనగారు సయితము, ధర్మసంశయములను, మీవలననే తీర్చుకొనుచుండుకే మఱియీవిషయమున నితయాలోచనమేమి?

సుమం--అయ్యవ్వుంతుడా! నీవు ధర్మాచార మతిక్రమింపలేదు. ఇదియే సనాతనమైన సాంగ్రామికధర్మము; మీరిఘుసంహలు లనూచానముగ నడుపుచుండు వీరచారిత్రపద్ధతియే యిది.

లవు--అహోహా ఉత్సాహము కలగలుపుగానున్నదే!

ఉ॥ పున్నమచందరుఁ గను కుముద్వతివోలె మదీయదృష్టి యీ యన్నువవీరునందు ముదమందెడుగాని, ఝణంకిరూసము దృన్నినదోరుదారుణ గుణాంకితకార్ముకమైన యీభుజం జన్న నె, విస్ఫురద్రణరసానుభవంబునకే త్వరంపడు॥

చంద్ర--(రథము దిగి) ఆర్యా! సుమంతా! సావిత్రి! ప్రియద్రోకీతుడు నమస్కరించుచున్నాడు.

సుమం--కుమారా! నీగురుపరంపర సంగ్రామమున నీకు శ్రేయం బాపాదించుగాత.

లవు—కుమారా! నీవు తేరియందే మిగుల శోభించుచున్నావు, వలదు
అత్యాదరము వలదు. రథ మెక్కిము.

చంద్ర—అలాగైన మహాభాగా! నీవును వేటాకరథ మలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా! సుమంత్రా! రాజపుత్రుని రథ మెక్కింపరాదా?

సుమం—నీవును చంద్రాకేతువచన మనుసరింపరాదా?

లవు—ఎవరి యువకరణము వా రుపయోగించుకొనుటయం దభ్యంతర
మేమున్నది? కాని మే మడవులలో బెరిగినవారము, రథచర్య
నెఱుంగము.

సుమం—వత్స! గట్టివాడవోయి; దర్పసౌజన్యములకుఁ దగినట్లు మెలంగ
నేర్చువు. ఇటువంటి నిన్ను మాన్యపాలుఁ డై త్వాక్కుఁడు రామభద్రుఁడు
తలకించెనేని వాత్సల్యముచే నతనిహృదయము కఠిగిపోవును గదా?

లవు—ఆర్యా! ఆరాజర్షి సజ్జనుండని పసిద్ధి (లజ్జించుచున్నట్లు) మేమైనను,
శా॥ సత్రాలంబడఁగొట్టుపాటి యసదాచారంబు సైరింప మా

ధాతీనాథు నెవండు మెచ్చఁడు చరిత్రాఖ్యాతు? నాఁగాక యి .

ట్లత్రాసంబుగ నశ్వరక్షకులు సయ్యాటించు విశ్వంభర

త్వాత్రాక్షేపకః పగిల్చుములఁ దేజశ్శాలి సైరించునే? ॥

చంద్ర—(చిటునవ్వుతో) ఎట్లా! తండ్రిగారి పత్రాపోత్కర్షమునఁగూడ
నీ కసహనమా?

లవు—అసహనముండనీ ఉండకపోనీ, ఒకమాట అడిగెదను చెప్పుము,
ఆరాఘవేంద్రుఁడు దాంతుండని వినుచున్నాము. స్వయముగ నాయన
గర్వితుఁడుగాఁడు. ఆయన ప్రజలయందును గర్వముచూపట్టదు, కాని
ఆయన సేవకులిట్లు రాక్షసవాక్కులాడుచున్నారేమి?

గీ॥ మదవిగర్వితులాడు సంభాషణమున

ఋషులు రాక్షసమని నిర్ణయించినారు;

ఎట్టివైరంబునకును నదే పునాది

పరమచార్యగృహదియె ప్రపంచములకు ॥

ఈవిధముగా దానిని నిందించుచుఁ దదన్యమును నిట్లని యభినందిం
చిరి వినుము,

గీ॥ కామితంబులనించు, నఘంబుఁ ద్రొంచు,
గీర్తిసంతానమును గాంచుఁ గీడడంచు
జగములభరించుఁ గల్యాణి సత్యవాణి
జానులు వచించెదరు కామధేనువనుచు॥

సుమం--ఈకుమారుఁడు పుట్టువుచేతనే పరిశుద్ధస్వభావుఁడు. దానిపై
వాల్మీకిభగవానునిశిక్ష. ఇక నార్జునమత్తమైన వచనముల నుపన్య
సించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది ?

లవు--చంద్రకేతూ ! “తండ్రిగారి పృతాపోత్కర్షయందుఁగూడ నీకస
హనమా” అని ఘట్కితివే, చెప్పము. తాతృధర్మ మొక్కరిసామ్మా?
సుమం--బాలకా ! ఐత్యోకుడైన దేవుని నలుంగవుగాని ఊరకో, అతి
ప్రసంగము వలదు.

అ॥ వె॥ సైనికులను గెల్చి, చాటించినావు నీ
బిటుదులానితనము సరియెకాని
పరశురాము భంగపఱచిన జగజ్జెట్టి
పోడ నిట్టు లట్టు లాడఁదగునె?!

లవు--ఆర్యా, ఆరాజు భార్గవదమనుండని యేమో పెద్ద పొగడ్తగా
జాటించుచున్నా లేఱు ?

గీ॥ విపులకు వాణియం దొప్పు విక్రమంబు
క్షత్రియుల కొప్పు నదియె భుజంబునందు
భార్గవుఁడు విప్రుడై శస్త్రపాణియయ్యె
నతని గెల్చిన జేని కేమంతగొప్ప !

చంద్ర-ఆర్యా ! అతిప్రసంగమెందులకు ? ఓహో !

మ॥ ఇగనే మీతఁడు కొత్తగా వెలసినాడే! ఏరు డిమ్మేడినికా?

భగవంతుండగు జామదగ్నుతలలోనం దూటిపోఁ గల్గువాఁ

డగునేకా ! భువనైక పావనశరణ్యశ్లోకులౌ తండ్రిగా

రి గరిష్ఠత్వమునే గణింపఁ డఁట! యేరిం జీరికింగైకొనుకా? ।

లవు—కుమారా ! ఆరఘునాథుల గరిష్ఠత్వముంగూర్చి యెఱుంగని వాఁ

డెవ్వఁడు ? ఆవిషయమై కొంత వక్కాణింప వలసినదియుఁ గలదు.

అనునను ఎందులకు?

ఉ॥ ఆనృపు లెంతయైనను మహాత్ములు, పెద్దలు, గాన వారినే

మే ననరాదు, తాటకను నిట్టెవధించిన యట్టినద్యశ

శ్రీనిధు, లాఖరాజుని బిటెండికి మూఁడడుగుల్ గమించి, రా

వానరు వారిఁ గూల్చిన పృథ్వావము లోకమెఱుంగునేకదా!

చండ్రో—కౌరా ! అతిక్రాంతమత్యాదుఁడవై తండ్రిగారినిగూడ నధి

క్షేపించుచున్నావుగా? ఇకమాటలతోఁ బనిలేదు.

లవు—అవును పోరాటమునకుఁ దగిన చోటికిఁబోదము రమ్ము.

(ఇరువురును దర్పముతో నిష్క్రమింతురు.)

(సుమంత్రుఁడు రథముతో వెంటఁబోవును)

(ఇది సప్తమాంకము.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

అష్టమాంకము.

(ఆకాశమున)

శా॥ ఓహో! పీఠకిశోరులార! భువనాత్మ్యగ్రంభు లీమీరణో
త్సాహంబుల్ విరమింపుఁ డింక భవదస్త్రజ్వాలికామాలికా
దాహభ్రాంతములై స్ఫులింగముల చందంబయ్యె మింట్లగ్రహ
వ్యూహంబుల్ ; రవిబింబయుగ్మసమరంబు ల్లోకము ల్లాల్పవే !
లవు-అవలో ! ఏమీ యీమేఘనిర్వోషము!

సుమం--కుమారా ? చంద్రకేతూ ! శంభూకవధార్థమై యేగిన రఘు
నాథుఁ డీమార్గమున వచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు.

(పిమ్మటఁ బుష్పకముపై శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రవేశించును)

రామ-

శా॥ రారమ్మోయి కుమార, శూరకులచంద్రా, చంద్రకేతూ! ప్రియం
బారణ గుచ్చికపుంగలింపు నను వత్సా! సారకర్పూరసి
హారాసారసుధాభిషేకముల చాయజల్లనా నీతను
నైవ్విస్మయముచేత మామకమనస్తాపంబు చల్లాటుతఁ!

వత్సా ! దివ్యాస్త్రధరదేహునకు నీకుఁ గుశలమేకదా ?

చంద్ర-జనకా ! అత్యద్భుతరణవ్యాపారుఁడును ప్రియదర్శనండునునగు
నీలవుని చెలికారముచేఁ గుశలము. అవధరింపుఁడు ఈవీరప్రకాండుని
నాయనగారు నన్నుగాఁగాని అంతకుమించిన ప్రేమతోఁ గాని
లాలింపవలయునని నాపిన్నపము.

లవు—(స్వగతము) ఈమహానుభావుడు నన్నుగూడఁ గాఁగిలించుకొనిన బాగుండును.

రాము—(లవుని నిరూపించి) సంకోచము నీచెలికాఁ జటిగంభీరాకారుఁడు నుమా అహూ !

చ॥ మనుప సమస్తలోకముల మై ధరియించిన యస్త్రవేదమో !

తీనుప సజాండమెల్లఁ దనుధారణఁజేసిన క్షాత్రోలేజమో !

గనియయినట్టి శక్తులనికాయమో ! కాయమో సస్థనాళికీ !

కనులకు లక్ష్యమై తగు జగచ్చయపుణ్యఫలైక రాశియో !

లవు—(స్వగతము) అహూ ! ఈమహాపురుషుఁడు పుణ్యానుభవ దర్శకుఁడు గదా. ఈరూపము ప్రకృష్టమైన ధర్మమునకు ఫలాను రూపముగ నున్నది. భక్తిస్నేహ వైరాగ్యంబుల కేకాశ్రయం బీమూర్తియే, అనఁగో ఏమిది !

శా॥ వైరంబెల్ల నశించె, శాంతరస ముద్భాసించె, దోర్గర్వవి,
స్తారం బస్తమయంబుగాంచె, వినయస్వాంతంబు న న్వంచె, న
య్యాతే! యీపురుషాగ్రణిం గనఁ దదేకాయత్త మయ్యె న్మనం,
జారా ! పుణ్యలు తీర్థముల్ బలె నమూల్యశ్రీప్రభావోన్నతుల్ ॥

రాము—(స్వగతము) ఏమిది, ఈతఁ డొక్కమాఱుగ నాకు దుఃఖశాంతి గావించుచున్నాఁడు. మఱి యేనిమిత్తముచేతనోకాని నాయంతరా త్మను ప్రేమార్ద్రము గావించుచున్నాఁడు. అయినను స్నేహమునకు నిమిత్తమేమి ?

గీ॥ వస్తువులఁ గూర్పు నంతరుపాధి యేదా;
బహిరుపాధులచేత నేర్పడదు ప్రేమ
ప్రొద్దువాడువంగ నే తమ్మిమొగ్గ విచ్చు,
గలువచెలికాని గని చంద్రశిల కఱుగు॥

లవు—చంద్రకేతూ ! ఏరెవరు?

చంఢ్ర-ప్రియవయస్యా ! మానాయనగారేకదా.

లవు- “ప్రియవయస్యా” అని పిలిచితివిగాన నాకును వీ రావరుసవారే, కాని, మహానుభావులగు రామాయణకథాపూరుషులు నల్లరును సీతీవరుసవారే కదా. అందు వీరెవ్వరో చెప్పుము.

చంద్ర--పెద్దనాయనగారే వీరు.

లవు-- (శిల్లాసముతో) ఏహీ రఘునాథుఁడేకా, సూతోషము. మహానుభావుని దర్శించితిని. నేడు సుప్రభాతము, (వినయకౌతుకములతో, బరికించి) నాయనా ! ప్రాచేతసాంతేవాసి లవుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము--అయుష్మంతుఁడా ! రా రమ్మ, (ప్రేమతోఁగొనించి) ఓయి కుమారా ! జంకేటికి ? అతివినయము నలదు, పెక్కుమాటలు నన్ను గట్టిగాఁ గొనించుకొమ్ము.

గీ॥ పాకమై విచ్చు తమ్మి లోతేకుఘౌలె
లలితమై నున్ననై మాంసలంబు నైన
నీదు మైతాకు నాకు నామోడమయ్యె
జలువ వెన్నెలతో గంద మలఁదులీల ॥

లవు--(స్వగతము) వీరికి నాపై నింతటి నిర్వేతుక ప్రేమము. అజ్ఞానమున వీరికే నేను! మహాపచారముఁగావించితిని. కత్తిగట్టునంతటి దురుద్యోగమునరకు నేనే దొరకొంటిని. (ప్రకాశముగా) ఈలవుని యజ్ఞానమును నాయనగారు క్షమింపవలయును.

రాము--వత్సా ! నీవుచేసిన యపరాధమేమున్నది ?

చంద్ర--ఏమియులేదు. అశ్వరక్షకులు ప్రకటించిన నాయనగారిప్రతాపోత్పన్నమును విని, యిండుక విక్రమించినాఁడు.

రాము--బాలకా ! ఊత్రమున కిది యలంకారమేకాదటోయీ ?

శా॥ తేజశ్శాలి సహింపఁడెన్నఁడు పరోత్తేజం బదే వానికిఁ
నైజంబై, కొనితెచ్చికోని కళగానఁజాల శోభించు ; వి
భ్రాజదీప్తులవేడివేలుపు జ్వలింపఁ నూర్యకాంతంబు స్వో
త్తేజంబుఁ వెలిగిక్కుఁదాను బరిభూతింగన్న చందంబునఁ ॥

చంద్ర--సౌజన్యమెట్లో పరాక్రమముగూడ నట్లే యీవీరునియందు
శోభించును. చూడుఁడు ఈతఁడు పృథ్వీగించిన జ్యంభకాస్త్రము
లతో మనసైన్యములు కదలమెదలనేరక యెట్లుపడియున్నవో,
రాము--వత్సా, లవా ! అస్త్రముపసంహరింపుము, చంద్రకేతూ !
నీవును నీబలంబుల నోదార్పుము.

లవు--నాయనగారియాజ్ఞ ననుసరించెదను (ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర--చిత్తము (నిష్క్రమించును)

లవు--అస్త్రము శాంతించినది.

రాము--వత్సా! బ్రహ్మానులయిన తొల్లింటి మహానుభావు లనేకసహస్ర
వర్షంబులు తపించి, నిజతపోమయతేజోవిరాజమానములగు నీ
యస్త్రరాజములను సృష్టించిరి. అట్టి యీమంత్రపారాయణోప
నిషత్తును భగవానుడగు కృతాశ్వుఁడు తనకు వేనవేలు వర్షంబులు
శుశ్రూషగావించిన యంతేవాసియగు విశ్వామిత్రుని కొసంగ.
ఆమహానుభావుఁడు నాకుమాత్ర మనుగ్రహించె. ఇది వీని సంప్ర
దాయము. మఱి నీకేసంప్రదాయమున సిద్ధించినవి ?

లవు--మాయుభయులకును, నీయస్త్రములు పుట్టువుతోనే సిద్ధించినవి.

రాము--(ఆలోచించి తనలో) ఏమో కాఁగూడదా ! ఇది ప్రకృష్టమగు
పుణ్యపరిపాకముచే లభించిన మహాప్రభావము కాఁబోలు ! (ప్రకా
శముగా) కాని ఉభయార్థకమేమి ?

లవు--మే మిరువుర మన్నదమ్ములము, కవలము.

రాము- అట్లునున రెండవ వాఁడెవ్వఁడు ?

(నేతఁగ్యమున) భాండాదాయనా, భాండాదాయనా !

శా॥ భూమిపాలుర సైన్యకోటికిని దమ్ముగొట్టకుఁ యుద్ధమం
చేమో యంటివి, మిత్రమా, యది నిజంబేచెప్పు మీనాటితో
నే ముల్లోకములం దధీశ్వరపదంబే మాయమాఁగాత ను
ద్దామక్షత్రజనాశ్రుశస్త్రముల మంటల్ నేడు చల్లాఱుతఁ ॥

రాము-ఓహూ! ఎవఁడీతఁడు ధ్వనిమాత్రముచేతనే నాయొడలు పులక
రింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఆతఁడేకాఁబోలు ! నిర్ఘోషమునకుఁ దగినట్లే
శరీరముగూడ నీలమేఘశ్యామలమనోహరముగా నున్నది.

లవు-ఆయనయే నా అన్నగారు కుశుఁడు.

రాము-వత్సా ! యిచ్చుటి కొకమాఱు రమ్మందువా ?

లవు-అలాగుననే.

కుశు- (ప్ర)వేళించి అద్భుత హర్షధైర్యములతో ధనువాస్థానించుచు)
మ॥ తొలివైవస్వతునుండి యేమనుకులేంద్రుల్ శక్తిరత్నార్థమై
ఖిలరత్నోవనముల్ దహించిరి నిజతౌత్వాగ్నులం దామహా
త్ములతోనే గణమేని ధన్యమిది మతోదండ, మోహా ! పిచం
డిలబాణస్ఫురదుగ్రీధీధితి శిఖాసీరాజిత జ్యోతికమై.

(అని వికటముగఁ బరిక్రమించును.)

రాము--(కుశునిఁగాంచి) అహూ ! ఈక్షత్రియబాలకుని పౌరుషాతి
లేక మేమీ!

చ॥ కఆకుమెఱుంగుచూపు త్రిజగంబులసత్వబలంబులఁ దృణీ
కరణమొనర్ప, భారుణిదిగంబడు నాఁబడు ధీరయానము
ద్ధరముగ, బాలుఁడయ్యు గిరితోసరితోడగు శౌరనంబునఁ
దురదురవచ్చు వీఁడొడలితో నడువీరమొ లేక దగ్ధమో ?

అవు--(కుశుని సమీపించి) ఆర్యా ! జయము.

కుశ--తిమ్మఁడా ! ఏమోయుద్ధమనుచున్నా రేమిటోయీ ?

అవు-- అదియెంతపాటిగాని, గఱువతనంబుమాని వీరియెడలఁ దాము
వినయముననే వర్తింపవలయు.

కుశ--అదేల?

అవు--మహానుభావుఁడారఘనాథుఁడే ఈయన. మనయందున్న హాభావ మీ
వహించియున్నాఁడు. మీ సమావేశమునకు వేడుక పడుచున్నాఁడు.

కుశ--(ఊహించుకొని) ఏమీ రామాయణకథానాయకుఁడగుబ్రహ్మాండ
నాయకుఁడా యీతఁడు?

అవు--అవును.

కుశ--ఆమహానుభావుని పుణ్యదర్శనము ప్రార్థనీయముకదా కాని
మనము వారిసన్నిధానమున కేవిధముగఁ బోవలయునో?

అవు--గురుసన్నిధికిబోలె నుపచారపూర్వకముగ నే.

కుశ--ఓయీ ! అదెట్లు?

అవు--ఊర్మిలాదేవికొఁమీస చంద్రకేతుఁడీతఁడు; ఉదారిగుణసాహస్యుఁడు
సజ్జనుఁడు నన్ను బ్రీయవయస్యునిగా నెంచి నెయ్యమున గారివించు
చున్నాఁడు. కావున, ఆతిసివరుసచే ధర్మానుసరణమున మనకుఁగూడ
నీరాజుర్ని నాయనగారకదా.

కుశ--అట్లే కాసి రాజన్యునియందైననువినయానుసరణముదోషముకాదు.

అవు--ఆర్యా ! ఈచుహాపురుషునిజూడుఁడు. గంభీరమైన వీరి యాకార
ప్రభావము లో కాతీతములగు వీరి సచ్చరితాతిశయములకుఁ దార్హ
ణముగ లేదా?

కుశ--(పరికించి)

శా॥ ఔరా, ప్రేమరసాత్మకంబయిన యీయాకారమేమీ ! త్రిలో
కారాధ్యంబిది; యీప్రసాదగుణమాహా! యేమనం, బావనం

బీరాజ్జర్నిమహానభావ; మికనేమీ పాత్రమండే బలే !

శ్రీరామాయణకావ్యకర్త పృథ్వికటింఛే స్వీయవాగ్దేవతా||

తండ్రి? ప్రాచేతసాంతేవాసి కుశుఁ డిదే నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము-ఆయుష్మంతుఁడా, రా రమ్మ;

గీ|| సజలజలదమనోహరశ్యామమగుచు

నిద్దమై ముద్దుగారెడు సీదుమేను

గాఢవాత్సల్యమున బిగ్గఁగఁగిలింప

నాకు మనసయ్యె రాగదోయీ కుమార !

(కొఁగిలించితనలో) ఈబాలకుఁడెవ్వరి సంతానమోకాని,

శా|| అంతర్నాడికలం దొలుగునిజదేహ స్నేహసారంబూ, దృ

ష్టాంతాకారతఁ బైకినేర్పడిన దీవ్యచ్ఛేతనాధాతువో,

భ్రాంతానందముచేతఁ బొంగుహృదయస్యావంబూ, నాదేహ మా

ద్యంతం బీతఁడు ముంచెఁగొఁగిట సుధాయాదోనిధానంబునన్||

లవు--జనకా ! పట్టపగలింటిభానుఁడు నెన్నునటం దపించుచున్నాఁడు.

ముకూర్తమాత్రో మీమద్దిచెట్టునీడం గూర్చుండుకుగాక.

రాము-వత్సా! నీయిష్టమేకావంతు.(అందఱుపరిక్రమించికూర్చుండురు.)

రాము--(తనలో) ఈ కుశలపుల జన్మవృత్తాంతమం దేదోరహస్య ముండి

తీరవలయును. ఈబాలకుల వినయప్రవర్తనమునం గు సయితము,

నడుచుట, నిలుచుండుట, కూర్చుండుట మున్నగు స్వభావములలో

భ్రాజ్యములగు సామాజ్యలక్షణములే గోచరించుచున్నయవి.

ఇవి ప్రయత్నముతో నలవరించుకొన్నవిగాఁ గన్పించుటలేదు. చిర్మబి

నంబులగు జాతిరతనంబులయందు నిగనిగలాడు మయాఖమాలి

కలపోలిక, వికచారవిండములయందు మాకరందబిందువుల చంద

మునఁ, బ్రతిజనమనోహరములగు వీరి దేహములయందు సహజలక్ష్మీ

విరాసములే తాండవించుచున్నవి. అయ్యో! నా పాశుహృదయ

మీకను నిర్ణయించు నేరకున్నది గాని ఈ శిశుద్వయమునందు రఘు
కుమారుల చందములెన్ని పఠిబింబించుటలేదు ?

సీ! తరుణకపోత కంఠచ్ఛాయతోరాయు

మెఱుగారు నిద్దంపు మేనిచాయ

ఘనవృషస్కంధంబు నెనయు మూఁపులతోడ

సమ పరిపీన గాత్రముల సారు

ధీర ప్రశాంత గంభీర నిశ్చలమైన

కొదమసింగంపు మేలుచుటఁ జూపు

కణఁణలాడు మంగళమ్మదంగధ్వని

దలపించు కంచు కంఠస్వరంబు

గీ॥ వెలయు పీఠి రఘుకుమారులకుఁబోలె

సూక్ష్మశరముగ మఁళిమఱి జూచుకొలఁది

జానకీలీల లెన్నియో కాన నగుచు

కనులతో నాచుచున్న ద క్కాంతమోము॥

హా! హృదయనూ! ఇంకను సందేహించెదవేల, జానకీ
వదనాంబులదమే యీకవలమోములం దుట్టిపడుచున్నది ? చూడు,

గీ॥ ఆశిముత్యాల పలుకాంతి నందగించు

ముద్దుమోవి యదే; కర్ణములును నవియె;

రక్తనీలంబులయ్యు నేత్రములలోని

సహజ సౌభాగ్య గుణవిలాసంబు లవియె॥

ఇదియే వాల్మీకి నివసించునట్టి యరణ్యము. ఇక్కడనేకదా
జానకీ పరిత్యజింపఁబడినది. బాలకుల రూపలీలాదికములూ సరిపోవు
చున్నవి. ఇంక “అత్త్రములు స్వతస్సిద్ధము”లను విషయమేదో దానిని
గదా విమర్శింపవలయు. ఆనాడు చిత్రసంకర్షణ సందర్భమునం
దీయత్త్రములఁగూర్చి నా చేసిన వరప్రదానమే ఫలించినదేమో? సంప్ర
దాయశూన్యముగఁ దొల్లింటి మహానుభావులకైనను నీ యత్త్రములు

లభించినట్లు నేను వినలేదు. ఈ యానందాతిశయమే సందేహములచే నాందోళించు నాడెందమును నమ్మించుచున్నది. ఇవియుంగాక, దేవేరి గర్భభారము రెండు పాయలుగా నేర్పడి ముండుటను నేనెన్నిమాటులో జూచితిని. పోనీ యేదేని యుపాయముచే వీరి నడుగుదురా ?

లవు-జనకా ? ఏమిది జగన్మంగళంబగు మీనదనారపిందము బాష్ప వర్షముచేఁ దోఁగుచున్నది; ఎందులకు ?

కుశు-వత్సా ! ఎందులకని యడిగెదవేమి ?

మ॥ అనుఁగుంజానకిలేని రాములకుఁగాదా దుఃఖమేదేనిఁ, గాం తనెడఁబాయఁ బ్రపంచమంతయు నరణ్యంబేకదా ? యంత య త్యనురాగంబెటో యీవియోగమటులే యయ్యెం దురంతం బింకే మన; రామాయణమే యెఱుంగనట వత్సా, యిట్లు ప్రశ్నింతువే?

రాము-(స్వగతము) అహహా ! వీరి ప్రసంగము తటస్థముగానున్నది. వలదు. ఇంకఁ బ్రశ్నించి మాత్ర మేమిప్రయోజనము. ఓ పాడు హృదయమా ? ఆకస్మికచంచలవికారముతో నేల పరువులెత్తితివి ? పట్టజాలని దుఃఖముచే బయటఁబడిపోయి పసివాండు సైతము జాలిపడునంతటి బేలవై పోయితివి. కానీ, ఈ వికారము కప్పి పుచ్చెదఁగాక. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా ! రామాయణ ముట, అందు సూర్యవంశ సంకీర్తనముగలదట వాల్మీకిభగవానుని సరస్వతీనివ్యందమట! అందొక్కింత వినఁ గుతూహలమగుచున్నది, చదివెదరా ?

కుశు-అవును ఆగ్రంథమును మేము శ్రద్ధతోఁ బఠించితిమి. అడిగిన వెంటనే, బాలచరిత్రాంతిమాధ్యాయములోని యీ రెండు శ్లోకములు స్ఫురించినవి. ఆకర్ణింతురుగాక,

శ్లో॥ ప్రియాతు సీతా రామస్య । దారాపితృకృతా ఇతి

గుణా ద్రూపగుణాచ్ఛాపి । ప్రీతి ర్భూయో ప్యవర్ధత॥

లవు-తండ్రి ! రెండవశ్లోకము నేను చదువుదునా ?

రాము-నాయనా ? ఏదీ పఠింపుము.

శ్లో॥ తత్రైవ రామస్సీతాయాః । ప్రాణేభ్యోపి ప్రియో భవత్
హృదయస్త్యేవజానాతి । ప్రితియోగం పరస్పరమ్॥

రాము-(స్వగతము) హా! హా! కష్టము. ఇది యతి ఘోరముగ హృదయమర్కమును బెల్లగొడుచుచున్నది. హా దేవీ! అప్పుడీ ప్రకారముననేకదా మనకు జరిగినది. అట్టి యా సంసారవృత్తాంతము లేనాటికంతయు లేని విపర్యాసపరంపరలతో విప్రలంభాంతములుగాఁ బరిణమించి హృదయమును దహించుచున్నవే !

సీ॥ పరమవిశ్వాసభావములచే మితిలేని

నాటి యానంద సందర్భమేడ

అన్యోన్యసర్వ లీలానుకూల విధాన

నానా విలాస యత్నంబులేడ

తనివ్రాని కూర్చి మంతనపు ముచ్చటలకై

యొదవు కాతుక రసాభ్యుదయమేడ

భేదమోదముల నేకీభావము వహించి

పెనఁగొన్న మనసు పొంతనములేడ

గీ॥ అంతయు నదేదో స్వప్నవృత్తాంతమట్లు

ముగిసి దుస్మరణీయమై పోయెగాని

పాడు ప్రాణంబు లేటికో పాసిపోక

ప్రాకులాడుచు నున్న వీపాపిబొంది॥

హా! హా! దుస్మరణీయమైన యాకాలమే యిప్పుడు స్మరింప నయ్యెనా? అయ్యో ఆముచ్చటలెక్కడ? మొదటనే హృదయమునఁ బెనఁగొన్న గాఢానురాగముచేతఁ గాఁబోలు, కాఁపురమునకు వచ్చిన కొలఁదికాలమునకే జానకి యెంతయో కలుపుఁగోలుతనంబున నామనంబలరింప నేర్చినది,

సీ॥ మెఱుంగుఁ జెక్కిళ్ళవై జిఱుగుంటలేర్పడ

మొలకనవ్వుల ముద్దు గులుక నేర్చె

పనియేదో కల్పించికొని జంటబాయక

వెడవెడఁజనపు లర్పింపనేర్చె

తలపు వెల్లదనంబుదెలిసి యూటటగ నూ

రింపుఁ బల్కుల ముచ్చటింప నేర్చె

కైసేతయై కొల్వకడకేగుచో నైఁగ

యిడిపిల్చి ముద్దు లందీయ నేర్చె

గీ॥ తనువుపై గోలతనము డెందమునఁ గొంత

పోడతనముగ మెలఁగ నప్పొలఁతి నేర్చె

దినమునకు మేన నొకవచ్చె తేజరిల్లఁ

బ్రాయపుందీవ నొలిపూతఁ బూయునపుడె।

(నేపథ్యమునఁ బెద్దకలకలము)

కుశువత్సా! ఆ కలకలమేమో చూచిరమ్ము.

(కొందఱు నటులు పరువెత్తి వత్తురు)

వట్టుకుమాగులారా! మీకును, రాజపుత్ర సైన్యములకును ఘోర
యుద్ధము జరుగుచున్నదట! మన ముసిపల్లె యాబాలగోపాలము
కలగుండువడి పరువెత్తికొని వచ్చుచున్నది. అందుచో మన గురువు
గారగు నాల్కీకులును పసిష్ఠులును మఱి మిథిలాపతియగు నృధరాజ
ర్షియు, అరుంధతీ సహితమై కొనల్యాగులగు దశరథుని పట్టపు
దేవులును బయలుదేరి మునుసలితిముచే నకువలేక పడుచు
లేచుచు వచ్చుచున్నారు.

రామా! మీ! పూజ్యులగు సరుంధతీ పసిష్ఠులును నమ్మలును, మామ
గారుగూడ నిక్కడనేయున్నారా? అయ్యో! పీఠందటి నే నేమొగ
మునజూతును. హా హా మందఁ భౌగ్యుడనూ, జనకరాజరి గూడ నిచ్చ
టికేవచ్చినాడని పిడుగుపంటివార్తవింటినే! కాని, (ప్రకాశముగా)
కుమారులారా! మనమే త్వరగా వారలఁగలిసికొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది అష్టమాంకము.

~~~~~

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

—• న వ మాం క ము. •—

(ప్రవేశము :— లక్ష్మణుడు.)

ఓహో ! ఇప్పుడు వాల్మీకిభగవానుడు బ్రహ్మక్షత్ర పౌరజాన పదులగు ప్రజలతో బాటు మమ్ముగూడ నాహ్వనముగావించి, స్వప్రభావముచే దేవాసురతిర్యగురగమానవనికాయ్యంబగు చరాచరభూత ప్రపంచమును నెక్కయెడ సమావేశపఱచినాడు. నాకును అన్నగారాజాపించిరికా “వత్సా ! తన నాటకమప్పురస్త్రీ లాడుచుండఁగాఁ జూచుటకు వాల్మీకిభగవానుడు మనల నాహ్వనముగావించె గావున భాగీరథీ తీరమందలి యొక మనోజ్ఞస్థానమున సమాజ సన్నివేశము గావింపుము” అని; అలాగే నేనును మర్యామర్త్యవిశిష్టమగు భూతసంఘాతమునకు నుచితస్థానంబులఁగల్పించితిని. ఇదిగో ఆర్యుఁడును దయచేయుచున్నాడు. ప్రాజ్యమగు రాజ్యాశ్రమమనందుండియు దుష్కరమగు తాపసవ్రతమునే యవలంబించుచున్న యన్నగారు వాల్మీకిభగవానుని యందలి శౌరవముచేతనే యిక్కడి కేతెంచుచున్నారు.

(పిమ్మట రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—వత్సా ! లక్ష్మణా ! రంగప్రేక్షకులు వచ్చినారా ?

లక్ష్మణు—వచ్చినారు.

రాము—ఈ కుశలవకుమారుల కిరువురకును జంద్రకేతునితో సమానమగు స్థానమర్యాద నేర్పఱపుము.

లక్ష్మణు—ప్రభుస్నేహము గుఱ్ఱించి యట్లే చేసితిని. ఇదియే తాజాసనము పఱపించితిని. ఆర్యుఁ డలంకరించుఁగాక. (రాముఁడు కూర్చుండును.)

లక్ష్మణు—ఓయీ ! ఇక నారంభింపుడు.

సూత్రధారుడు—(ప్రవేశించి) భూతార్థవాదియగు వాల్మీకిగవానుడు,
జంగమస్థావర విశిష్టంబగు లోకంబున కిట్లని యాజ్ఞాపించుచున్నాడు.
“ఆర్ష నేత్రముతోనుపలక్షించి, పావనంబును కరుణామృతరసబాధు
రమునుగా మేము నిబంధించిన యీప్రబాధమును, గార్యగౌరవ
ముచే నవధరింతురుగాక” అని.

రాము—ఇట్లని వేతే చెప్పనక్కరలేదు. మహర్షులు సమస్తధర్మములను
బోధింపించినవాగు. అమృతసారంబులై, పరోరజసాములగు వారి
ప్రజ్ఞానంబులకు నన్యధాత్వం బెన్నండును సంధవింపకు కావున
నట్టివానియెడ సంశయింపనే కూడదు.

(నేపథ్యమున) హా! ఆర్యపుత్రా! హా! కుమారలక్ష్మణా!
ఏకాకినిగా నీ మందభాగ్యురాలిని గీకారణ్యమున దిక్కులేనిదానిగా
విడిచిపెట్టితిరే! ఆసన్నప్రసవవేదనతో నల్లాడు నన్నీ గంగ కే యొప్పు
గింపనెంచితిరా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఇదేదో విపరీతమైనదే!

సూత్ర—

గీ॥ దేవి! వైదేహీ విశ్వధాతీతనూజ విభుసచే గాఱుగానలవిడువఁబడియె
పతివియోగార్తిచేనామెప్రసవబాధనోపజాలకగంగలోనుఱుకఁబోయె.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—హా! హా! దేవీ జానకీ! సాహసింపకుము, సాహసింపకుము.

వత్సా, లక్ష్మణా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిది నాటకము.

రాము—హా! దేవీ, దండకారణ్యవాస ప్రియసఖ! నీ కీ దైవదుర్విపాక
మంతయు నీ రామహతకునివలనఁ గదా.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ప్రబుధార్థమును దిలకింపుడు.

రాము--ఇదే వజ్రముయుండను సిద్ధముగానే యున్నాను.

(అంతట దొడ్పై నుక్కొక్క బాలకునుంచికొన్న పృథ్వీ భాగీరథులచే నవలంబింపఁబడిన సీత ప్రవేశించును.)

రాము--వత్సా! సౌఖ్యతీ, యేమో నిర్ణయింపరాని మాహాంధకారమునఁబడిపోవుచున్నాను నునూ, నాచేయి పట్టుకొమ్ము.

పృథ్వీ భాగీరథులు --

సీత ఊరికిలు సుమ్మకల్యాణి, యూరికిలు అమ్మవదేహి, నీయదృష్టముపండ రఘుకులమునిపు మేటిపుత్రకులఁగవలకడుపు చల్లంగఁగంటివిగాకుమారి!

సీత--(చూచి) ఆహా! ఇద్దఱుకొడుకులఁగంటినా? ఏరీ (పిల్లలనంటికొని) హా! ఆర్యపుత్రా, (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ--(రాముచాదములపైఁబడి) ఆర్యా! అదృష్టవంతులము, బ్రదికితిమి రఘువంశమునకుఁ గల్యాణాంకురము లుదయించినవి. (రాముంజూచి) హా, హా! ఏమిది! కిన్నీటిమున్నీటంబడి, పరవశుడై యాచ్యుడు మూర్ఛిలైఁగదా, (విసరుచున్నాడు)

పృథ్వీ--బిడ్డా, ఊరికిలుము, ఊరికిలుము.

సీత--భగవతులారా, మీ రెవ్వరు?

పృథ్వీ--వత్సా! ఈమె సీతేశ్వరులకులదేవత భాగీరథి.

సీత--భగవతీ! నీకు నమస్కారము.

భాగీ--చారిత్రమున కనుకూపమైన కల్యాణపరంపరలం బొందుము.

లక్ష్మ--అమ్మ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

భాగీ--వత్సా, ఈయమె నీతల్లి వసుంధర.

సీత--హా! అమ్మా, ఇట్టియవస్థలోనున్న నన్ను జూచుచున్నానా?

పృథ్వీ--రావే నాతల్లీ, రమ్మ. (సీతను గూర్చినించి మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ--అమ్మయ్య! ఆర్య పృథ్వీ భాగీరథులచే ననుగ్రహింపఁబడినది.

రాము--(చూచి) ఇది మఱిత కరుణాస్పదముగానున్నది.

భాగీ--విశ్వంభరయు దూఱుచుచున్నదే! కన్నకడుపుకదా, దీని శాంతివారైన లోగిపోవలసినదే. చైతన్యవంతుల కెల్ల సీసంసారతంత్ర వంతరంగమున మోహగ్రంథితోఁ దెగిపోకుండ నుండునదేకదా.

వత్సా! వైదేహి; దేవీ భూతధాత్రీ; ఊటిసిల్లుడు, ఊటిసిల్లుడు.

పృథ్వీ--భాగీరథీదేవీ! ఈ సీతనుజూచి నే నూటిసిల్లుటయెట్లు?

మ! కలకాలంబిటుబిడ్డ కాఁపురమయో! కష్టలతోనే చనక

వలెనా! యితసుఖాబుమాటఁ గలనైనంగాన దాలుకతో

పల రాకాసిచెఱు జరంబునికి దప్పక మెడి, సీరాడు పొ

ద్దులతో సీగతి సంభవించె నెటులోర్తు జూచి యీ కానుపుక!

భాగీ--దేవీ! తెలియనిదానపుకాపు గదా భవితవ్యమున డెవ్వరడ్డు పడఁగలరు?

పృథ్వీ--భాగీరథీ, నిజమే కాని రామభద్రునికది తగినపనియా? చూడు,

మ! మునుబాల్యంబునఁ దా గ్రహించిన కరంబుక లెక్కనేయుండు, మ

న్న నన్నైనగణింపఁ డా జనకునైనం గానఁ డా వన్నైన

ననుగైకోఁ డలసాహచర్యమతి నైనం జూడఁ డీ కాన్పునై

న నిదానింపఁడికేవియో తగుప్రమాణంబుల్ ధరాజానికి॥

సీత--హా! ఆర్యపుత్రుడు తలంపునకుఁ దేబడియేనే!

పృథ్వీ--ఆ. ఇంకను నీ కార్యపుత్రుఁ డెవ్వడే?

సీత--(సిగ్గుతోడి కన్నీటితో) అమ్మా నీ వన్నట్లే.

రాము--అమ్మా! పృథ్వీ నిజమే. ఉన్నను నేను లేనివాడనే.

భాగీ--భగవతీ, వస్తుంధరా! క్షమింపుము. ఈసంసారమునకు శరీరంబువే

సీపుకదా, ఎఱుక లేనిదానివలె నల్లునిపైఁ గోపగించుకొందువేమి?

మ! అలమో దుర్యోకమెల్లలోకముల నాయానోట; ముఁ లంకలో

పలఁగావించిన శుద్ధిమాట యొకఁడు బాటించడిచోట, నీ

యిల, లోకానుమతంబెకా కులధనం బిత్వాకువంశ్యాభి కీ

కలతం జక్కిన రామభద్రునికీకం గర్తవ్య మేముండెడికి?

అక్క- దేవతల కడ్డేమున్నది. నిఖలభూతహృద యేంగితంబుల నెఱుంగ నేర్తురుకదా. అందున భాగీరథిగూర్చి చెప్పవలయునా? తల్లీ నిజమాడితివి, నీ కిదే యభివాదనము.

రాము- తల్లీ! భగీరథకుటుంబమందు నీకుఁ గలయనుగ్రహమును నిర్వర్తించితివి.

వృత్తి- భాగీరథీ! మీయొడవరంతరమునేను ప్రసన్నురాలనే అయినను నాబిడ్డకు సంభవించిన యీదుఃఖసంవేగమాపాతనుస్సహమైనది. రామభద్రునికుసీతవైఁగలగాఢానురాగము నేనుమాత్రమెఱుంగనా?

గీ॥ విధివశంబునఁ బ్రియురాలి విడిచి యతఁడు

దరికొని దహించుచున్న డెందంబుతోడ

నఖలలోకోత్త రాతిధైర్యంబువలన

బ్రతికియున్నాఁడు ప్రజలసాభాగ్యమునను॥

సీత-(ఏడ్చుచుఁగృతాంజలియై) తల్లీ; ఈదుఃఖము భరించి నే నొక బ్రతుక లేను, నీయంగములయందు నన్నువిలయము గావింపుము.

రాము-ఇంతింటె వేతేమనఁ గలదు !

భాగీ-పాపముశాంతించుఁగాక. బిడ్డా, వేయివత్సరములు సాభాగ్యవతివై జీవించియుండుము.

వృత్తి-వత్సా! సాహసమువలదు. నీపుత్రీకులనైన గాపాడుకొననా?

సీత-- అమ్మా; అనాథ నైపోయితిని. ఇంకవీరితో నేమి?

రాము-- హా! హృదయమా! వజ్రహయమైతివే !

భాగీ-- బిడ్డా, నీవు సనాథవే అనాథ వెట్లవుదువు ?

సీత--అయ్యో! మందభాష్యురాలికి నాకు సనాథత గూడనా.

భాగీ--వత్సా, ఏల నిర్వేదము?

గీ॥ అమ్మరో, లోకకల్యాణమైన నిన్ను నీవె యీగతినేల నిందించుకొందు
నీమసాంగత్యమునఁ జేసినిశ్చయముగమాపవిత్రతగూడసంభావ్యమయ్యె
లక్క--ఆర్యా! వినుము.

రాము--లోకము వినుఁగాక.

(నేపథ్యమునఁ గలకలము.)

రాము--ఇదేదో మహాశ్చర్యకరమైనదే!

సీత--ఆహా! ఏమిది అంతరిక్ష మాతయుఁ బ్రజ్వలించుచున్నది!

పృ-భా--ఓహో! తెలిసినది.

గీ॥ మున్ను గ్రహముగ నల భృశాశ్వండు, కాశి
కుండు, రాముండు నేనికి గురువులైరి,
అవియె యావిర్భవించుచున్నవి నిశాత
మార్గణగణంబుతోడి జ్యౌభకములెల్ల॥

(నే ప థ్య ము న)

గీ॥ జానకీదేవి, యిదైనమస్తా మమ్మ శరణమింక మాకునీతనూజన్వయంబై
చిత్రపటమందుమమ్మదర్శించునప్పుడల్లరఘునాథుఁడెల్లెకాయానతిచ్చె.

సీత--ఆహా! ఆనందము. అస్త్రదేవతలు ప్రస్ఫురించుచున్నారు.

లక్క--ఆర్యా, ఆనాడు వక్కాణించితిరిగదా, "సర్వభా యివి నీ సం
తానము నాశ్రయింపఁగలవు" అని.

పృ-భా-- గీ॥ వందనంబో మహాస్త్ర దైవతములార,

ధన్యులము మేము మీ ప్రసాదంబు వలన

బిడ్డలెప్పుడు మిమ్ము భావించు రవుడు

దరికి నరుదెంచు పొండు భద్రమగు మీకు!

రాముఁడత్యా ! లక్ష్మణా !

గీ॥ విస్తయానందసందర్భవిభ్రమములఁ జెదరియప్పొంగుకరుణవీచికలనుడిసి
 ఇట్టికట్టిదియనిర్ణయింపరానికొండాకయవస్థలోఁ గొట్టుకొనుచునుంటి.
 వ్యభా--బిడ్డా ఆనందింపుము. నీవుత్రేకు లిప్పుడు రామభద్రులంతటి
 వారైరి.

సీత--హా ! భగవతులారా ! నిక్కులేనిదాననైతికదా. వీరికి యెంత
 సంస్కార మొనరించువా రెవ్వరు ?

రాము--హా, హా, లక్ష్మణా ! ఎంతటి వైషరీత్యమయ్యెను.

మ॥ పరమేశ్వరియకా వశిష్ఠుడు పరబ్రహ్మర్షి పారంపరిక

బాపాలించు రఘుశ్రీతీర్థర కుటుంబబుతకుఁ దీపికా

భరణంబైన వసుధరాసుత తపింపజొచ్చె సంస్కర్తలె

వ్వరునాబిడ్డలకంచు నీవిషమదైవప్రాప్తి కింకేమనఁ॥

భాగీ--బిడ్డా ! దీనికై విచారమొదులకు ? కష్టకాలమున నిన్నాదరించి
 తనయాశ్రమమునఁ జేర్చికొన్న వాల్మీకిభగవానుఁడులేడా? ఆమహా
 నుభావుండేకదా నీకుఁబురుడువ్రాయుటకు మమ్ము నియోగించినది;
 పాలువిడిచిన వెనుక నీ బిడ్డల నాయనకే యొప్పగించెదము కావల
 సిన. యెంతసంస్కారమాయనయే నిర్వర్తింపఁగలఁడు. వశిష్ఠాంగిరసు
 లెట్లా ఈ వాల్మీకిభగవానుఁడుసయిత మట్లే రఘు జనక వంశముల
 రెంటికిని యాచార్యుఁడే.

రాము--ఏమీ ఇదంతయు వాల్మీకిమహానుభావుని నియోగమా ?
 మహర్షీ! నమస్కారము నీశిష్యవాత్సల్యము. నిరూఢమైనది. అమ్మా
 భాగీరథీ, నీవును బాగుగ యోజించినావు.

లక్ష్మణ--ఆర్యా, సత్యము విన్నవించుకొనుచున్నాను. ఆ యా జాడలంబట్టి
 యీ బాలకులే కుశలవ్రులని యూహించెదను. చూడఁడు,

గీ॥ కవలు వీరలు వీరపుంగవులు, మఱియు

నస్త్రుసంతతియా జన్మమందె యొడవె

చదువులా మాని వాల్మీకి సంతరించె

ఉద్యు రెండేడ్ల ప్రియపుం బడియ గుడిరె॥

రాము-- అవును, ఈశువులే కుశలవులని యారదోళించు డెడముతో

నేనును గలవరమందుచునే యున్నాను.

పృథ్వీ-- బిడ్డా, ఇంకరమ్మ రసాలముచు బవిరీకరింపుము.

రాము-- హా ! పేయసీ ! లోకాంతరమునకుఁ దరలుచుంటివా?

సీత-- అమ్మా; నన్నుసీలోఁజేర్చికొని లయమొందింపుము. ఇటువంటి

జీవలోకపరివర్తన మింక నే ననుభవించఁజాలను.

రాము-- హా! హా! ఏమిప్రత్యుత్తరము వచ్చునోకదా !

పృథ్వీ--బిడ్డా, పాలువిడుచువరకు సీత నా కడుపుననుండి బిడ్డలఁ

గాపాడుకొనుచుండుము, పిదప వాల్మీకి నియోగ మెట్లొ యట్లు

కావించువుగాని రమ్ము.

భాగీ-- ఈమాట బాగున్నది. వాల్మీకియానతియు నిట్లేకదా.

(గంగా, పృథ్వీ, సీతలు, నిష్క్రమింతురు.)

రాము-- ఏమీ ! వైదేహికి విలయమే సంభవించెనా? హా, వేరీ దండ

కారణ్యవాసప్రియసఖి! హాచారిత్రదేవతా! లోకాంతమునకిదివా?

(మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ-- హా, హా, వాల్మీకిభగవానుడా, రక్షింపుము, రక్షింపుము.

ఇదియా నీ కావ్యార్థము !

(కేవలమున) చాలింపుడు వాద్యములసందడి. ఓహోహో

జంగమస్థావర. మర్త్యామర్త్యభూతసంఘతములారా ! వాల్మీకిభగవా
నునిచే ననుజ్ఞాతమైన పవిత్రాద్యుతమును బరికింపుడు.

లక్ష్మ--అహూ ! అద్భుతముగానున్నదే !

గీ! కలఁగమథియించిన విభాన గాంగజలము

గగనతలమెల్ల దేవర్షి గణమునిండె

అద్భుతంబదె ! యార్య భోయమునుండి

వెడలె గంగా వసుంధరల్ వెంబడింప॥

(మ ర ల నే ప థ్య ము న)

మ! అరుదేవమ్మ యరుంధతి, భువనవంద్యా, మేము మందాకినీ

ధరణీదేవుల మొప్పగించెదము సీత! నీకు బుణ్యాంగనా

భరణంబు. బలిదేవతాతిలకము వై వేహి నీ కొడలి.

కరణీయంబుదలంది పోచికొనుడింక! నీవు వాల్మీకియు॥

లక్ష్మ--అశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆర్యా ! చూడఁడు, చూడఁడు,

(పిమ్మట అరుంధతి, సీతయు, వాల్మీకియు బ్రవేశింతురు.)

అరుంధతి-- గీ! త్వరపడుము వత్స, జానకీ తలఁకు విడుము

ఆనగొనియిష్ట వెనువెన్న లాడఁదగదు

ప్రణయహిరిమైన నీ కరస్పృశచేత

రమ్మ బ్రతికింపు వేగ మా రామభద్రు॥

సీత--(తత్తటపాటున సమీపించి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రా,
తోటడిల్లుడు.

రాము--(సమాశ్వాసిల్లియానందమున) అహూ, ఏమది. (చూచి హర్షా
ద్భుతములతో) దేవియు, అరుంధతియు, ఋష్యశృంగశాంతా సమ
తులు గురువులందఱునా ?

అరు--వత్సా ! రామభద్రా, చూడుము. ఈ యమ భగీరథకులదేవత
యగు భాగీరథి, ఈమె నీ యత్తగారు భగవతి విశ్వంభర, నీ యెడ
ననుగ్రహించినారు.

భాగీ-వృద్ధ్య-- (నేపథ్యమున) . జగత్పతి రామభద్రా! పరిత్యాగ
సమయమున మమ్ము ధ్యానించి సీనుమాళావృగిందితివిగదా
ఆ ఋణము తీర్చికోంటిమి.

రాము-- ఏమిది మహాపరాధుడనగు నన్ను భగవత్తు లిరువ్వులు ధన్యుగ్ర
హించినారు !

అరుం--టా హూ ! పారజానకదులాగా ఈవిధముగా నీమె పూజ్య
లగుమందాకినీవసుధరాదేవతలచే బ్రస్తుతింపబడి, వాల్మీకి, మా
సీంద్రుచే బరామర్శింపబడి యరుంధతినగు నాకు నెప్పగింప
బడుటయేకాక, పూర్వము భగవానుడగు వీతిహళాత్మునిచే
బ్రహ్మాదిదేవతలెల్ల నభినందింప బవిత్రచారిత్రయని నిర్ణయింపబడి
నది. అట్టి నూర్యవంశపుంగోడలగు దేవయజ్ఞసంభూతను నీసీతణి
రామభద్రుడను మరల బ.గ్రహించుటకు మీయభిప్రాయమేమిది ?

(నేపథ్యమున) ఇంతకంటె జగదానందమేమున్నది? అవశ్యము
వరిగ్రహించుగాక !

లక్ష్మ--అహా ! ఎంతటి నుదినమిది !

[ఈవిధముగాఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవి హెచ్చరించిన
తోడనే పారజానపదులెల్లరును సమస్తభూతగ్రామంబును జానకీదేవికి
నమస్కరించుచున్నారు. దిక్పాలరును సప్తర్షులును గుసుమవర్షముల
నభిషేకించుచున్నారు.]

వాల్మీ--జగత్పతి ! రామభద్రా ?

మ|| కృతురాజంబు మధావిధి జరుగు లోకశ్లాఘ్యమై కాంచన
పత్రిమాస్థానమునందు నిల్చికొను మమ్మా ! నిక్కపుంజానకీ
గృతపుణ్య సహధర్మచారిణి బురంధ్రీరత్నము; బుణ్యధం
వతుల విముల గన్నులారగని యానందించు ముల్లోకముల !

రాము-- భగవానుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు

లక్ష్మ--నేటికి గృతార్థుడనైతిని

సీత--అమృత్యు, బ్రతికితిని.

లక్ష్మ--అమ్మా జానకీ! లజ్జహీనుడు లక్ష్మణుడు నమస్కరించుచున్నాడు.
 సీత--వత్సా! ఇట్టివాఁడవుగాఁ జిరకాలము వర్ధిల్లుము!

అరుం--వాల్మీకిభగవానుడా! సీతాగర్భసంభూతులగు రామభద్ర
 సుబ్రహ్మణ్యకులఁ గుశలపులఁ గూడఁ దలిదండులి కొప్పగింపుము.

రాము--లక్ష్మ--ఆనందము, కానిండు.

సీత-- (సఖాష్టకూతముగ) ఏరీ! నాపుత్రీకులు!

వాల్మీ--బిడ్డలారా! రండు నమస్కరింపుడు. ఈయన మీతండ్రి రఘుపతి.
 ఈతఁడు మీపినతండ్రి లక్ష్మణుడు. ఈమెయే మీతల్లి సీతాదేవి.
 ఈమహానుభావుడు మీమాతామహుడు జనక రాజు.

సీత-- (హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ జూచి) ఏమి నాతండ్రియీ!

కుశ--లవ--హా! తండ్రి! హా! తల్లీ! హా! మాతామహా!

రాము--(సంతసమునఁ గొగిలించి) కుమారులారా! పున్నెమునలభించితిరి.

సీత--కుమారా కుశా! రా, రమ్మ కుమారా లవా! జన్మాంతర
 గతను నన్నుఁ జిరకాలము గొగిలించుకొందు.

కుశ--లవ--అహా! ధన్యుల మైతిమి.

సీత--వాల్మీకిభగవానుడా! నమస్కరించుచున్నాను.

వాల్మీ--బిడ్డా! చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై వర్ధిల్లుము.

సీత--అహా! ఎంతటి సుదినమిది! నాయనయు, కులగురువులును, ఆర్యాజనం
 బును, సభర్తృకయగు శాంతాదేవియు సలక్ష్యులడై సుప్రసన్ను
 డైన యార్యపుత్రుడును గుశలపులును నెక్కమాటుగఁ గనిపించు
 చున్నారు. అహూ! ఈమహానందమునఁ బరవశనగుచున్నాను.

వాల్మీకి--రామభద్రా! నీకింకను నేమికావలయు?

—• భ ర త వా క్య ము. •—

కలువంబుల్ దొలగించి యీ కథ జగత్కల్యాణమై యెల్లకో
 ర్కలఁ జేకూటుచుఁగాక లోకజనయిత్రీః జాహ్నువింబోలి ని
 చ్చలు వాగ్రహకవిపరీయాధమగు పృథ్వివాణి నీరూపకం
 బిలసేవించురుగాక రంగములయం దింపార విద్వన్మణుల్!

